

II. Levelezés a *Vadrózsák* megjelenésétől Kriza haláláig

44. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1863. január 13.

Tisztelt Barátom!

Ott vagyunk immár elvégre, hogy *sine me liber ibis in urbem*²⁷³ – Steintől mai napon 40 darab Vadrózsa indult el postán Gaibel²⁷⁴[!] könyvárus számára – ezt azért írom, hogy a Koszoruba lehet már hirdetni,²⁷⁵ hogy kapható és melyik könyvárusnál, hogy a kinek tetszik a vidékről az Akademia gyűlésébe bėjöttek is vehessenek. E mellett küldöm Stein utján talán egy külön csomagban Gyulai Ur számára az eddig küldözött példány elejét és utóját a boritékkal – egy külön példányt szintén – (egy közelebbi szállítványban leszek szerencsés egy diszpéldányt küldhetni még kedves neje számára –) küldök egyszersmint *Arany Jánosnak* – a Magyar Akadémia számára – Jókai Mórnak, a „Hon szerkesztőjének, Hunfalvi Pálnak²⁷⁶ egyegy példányt, sziveskedjék azokat valami uton módon közékhöz juttatni. E levelemet alkalmasint pénteken kapja – akkor meg kellett érkezni a példányoknak Gaibelhez[!], tehát nála mindjárt megkaphatni, ha addig el nem küldi Gyulai Urhoz. Csak kevés példány lévén még békötve, többet nem küldhettem még az íróknak, kiknek szándékom küldeni, mint Kemény Zsigának,²⁷⁷ Csengerinek, Toldynak, Wass Józsefnek,²⁷⁸ Budenz Józsefnek,²⁷⁹ Salamon Ferencznek,²⁸⁰ holnapután induland azok számára is Gaibelhez[!], ugyan legyen szives kezükbe juttatni. Eléggé alkalmatlan-kodom ugyan most is, de már ugy is megszokhatta tőlem, sziveskedjék még ezeket a legnagyobbakat is megtenni. Még mellékelek a többihez Erdélyi János, Csaplár Benedek,²⁸¹ Bocsor István²⁸² pápai tanár barátim számokra is, valami uton legyen szives kezükbe juttatni. – (S ha még valakinek küldeni találnék Pesten.) ||

²⁷³ sine me liber ibis in urbem (lat.) 'Könyv, nélkülém fogsz menni a városba.' Ovidius *Tristia* (*Keservek*) című művéből.

²⁷⁴ Geibel Ármin: pesti könyvkereskedő.

²⁷⁵ Somogyi Sándor jegyzete szerint a kért hirdetés 1863. január 25-én jelent meg a *Koszorú* Új könyvek rovatában (vö: Somogyi S. 1961: 669).

²⁷⁶ Hunfalvy Pál (Nagyszalók, 1810 – Budapest, 1891) német származású magyar nyelvész, történetíró.

²⁷⁷ Kemény Zsigmond (Alvinc, 1814 – Pusztakamarás, 1875) író, publicista.

²⁷⁸ Vass József (Zalaegerszeg, 1813 – Buda, 1873) kegyes tanítórendi áldozópap és tanár.

²⁷⁹ Budenz József (Rasdorf, 1836 – Budapest, 1892) német származású magyar nyelvész, egyetemi tanár. Göttingenben találkozott az ott tanuló erdélyi magyar unitáriusokkal, akik közül Nagy Lajos (illetve Hunfalvy Pál) hívására érkezett Magyarországra.

²⁸⁰ Salamon Ferenc (Déva, 1825 – Budapest, 1892) történész, színikritikus, műfordító.

²⁸¹ Csaplár Benedek (1821–1906) kegyesrendi áldozópap, akadémikus, történész, Ipolyi Arnold legjelentősebb gyűjtőtársa. 1841 és 1843 között Kolozsvárott tanult, ott kötött barátságot Kriza Jánossal.

²⁸² Bocsor István (1807–1885) kistehetségű költő és iskolai tankönyvíró, ekkor a pápai ev. ref. főiskola tanára.

Jó nagy darab könyv kerekedett a 10 havi dolgozatokból. 2 ft 50 kra tevők az árát, többre nem mertük, kevesebbre pedig nem lehetett. Már Tisztelt Barátomékre bizom, tegyenek vele legjobb belátások szerint. Egy kis Ismertetés nem fog ártani.²⁸³ Elismerem gyarlóságimat, hanem egy hivatalai s élet és kenyérgondjai által szagatott embertől több nem telhetett ki – Ha egy kicsit majd tavasz felé szabadulok fejemre csoportosult bajaimtól, a „Koszoruba” is szándékom irogatni valamit.²⁸⁴ –

Egy népmesét, bár lehetnek még variánsai, ide tevék – használják a hová tetszik, ha a „Részvét könyvéből” elkésett volna. Ha egy kis értesítést kaphatok egyről másról, a mi-
ket irtam volt, még egy népmesét tán érkezni fognék kidolgozni. Hanem jól tudom, hogy most halmozva lesz Gyulai Ur mindenféle foglalkozásokkal.

Az Előbeszédben szent kötelességem volt hálaérzéssel emlékezni Tisztelt Barátom meghálálhatlan részvételéről is – elnézéssel fog lenni ebben is egy s más járatlanságom iránt. – Mindenesetre Gyulai Urnak kell köszönnöm, hogy ekkorra is készen van a munka. Talán nem éppen egészen rosszul ütött ki. Itt Kolosvárt remélem hogy lesz kelendősege. Talán Magyarországon is, ha kezők ügyibe lesz a munka megkaphatása. Utasítsák a közönséget a menyiben lehet. – Itt a Muzeumegylet rendkívüli gyűlésére nagyon készülnek a pártok – az öreg²⁸⁵ készül odabeszélni ellenfeleinek – nehogy elvégre is sprengolják²⁸⁶ az ugyis gyenge egyeletet. –

Még egyszer köszönve eddigi szivességeit – s kérve a továbbiakat – s tisztelve nőmmel együtt kedveseit, vagyok állandóul

Tisztelt Barátomnak
Kolosv jan. 13. 1863

lekötelezett szolgája barátja
Kriza János sk. ||

U. I. Bosszem Jankó az udvarhelyszéki nyelvjárás szerint van – a füszer feleslegit tet-
szése szerint mérsékelje Tisztelt Barátom, ha használni kívánják – könyü lesz annyit
hagyni meg, a menyi elégségesnek látszik. Én benne lévén a sok füszerben, nem tudtam
eltalálni az illetékes izit. –

Lelőhely: MTAKK [Ms 4751/108.]

Közölve: N. 243–244. (14. levél), GyPL. 493–494. (445. levél)

Autográf levél, 3 oldal.

²⁸³ Somogyi Sándor jegyzete szerint az ismeretetés nem jelent meg a *Koszorúban* (vö: Somogyi S. 1961: 669).

²⁸⁴ Somogyi Sándor jegyzete szerint egyedül 1863. október 25-én jelent meg egy kisebb közleménye (vö: Somogyi S. 1961: 669).

²⁸⁵ Brassai Sámuel

²⁸⁶ sprengol (< né. sprengen) 'robbant, szétugraszt'

45. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1863. január 24.

Tisztelt Barátom!

Engedelmet, hogy oly későn küldhetem, a mit annyira szerettem volna mindjárt kezdetben elküldeni – a kedvesének szánt diszpéndányt, csekélyszerű jele a tiszteletnek, mellyel Tisztelt Barátom családja iránt viseltetetem.

Ugyhiszem, a többeknek szánt példányok eddig kézbe jutottak – nem is tudtam egyhirtelenibe kiknek küldjek – az effélékben nagyon járatlan vagyok; de néhányat mégis mulhatlanul szükségesnek láttam. A Szegedre Csaplárnak, Pápára Bocsornak szánt példányokat kérem magánál tartani – ne nyugtalankodjék elküldésökkel, mert irtam az illetőknek, hogy keressék vagy kerestessék fel Önnél. – Az országban látom van ismertette talán Sándor József által,²⁸⁷ aki Jakab Elekkel van összeköttetésben. Igen is magasztalja, mert én kisebbnek érzem magamat mindenképpen egy Erdélyi Jánosnál, ha más formában jártam is el a szerkesztésben. Jelenleg ő is így járna el. Aztán biz az az összegyűjtés inkább a közelebbi években történt: mert egész 1849^{is} alig volt néhány ivre való gyűjtélem, a közelebbi 3 év alatt gyűjtöttem nagy részét, mióta Háromszéket és Udvarhelyszéket az én rheumaticus rögzött bajaim miatt a fürdői végett bé kellett barangolnom. Furcsa, hogy a mit litterariai tekintetben működhettem, mind azt beteges koromban tettem nagyrészt: mert egész- || ges koromban igen el voltam halmozva a hivatal s élet gondjaival. – A Tájszótárra nézve megjegyezni kívánom, hogy gyűjtéseim egy részét azért nem közöltem ott, mert azokat vagy az Akademia Tájszótárában, vagy már a Szótárakban megtaláltam; inkább hol az értelmezés helytelen volt, vagy hangejtés kedviért vettem fel már eddigelé közlött szót is. *Bodoru* például még a Czuczorék Nagy Szótárában is helytelenül jó elé az Akademia Tájszótára után; én ezt s még egynéhány ilyent faluról falura üldöztem, míg igaz értelmét kitalálhattuk: mert némely szó még csak egyikét faluban él: – Az Értekezést vagy elmefuttatást hátul csak decemberben vázolám, hogy legyen valami tudományos féle is a gyűjteményben a szótárral együtt, a mi a Titánként küzdő Finálinak szerencsés volt tetszését megnyerni. –

A „Koszorú”kat” nem tudom eléggé megköszönni, a menyiben lehet egyegy kis óságot közlendek, ha ujat nem adhatnék is egyhamar sok bajaim miatt, pedig „a jó gazda, az irások szerint, eléhoz az ő tárházából őt és ujat.” – Itt mindenfelé dicsérni halom a Koszorut²⁸⁸ – még az öreg Brassai is elégültségét jelenté tegnapelőtt a Barátom Beszélyével.²⁸⁹ Nem tudom, van-é sok Előfizetőjök Kolosvárról, de Olvasójok igen sok van, mert kézről kézre jár a Koszoru – || ugy látszik, nagyideje volt már egy ily folyóirat megjelenésének. – Az öreg Brassaira nézve talán lesz található valamely kiegyenlítés

²⁸⁷ S. [Sándor József] Vadrózsák. *Ország* 1863. jan. 21. 22.

²⁸⁸ Ez bók, mivel Gyulai Pál Arany János lapjának kiíratlan segédszerkesztője volt (vö: Somogyi S. 1961: 670).

²⁸⁹ *A nők a tükör előtt* cíművel, amely a *Koszorú*ban jelent meg 1863. január 4-től kezdve folytatásokban (vö: Somogyi S. 1961: 670).

terv, mely szerint tisztességgel megmaradhat állomásán. Ellenfelei is kezdik most fontolgatni, kit tehetnek majd helyébe, ha lelépik. –

Gróf Mikó ő exja talán már a jövő héten ott lesz Pesten – a gazdasági egyletnek²⁹⁰ küldöttségét mint elnök vezeti fel Bécsbe. Ha találkozni fog ő nmlgával, sziveskedjék megmondani, menyire hálára vagyok kötelezve ő nmlga iránt, hogy előlegezte a nyomtatási költséget Steinnak; jó lesz ejteni vagy egy szót arról is, hogy van valami jelentősége e vállalatnak, a mi megérdemelte a pártolást, s hogy a jövő kötet mielőbbi megjelenése is kívánatos. Meglehet, hogy további pártolását is megnyerhetjük. –

Örvendek, ha Betlen Anna²⁹¹ tetszik: itt hallottam valamit az aristocratiától, hogy még is nem szép dolog azoknál a székeleyknél, hogy a főuri neveket oly kiméretlenül használják fel az ő nótáikban. Sebaj, bár legalább 30-ban is használnák fel. Lépést tettem Csíkbán is a papok közt, ha valamit felvehetnénk a fenyvesek homályából. – A nyáron bémények[!] a homoródi vagy oláhfalvi fürdőbe, s akkor még több összekötéseket esz-közlök célunkra, ha isten is segít.

Orbán Balázs,²⁹² és Halmágyi²⁹³ bójárták a mult nyáron a székely földet s az oláhországi || széleket – s a régi várakat s azokhoz tapadt mondákat akarják kiadni a népnek elbeszélései után. Ez már értékesebb munka lesz mint volt a Kővárié.²⁹⁴ – Népmesét is akar Orbán Balás kiadni majd egy év mulva²⁹⁵ – azt mondá, van Lengyelfalván egy öreg embere, a ki sok historiai regét is tud, akár százat is – és ő mind leírja – utasítottam őt, miként járjon el a leírásban. Igére azt is, hogy afféle várakról szóló mondát közlend a „Koszorú”ban, mire nagyon kértem. –

Az ék-ek felrakásában legnagyobb gondosságom mellett is estek itt ott hibák: mert a pont (az é pontja igen egyformáju az acutus accentus²⁹⁶ jegyével, s nem lehetett mindenütt megkülönböztetnem; de nem sok helyt van még is e felcserélés. Továbbá a népmeséknél, s a szólásmódoznál mindenütt nem lehetett alkalmazni a hangattractio s közép é jegyét is, nem lévén elég számmal a nyomdában. De nem folytatva tovább, „Tudod uram az én gyarlóságimat, s ha igazad véssz, kicsoda élhet jóvoltoddal”. – De belé esém ismét a kenet-

²⁹⁰ Az Erdélyi Gazdasági Egyletet 1844-ben alapították. Mikó Imre gróf ennek is alapítója és ebben az időpontban elnöke volt.

²⁹¹ A *Betlen Anna* című ballada 1863. január 11-én jelent meg a *Koszorúban* Kriza János közlésében (vö: Somogyi S. 1961: 670).

²⁹² Orbán Balázs (Lengyelfalva, 1830 – Budapest, 1890) író, néprajzi gyűjtő. Az ezekben az években végzett gyűjtőútnak lett az eredménye *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népmeszei szempontból* című főműve (Pest, 1868).

²⁹³ Halmágyi Sándor (1832–?) regény- és beszélyíró, ekkor a *Kolozsvári Közlöny* munkatársa.

²⁹⁴ Kőváry László *Székelyhonról 1841.* című rajzára (Kolozsvár, 1842) utal (vö: Somogyi S. 1961: 671).

²⁹⁵ Ez az önálló mesekiadvány nem valósult meg, de Orbán Balázs mesegyűjtése utóbb megjelent a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* III. kötetében (1882).

²⁹⁶ acutus accentus (lat.) 'éles hangsúly'

be – végzem hát szavaimat. Tisztelem az enyimekkel együtt kedveseit – Lenkacsánk²⁹⁷ tudakozza mikor jó ide Anka?²⁹⁸ – Tisztelem Aranyat s vagyok állandó tisztelettel

Tisztelt barátom

igaz tisztelő barátja

Kolosv jan. 24. 1863

Kriza

Lelőhely: MTAKK [Ms 4751/109.]

Közölve: N. 244–245. (15. levél), GyPL. 495–497. (448. levél)

Autográf levél, 4 oldal.

46. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1863. január 31.

Kedves Tisztelendő Ur!

Mióta e hónap elején a f. rákosi választást visszavettem, t: i: a káplánnak rendes pap-pá kérését, azóta nem hallok semmit onnan; gondolom, hogy az csak lépcső volt, melyen a nagyobbik Siménfalvi választására menjenek; én ezen esetet aztán az EKTanács intézésére bízom, az fogja elhatározni hogy ki lehessen-e rendelni. Jelenleg a városfalvi ekklézsia van ürességben; nem tudom, minő állapotu közönség ezt Sándor István²⁹⁹ ur mondaná meg, a ki otthonos abban a vidékben. Ha Sándor István ur valami combinatio utján abba a vidékbe szeretne jutni, kérem Péterfi urat, szóljon vele, hogy egyengessék meg az utját. Most Szentábrahámis változóban lesz, ha el talál sülni Nagy Ferencznek Kijénbe való megválasztása, ahová ő vágyik. De Sz Abraham nagyon vesződséges hely a benne lévő nemes emberek miatt – azért vágyik el onnan Nagyferencz is. – Az Énekeskönyvet újból ki kelletvén nyomtatni, rám bizta az EKTanács a véleményezést, mit kellene rajta javítani. Kellene bizony; de vajjon tanácsos-é, hogy a népnek kezeiből kivegyűk a mit nemrég kapott s igyujból pénzkiadásra kényszergecssük? Sziveskedjék hát véleményét adni, mi módon lehetne mégis valamit javítani? Talán a Dicséreték végibe pótlék gyanánt tennénk bé egykét nótát, a mit külön is kinyomathatnánk a régebbi Dicséreték birtokosainak? s micsoda énekeket hozhatnánk vissza a régebbi Énekeskönyvből? s mily alkalomra kellene még ujat készíteni sat. – A Sunima[?] Diverse[?] Theologia magyarra fordításiról gondolkodom – nem volna-é jó összeállani s szakaszonként legalább kiadogatni. Ugytetszik Péterfi Ur, meg is kezdte volt a fordittását de tán csak rövidítésekkel: én szóról szóra szeretném lefordítani, természetesen jó magyarsággal. Gondolkozzunk erről

²⁹⁷ Kriza Magdaléna (Lenka): Kriza János leánya (Kolozsvár, 1856 – Kolozsvár, 1890) férje Kovács János, unitárius kollégiumi tanár volt.

²⁹⁸ Gyulai Aranka (Kolozsvár, 1859 – ?) Gyulai Pál leánya, akit 1886-ban vett feleségül Hellebrant Árpád, a MTA könyvtárnoka.

²⁹⁹ Sándor István (Lókod, 1804 – Jánosfalva, 1879) számos helyen szolgált unitárius lelkészként. A levél írásakor Datkon volt lelkész. Kriza János gyűjtőtársa. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.)

is. – A fiai sokat sinylődének; de már elővették magokat s exament is adtak – Albert kielégítőleg – conceptusa³⁰⁰ kivált igen jó, mint magyar oratiojából látám. Zsuzsika is folyvást jó egészségben van – varrással tölti legtöbbidejét – az examen után a testvérei is többet érkezendnek tanítására. – A „Vadrózsákat” Önnek és Sándor István Urnak elküldeném, de alkalmat nem kapok elég biztost, de még biztalant se – majd Ürmösre lessz tán alkalom, s onnan az Esperest elküldi. – Maradok továbbrais szives tisztelem mellett

Tisztelendőségnek

köteles szolgálja

Kriza János

ppk

Kolosvárt jan. 31. 1863

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Autográf levél, 1 oldal.

Címzés (a lap versoján): Az *Unitárius Püspökségtől*. Hévízi Unitárius lelkész Tisztelendő Péterfi Sándor Urnak *Kőhalom Héviz. Egyházi ügyben. Hlból*. A pecséteken: Klausenburg 2/2. Hermannstadt 4/2. Reps 6/2.

Megjegyzés: Püspöki iktatószáma: 60–1863. P. I. Péterfi Sándor témamegjelölése: Egyházi bajok. Családi tudositás. *Vadrozsa I. kötete*.

47. A Kisfaludy Társaság elnöksége Kriza Jánoshoz. Pest, 1863. február 2.

Főtisztelendő püspök úr!

A Kisfaludy-társaság Önt irodalmunk azon bajnokai közé sorozza, kiknek egyfelől a magyar szépirodalom terén szerzett érdemeikért nyilvánosan is óhajtja kifejezni méltó elismerését, s kiktől másfelől úgy van meggyőződve, hogy a céljai előmozdításában tetteleg közreműködésökkel hathatósan gyámolítani nem csak képesek, hanem készek is.

A Kisfaludy-társaság ennél fogva, mai tagválasztó ülésében, Önt tagjául választotta.

Azon jeles munkásság, melyet Ön a szépirodalom terén s a magyar népdalok, mesék és közmondások gyűjtésében kifejtett, valamint a buzgóság, mely Önt irodalmunk emelésében lelkesíti, a Kisfaludy-társaságot azon reménnyel biztatja, hogy Ön az ő munkálkodásához saját munkálkodásával is hozzájárulván, azt kitűnő tehetségéhez képest lehetőleg fokozni és öregbíteni fogja. ||

Midőn ebbeli reményünket a Kisfaludy-társaság nevében nyilvánítjuk, egyszersmind értesítjük Önt alapszabályaink 17-dik szakaszáról, mely úgy szól: „Az ujonnan választott tag egy társ által vezetettik be az alkalomhoz mért beszéddel, melyre a nevezett válaszol s helyét egy, a társaság munkálkodási körébe eső előadással foglalja el,” – s e szabály

³⁰⁰ conceptus (lat.) - itt 'felfogás'

értelmében fölkérjük Önt, hogy elkészítvén beköszöntő munkáját, válaszson magának a Kisfaludy-társaság tagjai közül bevezetőt és sziveskedjék erről a társaság igazgatóját eleve tudósítani.

Addig is, míg ez történendik, meghívjuk Önt a Kisfaludy-társaság üléseibe, és pedig legelőbb a tizenharmadik közülésbe, mely f. é. febr. 6-dikán délelőtti 10 órakor a N. Muzzeum dísztermében lesz megtartandó.

Kelt Pesten a Kisfaludy-társaság választó ülésében, febr. 2-dikán 1863.

Az elnök:
B. Eötvös Jozsef

Greguss Ágost
titoknok.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Autográf levél, 2 oldal.

Címzése: A Kisfaludy-társaság elnökségétől Főtisztelendő Kriza János unitarius püspök úrnak mint a Kisfaludy-társaság tagjának Kolozsvárt.

A borítékká hajtogatott levél hátoldalán a felírás: Küldi Greguss Al-Dunasor 22.

48. Tóth Ferenc³⁰¹ Kriza Jánoshoz. Homoródszentpál, 1863. június 8.

Fő tisztelendő Püspök Ur!

Alázatos kéresemmel bátor vagyok a Fő tisztelendő Püspök urhoz folyamodni. – Mostoha leányom Batho Kristina, ez előtt 7. évekkkel ellenemre nőül ment egy öreg férfiúhoz, – mostoha leányom 20 évbe járo volt, a férj pedig 50nen felyül – a férj gyermek korától fogva mindég udvarba nevedett – ott és kuptáskodott[!] és szakátskodott – meg szokta volt a jo és könnyű életett s a másébol bőven költeni, hogy el vette leányunkot ismét ellenemre egy udvarba haszonbérlőnek ment vejünk – de nem lévén fiatal elevensége – s más tapasztalt gazdák tanátsát sem fogadta el s magánakis rossz számításai miat – nem hasznót bérelt hanem 3. évek alatt – mint maga szép ős birtokát – mint azon ingo javokat melyeket én kedves nőmmel adtunk örökre lejártatott s már most a haszon bérért nyert vallaira átolvetőt s kezeibe küldus[!] botott, – mü velek egy falvába nem lakván későre vettünk észre holmit, – mostoha leányomis ellenemre tselekedvén tartott töllem – s nem mert panaszkodni. – meg tudván szomorú állásokat nőmmel együtt azon voltunk hogy válaszszuk el leányunkot az öregtől – ha valami fekvő jo maradna a gyermekek számára,

³⁰¹ Tóth Ferenc (? – 1890) homoródszentpáli tanító. Kriza János gyűjtőtársa. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.)

mert két fiú gyermekek van – a nagyobbat én tartom nevelem már a harmadik eve, a gyerekek 6-evbe járo jo reményű legénke – rendkívüli törvényes papi széket ültettünk el tölt Aprilis hó || 15^{ik} napján a felettetéstis az nap megtétettük s most Junius 17kén a H.Szt. Mártoni megyénkbe törvényes papi szék alkalmával végleges ítélet fog hozatni leányunk való perébe, – s azért alázatosan kérjük a Fő tisztelendő Püspök Urat kedves nőmmel együtt, ha leányunk pere kolozsvárra ki megyen legyen annyi segedelemmel irányunkba, hogy egy közezelebbi[!] Egyházi gyűlés alkalmával látotnék el oda fennis leányunk legvégső ítélete – s asztán a mennyibe lehet leányunk részére kedvezőleg. – Mert a vén Alperes ligával fenyegeti leányunkat – pedig bizony tsupa ráfogás az egész alperesi adegatio[?] – Mű az egész per költést el válottuk azért; mivel leányunk volt férje *Sillo Ferentz* Evangeliko Református lévén az ő székén kellett volna válni – hanem úgy reá állot s magát a papi gyűlés előtt leis kötelezte hogy a mű székünkön válík – s így ment véghez még eddig a per – s azért volna reánk nézve sürgős a vég ítélet, hogy a parafirma³⁰² jóvakot leg alább mit mű adtunk polgári uton követelhetnök – egyéb jóvakhoz kitsi reményünk van – mert passivuma igen sok van *Sillo Ferentznek*. – Mű kedves nőmmel edgyüt a Fő tisztelendő Püspök úr joságát kölünüsüin meg fogjuk köszönni ha isten éltet. – ugy hallottam közelebről T. Darko Sándor³⁰³ barátomtól, hogy a fő tisztelendő úr a nyáron kőr utat fog tenni it közöttünk Székelyhonba – adgya a jo isten – én lelkemből ohajtom és várom. – –

Énis valamit a Székelyföldről – egy el öregedet hivatalnok – meg unván hogy ötet egyenlő koru barátai mind ugy szolították – te Getzi – az iffiabbak pedig Getzibá – egy gyűlés alkalmával – asztalnál – || elő hozzá s fel kéri a gyűlés minden tagjait, hogy ő már öreg ember, nem találja ötet az a Getzi név – hát szollítsák ötet ezután az ő korához illőleg – Gergely barátom – és Gergely bátyám. – jól van biz az indítványozá egy elmés tagtárs – de hogy; én azt kívánom – hogy Gergely batyánk tartson egy barátságos gyűlést és ott osztán jó kívánatát egy jo ízletes lakomával petsételjükis meg. Jól van nem bánom felele az öreg Gergel bátya – nos meg lesz tsak hamar az ősze hívás és a jo ebédis – előbb az ebéd kezdetén – mindengik[!] tag egisz tisztelettel – szollíták Gergely bátyám, Gergely barátom – de hogy megborosodtak, – keszték kiáltozni – Szervusz Getzi – isten álgya meg Getzibá – az öreg páltzát kapot, ki hajtotta házából őszsze vissza szidta őket – mondván 50 forintomba belé került a rátok valo költésem – mégis kí tsufolátok gaz emberek. – Más gyűlés alkalmával – mert nb. Getzibának egy vén Katinevű gazdaszonya volt, már régi időktől fogva edgyüt lakván őszsze szokván – mindég edgyüt jártak hol szekeren hol gyalok[!] –, midőn Getziba a társaság felé közelítvén – már meszire köszöntették, servus Getzi – isten hozta Getzibá – hát Kati nénét el hoztaé – el el monda Getzibá – ott né megyen bé a konyhára – menyetek büzüljétek meg. –

Gyurka, Annokhoz éppen 3. esztendeig járt mint szerető, egy estve Gyurka sok beszélgetések után azt mondgya Annoknak – te annak tudod mit gondoltam én most ebbe

³⁰² paraphernalia (< gr. parapherna) általánosan a házas nők személyes tulajdonát jelenti.

³⁰³ Darkó Sándor (Nagyajta, 1825 – Homoródjánosfalva, 1898) homoródjánosfalvi lelkész, Kriza János gyűjtőtársa. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.)

már az órába – meg tudom ha meg mondgya; én azt hallodé hogy már jere hezzám, én bizony nem hallaé – hát mitis mondanának ha én kezdenik kiedhez jární – nem ugy nem annak – jere hejzzám feleségnek ugy értsd hallodé – oh mennyen el monda Annok ne tsufolkodgyék – tsak ugyan nem teréfálokodom – annak koppinnyunk már őszsze. dugjuk bé a világ szajat – ha nem || bánod – hozzám jöszé no? én né – mondá Annok enyelgőleg – én bajjal – én tsöggel – én boggal – én csögösön-bogoston bájfűmagoson baratzkmagoson – tsak megyek kiedhez –

Nos Gyurka bizony meg haragszik Annokra s meg bakojsa magát – s nem megyen Annokhoz – fel fogadta hogy soha többet Annokhoz nem megyen, – de Annok nem vette tréfára a dolgot – addíg nyüstölt – míg Gyurkát magához szokotálta – kérdészte asztán Annok hogy miért haragudt volt meg reá s miért nem akart oda menni – s hát azért né hogy teis olyan balul feleltél mikor kirtelek feleségnek – neköm bizony roszul eset, halodé, – hiszem hadgyel no – mondja annak – ne haragudgyék – hiszem én nemis haragszom lássa már no – tsak hogyha el veszlek meg élhessünk – iggen égen hiszen meg élünk jól tartva – hoja – hum - meg bizony de nem tsak az baj a világon hogy szájojjunk annak – áhá – ne busuljon azon hogy én szájos vagyok, – azt tudgya meg kied – hogy a melyik szájos aszszony – a mint jó gazdaszszony, – hum – hiszem bizony annak de – – – szája válogatya – de ládé én tsak nem mondtam neked ne hogy meg haragugyál, – de lád a te szájad olyan nagy, hogy mikor el katzagod magad – ugy széjjel megyen két felől hogy alig tudod osztán bugia helybe szedni.

Tiszteljük kedves nőmmel edgyút a Fő tisztelendő aszszonyt is – kezeit tsokoljuk – tiszteljük egisz uri házak tsaládgyát s maradtam a

Fő tisztelendő Püspök urnak

alázatos szolgája

Toth Ferentz s.k.

H: Szt. Pál 8^k Juni 863

H: Szt. páli unitar oskola Mester

Lelőhely: MTAKK [Ms 930/13.]

Autográf levél, 4 oldal.

Megjegyzés: nehezen olvasható kézírás.

49. Kriza János Péterfi Sándozhoz. Kolozsvár, 1863. június 27.

Kedves Péterfi Ur!

A Beszédek hátralevő része is megérkezett s az egész első kötet két hét alatt megfog jenni. A második kötet ujrakiadása még az idén nem leend. Jakab Elek barátunk Steinnál mindent ügyesen, törvényes módon rendbe hozott, szerződést kötött az ön nevében, a pénzt felvette, s a két fiát az examenre csinosan felöltöztette s ahoz képest minél jutányosabban. Senki nálánál nem ért jobban az ily gyakorlati dolgokhoz is. A fiuk s magunk is

eleget jártunk az után, hogyvalami állomást vagy elfoglaltatást kaphattak volna a nyárra, hogyne kellett volna haza menni, de biz azt nem lehetett kapni. Hová mennének hát mint haza, hogylegalább kipihenhenék[!], épülhenék[!] magukat, otthon is rá hajthatni őket a tanulásra, olvasásra, Sándor az orgonálásra, hogyne feledje el. Egyév alatt csak akadni fog számára való helyis. – Stein urhoz betűszedésre nem lehetett beadni: mert elég inassa van, s kosztot nem ígért, csak annyit, hogymegengedi a tanulatást. Így nem lehetett ott hagyni. –

Susika eddig bér nélkül lakott nálunk, a nőm gondoskodott öltözetiről s egyébről, jártatta varrástanulni is; ezután is ígyakarta: de másfelől nem akarnánk panaszt adni rá neki vagy másnak is, mintha az ő szolgálatját nem méltányolnók eléggé. Ámbár nekünk tulajdonképpen két szolgálnál többre nincsen szükségünk: mert hiszen a püspöki jövedelem alig anyi, hogy a legszigorábban[!] élve fentarthassuk némileg a hivatal díszét. Mindazáltal ezután sokkal nagyobb kedve lévén Susikának is arra, hogy szolgáló számban legyen havi fizetéssel, a nőm arra is rá állott, nem úgy tartva csakugyan ezentul is mint másféle cselédet, hanem inkább varrogatásra s apró küldözgetésre, szolgálatokra nem a szobában kívánja használni, hogy ha már egyszer nálunk volt, legyen is nyoma itt létinek. Ily minőségiben ígért neki minden két hónapra 3 pengő forintot. – Ha már állhatatos leend abban a mibe eddig gyakorlódott s kedve lesz itten maradni, úgy gondolom, több haszna lesz benne, mint ha valamely más házhoz szegődnék bé, de a hol aztán mindenféle durva munkákkal foglalják el, ha aztán anyagilag többet fizetnénekis. De kétlem, hogy oly helyet kiállhatna még. Mindenesetre akárhogy mint legyen, czélszerűnek látom az ő városan maradását, hogy jól belészokjék a munkásságba, s hogy nyiljék mivelődjék az esze; mert egy városan lehetetlen jobban ki nem mivelődnie a gazdasszonyi dolgokban is, mint falun. Az őszig megválnak, állandó lene[!] é itt maradási gondolatja: mert most is olykor ohajtozik hazafelé. Én két hónap mulva megyek a diétára, azt hiszem kevés ideig leszünk ottan, s Fő Tanács alkalmasint lesz september elején.

A hévizieket valami jó lélek szállotta meg, hogy a papi telken javításhoz fogtak. Sándor István urnak rég adós vagyok levéllel: de már csak kapok egykis időt hogy hosszú hosszú levelet írhaszak, a milyenre régóta készülök. – Török Jósinak elhelyezését nem eszközölhetném, ha visszajöne: mert a kereszturi köztanítótság és mesterség együttvéve is keveset jövedelmez. Kolosvárt pedig Sárdi marad Isten tudja meddig. – A Vadrózsáim második kötete kiadására újév előtt nem gondolhatok. A Magvetőt eddig elküldötte Nagy Lajos.

Jo nyári napokat kívánva maradok állandóul
Tisztelendőségednek
Kolosvárt jun 27. 1863

köteles szolgaja
Kriza Janos

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]
Autográf levél, 1 oldal.

Címzés: Tisztelendő Péterfi Sándor Urnak. Héviz.

Megjegyzés: Püspöki iktatószáma: 328. 1863. Péterfi Sándor témamegjelölése: Sz. Beszedeim.
Fiaim szükségének jóvátétele. Susikáról gondoskodik.

50. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1863. október 4.

Tisztelt Barátom,

Ideje hogy gondoljak az irodalomra is vagy egyszer; oly sok mindenféle bajaim között nem csoda hogy egészen feledni is látszom az én szívem tisztelete s szeretete legfőbb tárgyait, s ezek között Önt, aki iránt annyi kötelezettségem van. Érzem hogy vétkesen hallgattam ily sokat, de Ön tud megbocsátani is egy magamféle szórakozott embernek – engesztelési áldozatul küldök vagy két széky apróságot – Ön még jobban fogja megismerni hogy van-e valamicske értékök. Ha van, akkor sziveskedjenek a „Koszoruban” közölni, ha Arany Jánosnak is ugytetszik. Jóságukért nagyon le vagyok kötelezve, bár tudnám aztán ha csak kevéssé is érdemesíteni magamat annyi figyelmökre. Egész év alatt sokat nyavalyogtam, még ide tartozik a regálistaság is, de most már meg vagyok füremedve³⁰⁴ – s a „Vadrózsák” II^{ik} kötetét elkészíteném sajtó alá, de ebben a pangó világban nincs semmi jó kilátásom. Várok hát addig míg jobb világra vergődött a végzet. A vadrózsa fán teremhet most valami ecsenpecset,³⁰⁵ mindamelltt hogy eleget méltányolták, még érdeme felett is. Virtus laudatur et alget.³⁰⁶ Engem a Kisfaludy || Társaság diszes polczára felállítának Tisztelt Kegyetek, pedig alig tudok ott tisztességgel megállani, mert minden fejtörésem mellett sem tudtam gondolni valamit, hogy széket foglalhassak vele. Legfeljebb egy alkalmas széky Balladával ha béköszöntenek, ha csakugyan ezt mulhatlanul szükségesnek látják. Szétszórt gondolatimat nem tudom egy egészé összealkotni, s helyzetem is oly természetű, hogy nem enged időt gondosabb művekkeli bajlódásra. Elfeledtem volt azt is: hogy a Kisfaludy Társaság könyvtárába küldjek egy Vadrózsa-példányt, a mit most bátor vagyok ezennel tenni. Hogypedig még tagjai közzé nem állottambé, annak oka, hogy Eget ceris Cappadocum rex;³⁰⁷ de ha isten megsegít és tenger adósságaimból kiségit, akkor sok jó meglesz, a mi most nem lehet meg. – Jó tanácsát jövőre is szivesen elfogadnám, ha érkeznek ezernyi ezer bajai között vagy egy perczig való gondjaival szerencsét tenni, mert „szükölködünk Uram itten Kolosvárt „jó bölcsesség nélkül!” – Legnagyobb örömem, ha Önnek és Aranynak jó egészségöket hallhatom, mi mindig legfőbb tudakozódásom tár-

³⁰⁴ füremedik 'felfrissül, felélénkül' (Kriza J. 1863: 499.)

³⁰⁵ ecsepecs, hecsenpecs 'rózsabogyó'

³⁰⁶ Virtus laudatur et alget. (lat.) 'Az erény dicsértetik és fázik.'

³⁰⁷ Eget ceris Cappadocum rex (lat.) helyesen: Eget aeris Cappadocum rex. (Horatius: *Levelek* I. kötetéből.) 'Cappadocia királyának levegőre van szüksége.' A Cappadociai királyság egy olyan kis-ázsiai tartomány volt, melyre Nagy Sándor a Kr.e. 4. században nem tudta kiterjeszteni a hatalmát, önálló, saját uralkodódinasztiával rendelkező terület maradt a perzsa birodalom nyugati szomszédságában. Kriza János máskor is hasonlítja magát és helyzetét a Cappadociai királysághoz. Mintha a hely, amelyben ő és vállalkozása létezne, egyszerre volna gazdag és önálló, de talán kicsit elszigetelt és így magányos is.

gya – ugy kedves családjaik jólléte - a ki midőn kedveseit nőmmel együtt szívesen köszön-
teném, maradok állandóul

Tisztelt Barátomnak

Kolosv Oct 4. 1863

mélyentisztelő barátja

Kriza János

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Közölve: MNGy. 407–409. (9. levél), SzNGy. II. 425–426.

Autográf levél, 2 oldal.

51. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1863. november 13.

Tisztelendő Ur,
Tisztelt Barátom!

Ujon szerkesztett Alkalmi Beszédeit vevém, s gyönyörrel olvasám át. Örvendek, hogy alkalmat adhattam Barátomnak beszédei kiadására, mert azok egyházi irodalmunk kertjének szép virágait, kedves liliomait fogják képezni, vagy más képpel szólva: tápláló buza magvait. Alkalmasabb prédikációs könyvet annál vidéki lelkészeink sem vásárolhatnak. Gondunk lessz, kivált Jakab Elek barátunknak, arra, hogy az alku jómóddal köttessék meg Steinnal. Az ajánlat iránti ajánlatát köszönöm, s szívesen elfogadom Öntől, hogy legalább az én nevem is ott lehessen, részesülve az Ön neve fényében, mely lelke gazdagságából szétömlik. Tegyen Ön mint szíve legjobban sugallja. Sőt még azt is kivisszük, ugy lehet, hogy mint unitárius lelkész legyen az ön neve nyomtatva. Még ezt tudva a mai világban meglehet több vevőt találunk. Majd jövő nyárra legalább gyűjtsön össze egy kötetet még, teszem az ünnepieket – én ezeket még érdekesebbeknek találom a vevő közönségre, a papságra nézve. Jó gondolat volt a könyörgések oda melléklése, amit ezután is kövessen. Egykor egy könyörgéses könyvet is állítson össze. – A Summa Univertere³⁰⁸ nézve majd bővebben, miután Jakab Elekkel is megbeszélgetjük a dolgot. – Szeretném, ha egy kötet Homiliákat³⁰⁹ is írna össze, a theologiai irodalomban azokat tartják jelenleg a legbecsesb beszédformáknak, hol a pap kitüntetheti virtuositását. Ilyen például az *Esau és Jákob* története jelen gyűjteményében, az ily beszédek szorosabb bibliai fejtegetések lévén, s historiai tárgyáról, inkább lebilincselik a figyelmet – Ha Steintől kaphatok, a Dobos Homiliáit elküldöm, melyek egyébiránt francia remek fordításai, hogy lássa azokból a módszert még bővebben. – Gyermekei mind jól vannak – mi is jól vagyunk ahoz képest. Csak vesződünk mi is a pénzsükséggel, ezzel a Horatiusként hátamon equesként[?] ülő

³⁰⁸ Summa universe (lat.) 'gyűjteményes kötet'

³⁰⁹ homilia (lat.) – a keresztény egyházi szónoklat egyik fajtája; evangéliumi szövegrészlet kommentálása, szentírásmagyarázó beszéd.

atra[?] curával[?]³¹⁰. – Ha Vadrózsáim második kötetébe jövő husvét feleig valamit, kivált népmese, balladafélét mellesleg kaphatna, megköszönném. Csak mellesleg mondám, ha telik vagy egy pillanatja az affélére is fordítani fontosbak által igénybe vett figyelmét. Maradok továbbra is szives tisztelettel

Tisztelt Barátom

őszinte barátja
Kriza János
ppk

Kolosvárt nov 13. 1864

U.I. Ha valami feltünőbb nyelvészeti jegyzéseket is képes lenne tehetni, szintén sziveskedjék fel jegyezgetni.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Közölve: EH. 498. (r.)

Autográf levél, 1 oldal.

Címzés (a lap versoján): *Az Unitárius Püspökségtől. Felső-fejér Egyházköri Jegyző Tisztelendő Péterfi Sándor Urnak. Kőhalom. Héviz. Egyházi ügyben. Hlból.* A pecséteken: Klausenburg 13/11. Schaessburg 14/11. Reps 16/11.

Megjegyzés: Püspöki iktatószáma: 459. 1863. Péterfi Sándor témamegjelölése: Nemi biralat „Új folyam” beszédeim I. füzetére. Felkeres a Vadrozska ügyében.

52. Arany János gróf Dessewffy Emilhez.³¹¹ Pest, 1863. december 3.

Midón a M. Tud. Akadémia határozatait Kriza János népköltési gyűjteményének, valamint Kenessey Albert „Hajózási műszótárának bizonyos számú példányban, pártoláskép megvétele iránt, nem különben a Kalevala finn hősköltemény Barna Ferdinand általi magyar fordításának akadémiai költségen leendő kinyomatása tárgyában, az Igazgató Tanács elébe terjesztés végett, ide zárva szerencsém van bemutatni

Teljes tisztelettel maradok

Pest dec. 3. 1863.

Lelőhely: MTAKK [RAL 817/274.1865]

Autográf kézirat, 1 oldal.

Megjegyzés: Fogalmazvány.

³¹⁰ eques (lat.) – lovas; cura (lat.) – gond

³¹¹ gróf Dessewffy Emil (Eperjes, 1814 – Pozsony, 1866) 1858-tól a MTA elnöke.

53. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1863. december 19.

Tisztelt Barátom,

Az eddig megjelent balladáknak variánsait kutatni egyik feladatommá tűztem ki – sikerült is már többnek nyomába jőnöm, s azok közt éppen a Barátom Uram által fölfedezett s irodalmilag méltányolt Molnár Annának egy több mint két akkora terjű változatát fedezé föl Gálfi Sándor barátom s közlé a napokban velem. Én küldöm ezennel Önnek azzal a biztos reménnyel, hogy örülni fog kétségkívül a közösen kedvelt Molnár Anna ily nagyra növekedtének. Az én igénytelen nézetem és izlésem szerint elég szép ő most ilyen nagy leány korában s megérdemli hogy a nagy közönségnek is bemutassuk. Sziveskedjék azért Barátom Uram közölni őt a „Koszoru” nagyon tisztelt szerkesztőjével, s ha jónak találják, közöljék is úgy amint leirtam a jövő évbéli „Koszoruban”.³¹² Az Ön által ismertett Molnár Annának némely szépség-darabjai e variánsban ugyhiszem előnyösen lesznek feltárva – s ily alakban előadva tán nem ok nélkül gyanitom, hogy legalább az elbeszélőre figyelő nép teljesb élvezetet talál – habár nem mondhatni, hogy az Önénél alakja ódonabb színezetű, s olyformán áll a Gálfi által közlőthöz, mint az egyik Kádár Kata a || másikkhoz. A propos! Kádár Katának is bírom még két variánsát, egy Barcsainak is egy jó variánsát remélem majd Februárban kézhez kerithetni, a midőn SzKereszturra szándékozom menni a téli kövizsgára s Nagy Lajos tanárunknak megesketésére, aki Kereszturfiszékből házasodik. Legalább a fölfedező előleges tudósítása szerint a fölfedezett Barcsai-változat nem csekélyebb becű a már ismertnél. – A „Koszoru” nyílt levelezésében sziveskedjék Kolozsvárra –zához[!] megemlíteni, hogy szerencsésen kézhez jutott a nagyleány, s hogy minő fogadásra volt szerencsés találni – s hogy több ily változatot el fognak e fogadni. – Mint említém, a jövő februárban egy pár hetet az én kedves Kereszturfiszékemben fogok eltölteni, s vállalatomra nézve is ez időt hasznosítani – tán nyílik még tavasz a „Vadrózsák” második kötetének is. A „napok gonoszok”³¹³ ugyan jelenleg irodalmi tekintetben is, de nem szüntünk meg remélni még mindig, – s talán a Gálfi Sándor verseinek is eljövend már kinyílási ideje, a minek eddigi meg nem jelenhetése is meggyőződésem szerint nem Barátom Uramon mult – Vaj mi szerencsésnek érzéném magamat, ha január végéig, hacsak a „Nyílt Levelezésben” is, hallhatnék valamit ez ügyben, hogy Gálfi Sándor barátomnak akkor bizonyost mondhatnék. – Aki Önnek te-

³¹² Molnár Anna. Ó-székely ballada. Közli Gálfi Sándor. *Koszorú* 1864. II. I. félév (1) 13–14. [január 3.] (Lapalji megjegyzés a balladához: Kriza J. Vadrózsáinak sajtó alá adandó II-ik kötetéből.)

³¹³ Talán Pál apostolra utal: „Jól vigyázzatok tehát, hogy éltek; ne esztelenül, hanem bölcsen, kihasználva az alkalmas időt, mert az idők gonoszak.” (Pál levele az ehezusiakhoz 5: 15–16.)

mérdek foglalkozásai között erőt, egészséget könyörögve az égtől s magamat tapasztalt szives kegyeibe ajánlván továbbra is, maradtam szives tisztelettel

Tisztelt Barátomnak

igaz tisztelője, barátja
Kriza János sk

Kolosvárt, decz 19. 1863

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Közölve: MNGy. 409–411. (10. levél), SzNGy. II. 426–428.

Autográf levél, 2 oldal.

54. Darkó Sándor [?] Szentmártoni Sámuelhez.³¹⁴ Homoródjánosfalva[?], 1863[?] áprilisa

Tisztelendő Ur!

A [-] írt levelit ez előt[t] egy néhány nappal kaptam kezemhez – [-]nal mindnyárt[!] igyekeztem eleget tenni kívá[nalmá]nak[?]. – Egy beszédet³¹⁵ irtam; de nem vala anny[i] i]dőm[?] hogy még [-] irjak[?]. – Tisztele[-] [-] csokoljuk a gyermekekkel együtt. – A [Tisz]telendő Urnak maradtam

alázatos szolgál[ja]
Darkó[?] Sá[ndor][?]
Hjánosfalvi[?] iskola tan[itó]

H[-]falva april [-] 1863[?]

Lelőhely: MTAKK [Irod. 4-r. 409. III. 54.]

Autográf levél, 1 oldal.

Címzés (az 54 verson): Medeséri Lelkész tiszteletes Szentmártoni Sámuel urnak barátságoson. – *Medeséren.*

Megjegyzés: Mivel a levél papírját utóbb újrahasználták, ezért a címzés kivételével a levél teljes szövegét szinte olvashatatlaná satírozta egy másik kéz, illetve a jobb oldalából egy darabot letépett. Ezek miatt az átírásban számos bizonytalan olvasatú szó található.

³¹⁴ Szentmártoni Sámuel (Torockó, 1810 – Nyárádszentmárton, 1883) ekkor nyárádszentmártoni unitárius lelkészként szolgált. Kriza János gyűjtőtársa. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.)

³¹⁵ A levél a beszéd szó, és így annak eshetősége miatt került bele a kötetbe, hogy talán mese értelemben használt beszédek leírásáról esett itt szó. Természetesen ugyanúgy lehetséges, hogy egyházi beszédek leírását tárgyalták csupán, azonban abból a megfontolásból kiindulva, hogy egyszerűbb utóbb nem foglalkozni ezzel a levéllel, mint később újra előkeresni, minden bizonytalanságával együtt is a kötetben maradása mellett döntöttünk. A levélben – ahogy az jelölve is van – mind a levél írójának személye, mind a levélírás helye és időpontja bizonytalan.

55. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1864. május 26.

Tisztelt Barátom,

Nem tehetem, hogy bár nagyon ritkán, de mégis ne alkalmatlankodjam egy pár sorommal Önnek, a ki oly számos, és nagyszerű irodalmi foglalkodásokkal van terhelve. Okom sem lehet panaszkodni azért, hogy nem lehetek szerencsés vagy egy sorára: mert tudom, hogyha egyiknek ily kedvezési örömet szerezne, a másik, harmadik sat. szintén ezt várná, és így ily aprólékos bajokkal halmozná el jobbra fordítható idejét. Nekem elég öröm szemlélni Önnek vidor tevékenységét, hatalmas befolyását, hallanom jó egészségét, mely szivből kívánom, legyen is mindörökkéig jó, és minden törődést, fáradságot kitarító. Az én egészségem bizony már régóta nagyon ingatag lábón álló, – foglalkozásom sem olyan a hivatal természetéhez képest, hogy kedélyvidító s elmét rekreáló legyen – s így tengődöm napról napra. Most hogy egészségem ügyén is segélhessek, egyházi látogatásra megyek ki vagy három hétre az udvarhelyszéki környékbe, s reméllem hogy egyuttal irodalmi vállalatunknak javára is tehetek valamicskét. Különösen vágyom kézhez keríteni Barcsai ballada variánsát, melyről azt hittem, hogy többé nem lesz található a nép ajkán. Itt küldök még egy balladát a „Koszoru” számára. Ugy hiszem használható lesz minden szakadozottsága mellett is. A jövő fél évben reméllem többel is szolgálhatok a költészetnek egyik másik neméből. –

A „Fővárosi Lapok 114^b számában egy dühös oláhnak egy pár szava lón hozzám.³¹⁶ A jámbor még csak nem is olvasta a „Vadrózsákat, mert azt mondja, hogy egy kötet balladát adtam ki, a mi nem természetes, hanem ördögös dolog, s egy második kötet || balladával fenyegetem a meglepetett publicumot. No mert lennék is aztán halhatatlan embere a balladák világának, ha ily herkulesi munkát vihetnék ki. És Grozescu³¹⁷ mind a mellett is hogy nem olvasta a Vadrózsákat, amugy látatlanra elítéli, s kétségbe vonja a székely balladák népszájon való foroghatását, s a mi édeskicsit kegyeskedik is megengedni a magyar-székelynek, azt mondja, azt is a románokkal való közvetlen érintkezésünknel fogva birjuk. Ha tudná a félrebeszélő hazafi, hogy a székelynek éppen az a nagy erénye vagy gyengesége ha úgy tetszik, hogy nincsen majd semmi érintkezésben a románokkal, ugyhogy nem hogy irodalmukat, de még csak nyelveket sem ismerjük – s e szerint kaczagásra méltó „szellemi hódításról” beszélni részökről a székely nép lelkébe –

Hát még annak a hitvány „Tomának” újra felmelegítése, a mi Molnár Annánk magyar eredetisége ellen való arczátlan felszólalás! Tisztelt Barátom a „Budapesti Szemlében” eléggé részletesen kimutatta volt a világnak, a ki csak látni akar, a két ballada közti merő

³¹⁶ Iulian Grozescu: Egy pár székely „vadrózsa”-ról. (Fölvilágosításul) *Fővárosi Lapok* 1864. I. (114) 488–489. [május 20.]

³¹⁷ Iulian Grozescu (Comloșu Mare, 1839 – ?, 1872) román költő, újságíró. Dolgozott Aradon, Bécsben, Pesten, Nagyváradon és Bukarestben különböző lapoknál.

különbözőséget. Az a névtelen hazafi jórészt Grozescu volt, annál nagyobb vakmerőség, hogy még csak nemis emlékszik Önnek megjegyzéseire, mintha egészen jórendben volna az ő oláh szalmája. Így van a dolog „Mikes Kelemennével is” a melynek székely jelemét, a többi ó-székely balladákhöz való rokonságát nem lehet észre nem venni – s Grozescu mégis plagiumnak, erőtlen, szolgál fordításnak nevezi az egészet, azt látszik hinni, mintha másod vagy harmad magammal egy ballada-olvasztó kohót állítottunk volna fel. –

Ha csak lehetséges, legyen szives Ön felszólalni Grozescu ellen a könyven tévedhető publicum itéle- || tének rectificálása³¹⁸ végett. Szeretném, hogy egy két sorban végezze a magyarfaló románnal; én egyáltalában nem érzek magamban képességet a legparányibb itészeti írásokra is, vagy is a gyakorlatlanság miatt nem bírom kifejezni jól és folyólag egy két jó eszmémet is, ha van némelykor –

Isten tudja, mikor lesz módom kiadni a „Vadrózsák” másik kötetét, melynek anyagszerei csaknem mind készen állanak; de rendkívül kevés példány költ az első kötetből, alig több kétszáz példánynál, még csak fele árát sem voltam kifizetni képes a nyomdai költségeknek; mert a mit nagylelkű Uramtól kaptam, azzal másnemű adósságimat fizettem volt ki. – Sokat törődöm ezzel is, de még semmiben sem tudtam megállapodni. – A Gálfi Sándor verseinek kiadhatását rendkívül óhajtanám, tán sikerülni fog Önnek azt a Pfeiffert rábírn azoknak ingyen kiadására, legfeljebb néhány példány fejébe. –

A ki midőn tisztelném kedveseivel s Arany Jánossal egyetemben, s családomnak is szíves tiszteletét ide zárnám, maradtam örökre

Tisztelt Barátomnak, Uramnak

Kolozsvár, máj. 26. 1864

őszinte tisztelő barátja
Kriza János

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Közölve: MNGy. 411–414. (11. levél)

Autográf levél, 3 oldal.

56. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1864. július 17.

Tisztelt Barátom,

A mint egy székely földi barátom közléséből kezemhez jöve e ballada,³¹⁹ sietek azt Tisztelt Barátommal közleni, mert ha jól emlékezem, erről nekem egykor szólott volt hogy valakitől az első sorokat hallotta, s kíváncsi volt a többit is megkaphatni. Örvendek, ha

³¹⁸ rectificál (< rego lat.) 'igazgat, kormányoz, vezet'

³¹⁹ A levélhez csatolt Szilágyi és Hajmási balladára gondol.

az talál lenni. Ha úgy látja, a Koszoruban is talán közölhető lesz.³²⁰ Én éppen indulok bé a székely földre, leginkább egészségi tekintetből – a korondi fürdőn leszek néhány hétig s a környékben is megfordulok – gondom lesz arra, hogy valami effélének nyomára akadjak, hogy tetteleg czáfolgathassuk a román nagyravágyást.³²¹ – Egyébiránt ez az itt közlött ballada mint mondák egy régi kéziratból van leírva. Meglehet hogy ennek is fognak lenni variánsai. – Midőn Önnek és kedves családjának egészséget kívánnék, maradok szives tisztelettel

Önnek
Kolozsvár, jul. 17. 1864

őszinte tisztelője
Krizsa János

Lelőhely: MTAKK [Ms 4751/110.]

Közölve: N. 245–246. (16. levél), GyPL. 517. (466. levél), Olosz K. 2009b. 238.

Autográf levél, 1 oldal.

Címzés: Tekintetes Gyulai Pál Urnak. Pest. NB. A Gyulai ur Pesten nem létében felbontható.

Megjegyzés: Csatlakozik hozzá a Szilágyi és Hajmásiról szóló ballada is (jelzete: Ms 4751/111). A ballada 3 oldal, letisztázva. Olyan kéz írása, aki a g-ket, j-ket, y-okat egységesen hosszú hurokkal írja. (A ballada fényképmásolata megjelent Olosz K. 2009b: 239–241.) Egy más kéz (talán Kriza) javításai is láthatóak a szövegben.

57. Szabó Károly Arany Jánoshoz. Kolozsvár, 1864. szeptember 6.

Kolozsvár Sept. 6. 1864.

Kedves barátom!

A mint M. Vásárhelyről haza jöttem, kezembe akadván a „Koszorú” aug. 28-diki száma, látom benne a Szilágyi és Hagymási” ó-székely ballada-töredéket. Végig olvasva rögtön észreveszem, hogy e töredék legszebb sorai a nyomtatásban hijányzanak.

E sorok után ugyanis, melyeket a császár leánya mond:

„Titeket elvágnak, engem visszavisznek
Piros véretekkel itten földet festnek”

³²⁰ Somogyi Sándor jegyzete szerint „szinte érthetetlen, hogy az e levélhez mellékelt szöveg megjelent ugyan a *Koszorú*ban (1864. augusztus 28.), ám nem Kriza, hanem Szabó Károly neve alatt. Ugyanis az olvasható, hogy e balladát Szabó Károly fedezte fel.” Mindennek hátterét egyrészt megvilágítják az itt közölt levelek is, illetve összefüggéseiben ld. Olosz K. 2009b, illetve a most megjelenő *Vadrózsák* II. kötetében az e balladához fűzött magyarázatot.

³²¹ Kriza itt a Vadrózsapörre és Iulian Grozescu támadására gondolt.

még e 3 sornak kellene következni:

Felelnek e szóra két magyar úrfiak:
„Téged el nem visznek, ha Isten megsegít,
Mümköt el nem vágnak, ha kard el nem törik.”

S ez után jó:

Azonnal érkezék császár szép tábora *stb.*

Megeshetik, hogy e sorokat, melyek a nálam lévő legelső másolatban megvannak, a Koszorúba felküldött tisztázásból ki találtam hagyni; de lehet az is hogy a szedő feledte ki, vagy a lap columnáinak összerakásakor maradtak ki e sorok a nyomtatásból.

Bármint legyen a dolog, te bizonyosan százszorta jobban tudod mint én, mennyit vesztett e sorok- || kal e ballada-töredék. Azért kérlek, hogy akár én vagyok hibás, akár a szedő, légy szives ezt helyre igazítani; ha én feledtem ki az írásból e sorokat, nem bánom ha megdorgálsz is, megérdemlem gondatlanságomért. – Könyv nélkül is tudtam e sorokat, s még is kihagyhattam volna (?).

Most, vagy két hetet a m. vásárhelyi gyűlésen, Vécsen s Tordán töltvén, annyira el vagyok foglalva könyvtárnoki és magán dolgaimmal, hogy a lapod számára ígért rövid régi irodalmi cikkek írásához e hónapban lehetetlen fognom. De octoberben tán több nyugalmas órára lesz. Most csak a vidéki megbízások, levelezések, a tudósok számára mindenféle másolatok készíttetése *stb.* úgy rám tódult, hogy sokszor azt sem tudom, ki nek irjak, feleljek és irassak.

A m. vásárhelyi gyűlés, melyben én az archaeologia dilettansai közzé vontam meg magamat, nagy magyaros vagy összekelyes vendégszeretet, zaj, fény és magnum aldumások közt lefolyt, mint már ez nálunk szokás. De mind ez engem nem vonzott és nem érdekelt annyira, mint a gr. Teleki család roppant közös levéltárának csendes magánya, || hol, míg a nagy tömeg Parajdon járt és mulatott, én elbujva valahára szerencsés lehettem e tenger okirat registrumát végig olvasni, s így tiszta fogalmat szerezni, mily megmérhetetlen becsű kincs rejlik itt. Erdély történetére, különösen az Apafi korára nézve. Sőt azt is kinyertem, hogy ezen a mult idők iszonyú féltékenységgel, rettentő szabályokkal őrzött és védett levéltárból néhány Arpadianumot is lemásolhattam. Ezek lesznek a legelső darabok, melyeket a világ e levéltárból látni fog. E mellett a Teleki könyvtárban is sokat jegyeztem, s így az idő, az igen érdekes archaeologiai szakgyűléseket is ide számítva, rám nézve nem haszontalanul zajlott le. Hogy egyébiránt olykor olykor a zajos társaságban sem hiányoztam, azt gondolhatod.

Losonczyt³²² Vásárhelyről bevitték a Székelyföldre; ő lássa, mikor és hogy jön haza. Kolozsvárt jövet 4 vagy 5 nap vendégem volt; itt is, Vásárhelyt és vidékén is, Isten igazában jól mulatott; hát még ha Csikba Gyergyóba, Háromszékre *stb.* mint poetát össze vissza hordozzák? Volt és lesz módja lelkesedni, s kedélye, mint ő nevezi, majd csak úgy

³²² Losonczy László (Kecskemét, 1812 – Budapest, 1879) Debrecenben tanult, 1849-től Kecskeméten, 1853-tól Nagykőrösön tanított. A korszakban ismert és közkedvelt költő volt.

özönlí a verset. – Lengyel nejjével Vásárhelyről és Tordáról Fejérvárra tért be rokonaihoz; ő bezzeg nem igen dicsekedett a Laczi collega által || Erdélyben classicus hirre juttatott n. kőrösi 20,000 magyarral, kiket collégája egy maga is teljes erejében képviselt és maig is *képvisel* (így mondá Laczi, bár mint haragszik is e szóra Brassai bácsi).

Ha majd egy két régi m. irodalmi cikkecskét beküldhetek – természetesen csak költészeti vagy nyelv tekintetében érdekes, ritka vagy eddig ismeretlen művekről, – légy szíves röviden értesíteni, eltaláltam-é a modort, melyben ily avatag, száraz tárgy a Koszorú közönségének adható; ha igen, úgy folytatni fogom; ha nem, majd veszem valaha másutt hasznát e cikkeknek.

A „Vitézi énekek”ről úgy hiszem elég volt eddig a polemia. Nem akarom e kérdést újra felmelegíteni, bár még ujat eleget lehetne mondani. Thalynak, úgy sejttem, úgy is hasztalan beszélnek.

Miért nem jössz bé valaha hozzánk Erdélybe; ha a zajt nem szereted, csendesen is oly szívesen fogadnánk, mint sehol sem külföldben a magyar korona területén. Gr. Mikó is szívesen várna; de így vagytok ti pestiek, még Gyulai Pali sem fordul képpel sem felénk; pedig őt már itt Erdély fiának tartanak.

Idával együtt, ki addig vágyik Magyarországra, míg egyszer csak vágya teljesedhetik, kedves nődöt s magadat a legszívesebben köszöntve maradok

igaz barátod
Szabó Károlymk

Gyula fiam, ki téged nem emlékezetéből, de képedről igen jól ismer, csókolja kereszt-
apa, s keresztmama kezeit.

Lelőhely: MTAKK [K 513/463.]

Autográf levél, 4 oldal.

Megjegyzés: Szabó Károly ebben a levelében igen sok helyen köt össze szavakat úgy, hogy közben a távolságot megtartja köztük. Mivel ezeket a szavakat véleményem szerint egyértelműen nem gondolta egybeírásnak, átírásonban ezt sehol sem jelöltem.

**58. Becze Antal³²³ Szabó Károlyhoz.
Csíkszentmárton, 1864. szeptember 14.**

Mélyen tisztelt tekintetes ur!

Csaknem két hava, hogy ígéretet tettem a rákosi torony rajzainak mását elküldeni a muzeum számára, de ebbeli szándékomban terhes mellbeli betegségem gátolt, mely a Kolozsváron létembeni utolsó idő alatti megerőltetés miatt itthon az ágyba rekesztett,

³²³ Becze Antal (Csíkszentmárton, 1842 – Csíkszentmárton?, 1914) jogász, Kriza János gyűjtőtársa. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben).

melyet, még most is csak időközönként hagyhatok el; de reméllem javulásomat minél hamarabb bekövetkezni, s ekkor igyekezni is fogok ígéretemet beváltani.

A historiás ének ismeretes részét az eredeti kéziratban sikerült megmentenem az enyészettől, – nincs annak sehol a folytatása, én legalább nálunk a föld felett || meg nem kaptam.³²⁴ Történetét illetőleg csak ismételhethem a mit Kolozsváron elmondottam azon hozzáadással, hogy a másoló vagyis leíró Szőke Miklós volt, tehát nem József, és Zöld Péterrel ment volt Moldvába, honnan visszajöve, hátrahagyatt[!] irományai között találtatott. Egy alkalommal kiküldöm. Találtam még 1588-on innen több kéziratot, nagy részint szétszakadozva, de úgy hiszem érdektelenek mint magánügyre vonatkozók. Van közöttök egy tanu vallatás első Rákóczi Györgyhöz czimezve, de ez is csak valami peres birtokra vonatkozik, s a mellett igen megszakadozott állapotban van.

Ha érdemesnek tartja a tekintetes || ur, az idefogott felszólalást, mint egy páratlan vakmerő szemtelenség gyenge lenyomatát, közzétenni, kérem szeretettel kísértse meg valamelyik szerkesztőnél, mert ismeretlen ember hiában kopogtat náluk. Az eset nagy dunáczát okozott nálunk, de a fütyfene ha teszen valami mást egy ostoba községért.

Szabó Ádám pakol, valahára ezt is megértük. A kik olyas helyen járnak, mondják, hogy sok lecsüggesztett lófejet lehet látni.

Bocsájon meg tekintetes ur az alkalmatlanságért, – ismeri már mit vagyok képes elvégezni, s ha olyas szüksége van itt körünkben, csak bizzon meg s én kötelességemnek ismerem a leggyorsabban eljárni.

A tekintetes urnak

Csík sz. márton Septbr. 14. 864

tisztelője

Becze Antal

Lelőhely: KmÁLt. [931. Fond personal Szabó Károly I/36.]

Autográf levél, 3 oldal.

³²⁴ Itt ugyanarról a *Szilágyi és Hagymási* balladáról van szó, amelyet korábban Kriza János küldött Gyulai Pálnak (56. levél), illetve amelynek nem publikált sorai miatt Szabó Károly írt Arany Jánosnak (57. levél). Ebben a levélben Becze Antal a kiküldött szöveg eredetét pontosítja, amelyet azonban Szabó Károly már nem közölt, így a ballada csíki eredete került bele a köztudatba és a szakirodalomba. Ezt először Faragó József kérdőjelezte meg, felfedezve Szabó Károly egy széljegyzetét a *Koszorú* egy, a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzött példányában. (Szabó Károly ekkor az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárosa volt, amelynek gyűjteményei, köztük ez a *Koszorú* is, a kolozsvári Egyetemi Könyvtárba kerültek.) A széljegyzetben a következő szerepelt: „Került e kézirat Moldvából, az ott lakott Szőke Miklós csiki eredetű székelytől, kinek iratai kerültek Becze Józsefhez, kinek Sz. M. anyai nagyapja testvére volt. – Újabb tudósítás után 1864. oct. 13. Sz. K.” (Idézi: Faragó J. 1977: 220–221.) Ezt a széljegyzetet Szabó Károly ennek, a most megtalált levélnek a hatására tette. (Az eredetileg csupán kézírásazonosítás céljából kifényképezett levél jelentőségére Olosz Katalin hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm.) A *Szilágyi és Hagymási* balladáról, Szabó Károly és Kriza János szerepéről részletesebben vö: Faragó J. 1977, Olosz K. 2009b, illetve a most megjelenő *Vadrózsák* II. kötetének vonatkozó részeit.

59. Kriza János Gyulai Pálhoz. Abrudbánya, 1864. október 4.

Tisztelt Barátom!

A lelkes Abrudbányán templomszenteléssel s ekklezsia látogatással lévén elfoglalva, összetalálkozáim Gelei Kálmán jeles ifjuval, hitrokonommal, aki éppen Pestre menendő vala s megragadám egy szabadabb perczem szárnyát, hogy Önnel egy pár szót válthassak. Már ötödik hava, hogy mind nagyon el voltam foglalva ekklezsiaiink látogatásával, s bár többször fogtam hozzá a levélíráshoz vagyjobban mondva: akartam fogni, csak most futólag tehetem ezt – s most is csak egy sürgetősebb dologban, mely még junius utója óta sürget engem, hogy Gálfi Sándor barátomnak egykérését teljesítem. Neki ugyan is az volna a kívánsága, hogy Verseit kérvem vissza, mivel még egyszer gyökeres javításokat akar rajtok tenni, mielőtt sajtó alá bocsátaná. Ezt magam is helyesletem, annál inkább mert látom hogy pár év alatt sok haladást tett a nép nyelve tanulmányozásában, s azóta néhány népszerű dalt is készített, a melyek értékesíteni fogják a gyűjteményt. Kérem azért Önt barátságosan, legyen szíves azon gyűjteményt valamely alkalom utján, s ha másként nem lehet, postán is az én költségemre leküldeni – valamely jó alkalomtól szeretném, ha T. Szabó Károly urtól átvett kézirat gyűjteményt is visszakaphatnám, mivel könyvtárno-|| kunk a visszaadását rég sürgeti az Unitárius Könyvtárba. –

A nyáron sokat járván a székely földön egyházi látogatáskép, egy kevés vadrózsafélét gyűjtöttem, miből küldeni fogok a Koszoruba, mihelyt egy kicsit kifeselhetem³²⁵ a sok ügybajból.

Gálfi Sándor szép ballada gyűjteményét a Koszoruba fogja felküldeni, mielőtt a „vad-rózsába” adná, remélvén, hogy a „Koszorut” megfogja neki küldeni a Szerkesztőség, ugyis a sz. kereszturi unitarium gymnasium ifjainak kívánja átengedni, mint Felügyelő Gondnoka s lelkes ifjuság-barátja. Az utolsó posta „per Sz. Keresztur Demeterfalva”. –

A „Vadrózsák” II^{ik} kötetét kész vagyok bármikor kiadni, hogyha egy kissé biztosíthatom a rá teendő költségek – a nyomtatásiak – megnyerését. Az I^o kötetből igen kevés példány kelt el. A II^{ik} kötetet csak 800 példányban nyomtatnám, 30 ivet 2 fton. – De erről még bővebben.

Erősen instálva³²⁶ a fentirt kéziratok elküldését a napokban Kolosvárra, maradtam szíves tisztelettel

Tisztelt barátomnak
Abrudbánya, Oct. 4. 1864.

tisztelő barátja
Kriza János

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Közölve: MNGy. 415–416. (12. levél), SzNGy. II. 428–430.

Autográf levél, 2 oldal.

Címzése: T. cz. *Gyulai Pál* Urnak. *Pest*.

³²⁵ kifeselni jelentése itt: 'kikerülni'

³²⁶ instál (< insto lat.) 'erősen kér, kényszerít'

60. Kriza János ismeretlenhez.³²⁷ Kolozsvár, 1864. december 19.

Igen tisztelt Hazafitársam!

Bocsánat ily hosszas késedelmemért, mely csak is azon okból esett, mert egy ügybarátoztól, a ki szintén népdalok gyűjtésével foglalkozik, m. vásárhelyi tanár Szabó Samuel³²⁸ urtól mind vártam némely ó-székely balladák dallamainak megküldését, de mindeddigelé még nem valék szerencsés tőle megkapni. Én fájdalom kevésé vagyok zene-értő, s így már eleve csupán nyelvészeti érdekből kezdtem e vállalatomhoz – különben is kevés a zeneszerző a székely földön, s különösen a kik balladák gyűjtésével foglalkoztak, azok közt nem igen volt olyan, a ki zenei miveltséggel is birt volna. A mult nyáron székely földi utamban ismerkedém meg³²⁹ tanár Szabó Samuella, a kitől egy szép ballada s népdal gyűjtemény készül sajtó alá,³³⁰ s tőle értesülék az iránt, hogy neki sikerült két vagy három balladadallamnak is birtokába jutni, s ő maga is zeneértő lévén, lekottázní. ³³¹ Említést tevéen neki Tisztelt Kegyednek hozzám irt bizodalmas leveléről, önként ígéré nekem, hogy igyekezni fog legalább is egypárral szolgálni. Reméllem, hogy most a karácsoni szünnapok alatt érkezni fog [ígér]jete megváltásáról gondoskodni.

[”] Gyűjtőtársaim, kik a nép között lak-||nak, beszéllek, hogy nagyon megfogyott az ily dallamok száma – alig találkozik a nép legalsóbb rétegében, aki egynéhány dallamot tudna – s oly bajos az ilyenektől kicsikarni az eléneklését annak a mit tud. Hosszas utánajárás ugyhiszem itt is eredményt fog nyújtani.

³²⁷ Kriza János a levelet valamely népzene iránt érdeklődő (talán nem erdélyi) ismerősének írja, akivel nincsen annyira közeli viszonyban (amint az a levél hangneméből és a megszólításból is kitűnik). Felmerülhet címzettként Bartalus István, Simonffy Kálmán és Mátray Gábor neve – közülük utóbbi látszik a legvalószínűbbnek, de nem sikerült olyan dokumentumot találni, amely ezt egyértelműen bizonyítaná.

³²⁸ Szabó Sámuel (Székelyföldvár, 1829 – Kolozsvár, 1905) marosvásárhelyi, utóbb kolozsvári tanár, folklór- és néprajzi gyűjtő. Ekkor marosvásárhelyi diákok bevonásával végzett gyűjtést, amelynek kötetként való megjelenését Kriza már tudni véli. A levél jelentősége, hogy egyértelműen dokumentálja azt a korábban a szakirodalomban nem ismeretes tény, hogy Kriza János és Szabó Sámuel személyesen is ismerték egymást, sőt, Szabó Sámuel ténylegesen is hozzájárult Kriza gyűjtőmunkájához. Újdonság továbbá az is, hogy Szabó Sámuel zeneértő ember lévén dallammal együtt gyűjtötte a népköltészet darabjait. (Szabó Samuella kapcsolatosan vö: Olosz K. 2009a.)

³²⁹ Kriza János és Szabó Sámuel 1864 nyarán feltehetően Korondon vagy Korond környékén találkozhattak, mivel Szabó Sámuel Mentovich Gyula útinaplója alapján 1864. július 26-án volt Korondon, Kriza pedig ugyanezen hónap 17-én írta Gyulainak, hogy „éppen indulok bé a székely földre, leginkább egészségi tekintetből – a korondi fürdőn leszek néhány hétig s a környékben is megfordulok – gondom lesz arra, hogy valami effélének [itt *A két rab úrfi* című balladára utal] nyomára akadjak” (vö: Olosz K. 2009a: 583–606, illetve 56. levél).

³³⁰ Szabó Sámuel ezirányú szándékát mindezeideig csupán két, Arany Jánoshoz írt levelében tett megjegyzéséből sejtthettük (Szabó Sámuel Arany Jánoshoz, Marosvásárhely, 1863. április 21., 1863. december 24. Közli: Olosz K. 2009a: 613–615, 617–619.)

³³¹ Mindeddig erről sem lehetett tudni, mivel Szabó Sámuel ilyen jellegű gyűjtése, jegyzete nem maradt fenn.

E levelemet kívántam Tisztelt Kegyednek megnyugtatóására irni; valami eredmény-nyel szerettem volna mindjárt levelének vétele után szolgálni, ha módomban állott volna. Legyen meggyőződve Ön, hogy nagyobb örömet semmi sem okozna lelkemnek, mintha valami eredetit és saját szerűt tudnék közölni. Addigis, míg kész valamivel lehetnék képes megörvendeztetni, maradtam szives tisztelettel

Tisztelt Kegyednek

Kolosvárt decz 19. 1864

kész hazafitársa szolgálja
Kriza János

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Autográf levél, 2 oldal.

Megjegyzés: A levél (amely antikváriumi vételként került az OSZK Kézirattárának tulajdonába) korábbi (ideiglenes leltári) száma Sz 313/69/1991. volt.

61. Gálffy Sándor levele Kriza Jánoshoz. Demeterfalva, 1865. január 12.³³²

Kedves Barátom!

Eppens éppen hat hete mult, hogy mindennap irni akarok kedves Barátom Uramnak, de az a elkárhozott essős nyár, meg az én kutréjos³³³ betegségem, melyekről én is élénkelhetném a Hortobágyi Juhász legénnyel, hogy egyikis elégséges gonosz volna az ember kedvének tönkre tételere, annyira kivetkeztettek volt rendes kedélyemből, hogy csak elenes[?] alig tudám egyensúlyozni magamot – vegre csakugyan sikerült körömbogot vetni a mi értekezéseink megszakadot fonalára, s megírom a levelet, várván jó alkalomra, hogy elküldhessem, hát azomba kapom a Barátom Uram becses sorait – félre tevém tehát az előbbeni levelemet s sietek kedves Barátomnak válaszolni.

A visszaküldött Nepdalokot vettem, éppen irtamis volt értek, mert hiszen a mint kedves Barátom tudhatja, nem is volt szándékom azokat kiadni; néhány kaposabb népdalért

³³² A levelet Gálffy Sándor 1864-re datálta, ez azonban bizonyosan elírás (az új év kezdetén feltehetően automatikusan az elmúlt évet írta fel). Ezt erősíti az, hogy Gálffy arról ír, hogy „egész októberben várták” Krizát, aki azonban nem 1863-ban, hanem 1864-ben tett vizitációs körutat Erdélyben. Az „elkárhozott essős nyár”-ra való utalás is azt erősíti, hogy a levél 1865-ben íródott, mivel az 1864-es nyár volt szélsőségesen esős, jégesős, árvizes. Emellett ha Gálffy a levelet, amelyben azt is megemlíti, hogy küld két balladát (a Barsait és a Küsgergő Istvánnét), valóban 1864. január 12-én írta volna, miért említette volna Kriza Gyulainak 1864. május 26-án, hogy „különösen vágyom kézhez keríteni Barsai ballada variánsát, melyről azt hittem, hogy többé nem lesz található a nép ajkán”. (A félredátumozás problémájára Olosz Katalin hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm.)

³³³ kutréjos (tájny.) 'makacs, önfejű'

egy csomo türhetőt ki adni, ebbe ugyan mi dicsőség is lenne? részint időtöltésből, részint pedig az a czélból firkálgattam azokat, hogy Nemzetem Népdalait szaporítsam; bécsempészvén azokat a nép közi, || miben némileg czélt is értem.

Hogy a Magvető III^k füzete is megjelend, annak lelkemből örvendek, pedig sem papi ember, sem tulbuzgó vallásos nem vagyok – de ha az eddigiekhez hasonló dolgozatokkal lesz ki állítva, méltan meg érdemli mindnyájunk pártolását –

Gyöngyvári Katiczát³³⁴ Nagy Lajos meg küldötte volt, s én gyönyörűséggel olvastam a többi ó népballadáknak valodi testvére, mintha éppen itt a Székelyföldön született volna, de, én legalább nem találtam rea az én vidékembe legkülsőbb portzikájára is – ha jól emlékszem az Erdélyi népdalgyűjtemenyei közt láttam nemi töredékit nepdal formájában: innen úgy vélem, hogy teliesleg magyarországi compositio – a névre nézve mintha 1:1: a gyöngyvári név valamely erdélyi vár mellék neve volna, úgy hiszem Kovari László ur legtöbb felvilágosítást adhatna – én úgy vélekedem, hogy a gyöngyvári név vagy valóságos Csaladi név, vagy elferdített családi név, mire megint elég példát látunk népballadáinkban: p:o: Molnár Annában egyik váriansban Ajgó Marton, a másban Sajgó Márton nevek jönnek elő – Homlodi Susánna az én variánsom szerint Somlói Susánna – így Bíró Szép Annában Mező Detreheim helyett legtöbbször Mező Debreczen fordul elő || lehet költött névis, a mire azonban ritkábbak a példák mert meggyőződésem szerintis a népballadák többször meg lett történeti eseten alapulnak – hanem a költőnek szabad azt erre arra kitágítani, s fel öltöztetni. akármelyik esetben nem nagy kérdés a gyöngyvári név, mert az elég szép név, s meg felel a czélnak. Nagyobb kérdésnek látszik előttem a Dallam – ugyanis az első verse négy soros – a második négy soros, a harmadik már öt soros, a negyedik megint négy soros, az ötödik pedig hat soros sat ez arra mutat, hogy a nevezett Ballada nincs elég szoros Critikával kutatva; mert én minden igyekezetem mellett sem találtam olyan Balladára, mely kezdettől fogva végig[!] különböző hanglejtésű Dallammal járna – az egy *koszoruját vesztett Leányban*³³⁵ tapasztaltam, hogy valamint a Compositio, úgy a Dallamais kettős[?] a többiek vagy két soros, vagy négy soros, vagy hat soros dallammal birnak. mentől régibb a Ballada, annál egyszerűbb a Dallama – de legyen elég ennyi Gyöngyvári Katirol.

³³⁴ Szél Farkas: Nyílt levél Kriza Jánoshoz. *Kolozsvári Közlöny* 1864. (127) 528–529. [okt. 27.] A cikkben Szél Farkas arról számol be, hogy Nógrádban Pap Gyula és Kun Béla, Hortobágy vidékén Szántay Aladár, a Dél-Alföldön pedig Török Károly gyűjt. Mutatványként két alföldi balladát és egy gyermekjátékszöveget közöl. Gyöngyvári Katica balladáját [A megesett leány típus] Török Károly Csongrád megyei gyűjtéséből hozta nyilvánosságra.

³³⁵ Valószínűleg arra az „ó-székely románcra” utal Gálffy, mely Kriza János neve alatt *Az elhullatott gyöngykoszorú* címen a *Fővárosi Lapok*ban jelent meg [1864. I. (6) 21. (jan. 9.)]. (Az adatokat ezúton is köszönöm Olosz Katalinnak.)

Igéretem szerint küldök két Balladát. Barcsait és Küsgergő Istvännét³³⁶ – az elsöre annak végen nemi megjegyzéseket tettem – a mi Küsgergő Istvännét illeti, ez azon Balladák közé tartozik, melyeket én leginkább szeretek, és becsülök azon erkölcsi hatásokért, melylyel a népre birnak, innen Erkölcsi Balladánakis lehetne az ilyeneket nevezni – egy ily Erkölcsi Ballada többet hat a népre mint tiz legtüzesebb erkölcsi predikatzió. ||

Mostanság nem sokat gazdagodtam gyűjteményemre nézve; külömben pedig szó sincs rolla ebben a német világban, hogy olyan ember, mint én, meg gazdagodjék, de az mind-egy, csak egészség, és reményseg legyen – azért mégis ha kilátás leszen a Vadrozsák II. füzetének kiadására, csak tudositson jó előre, még egyszer minden erömöt össze szedem, hogy minél gazdagabb tartalommal szolgálhassak kedves Barátomnak – a Balladákat Nagy Lajos is leirogatta, úgy tudom küldöttis fel belöllök a Koszorúba, hogy egy ingyen példányt nyerhetnének belölle, mit a Kereszt. Gymnasiumnak szántam volna, de a bizon még nem érkezett meg – de azért a Vadrozsábanis megjelenhetnek – a leginkább szeretnék Nép meséket gyűjteni, de nem vagyok biztos a gyűjtésben, míg a Gál, Merényi, s masok Népmesés gyűjteményeiket meg nem kerithetem – pedig bár 20^{at} gyűjthetnék olyant, mint a *Halhatatlanságra vágyó királyfi* ez aztán megérdemlené a figyelmet, s dicséretére válnék bár kinekis –

Egész octoberbe vártuk kedves Barátom Uramat, hogy ígéretit beváltva, szerencsél-tetni fog bennünket, s csak későn vettük észre, hogy várakozásunk füstbe megy, nó de is-mét várjuk, s reméljük, hogy elkezdett körutját folytatni fogja – mit az isten mentől előbb hozzon el mindnyajunk jó egességével – addigis a Könyörülő Irgalmas Isten áldja meg kedves Barátomat családjával együtt, az ő lelki áldásának bővséges malasztjaival, testi áldásának pedig kövér verőmalatzaival szivemből kíván

Kedves Barátomnak

őszinte jó barátja
Gálffy Sándor

Demeterf. Januar 12ⁿ 865

Lelőhely: MTAKK [Ms 930/4.]

Autográf levél, 4 oldal.

Megjegyzés: A magánhangzók hosszúságának jelölése nehezen értelmezhető (ö–ó, i–í). A mondat-záró pontot sokszor gondolatjellel helyettesíti.

³³⁶ A Barcsai-balladának ezt a szövegét nem ismerjük, kézírata egyelőre nem került elő. Valószínű, hogy Gálffy Sándor ezt a balladát tette közzé 1866-ban a *Hazánk s a Külföldben* [Barcsai. Ó-székely ballada. Közli Id. Gálfi Sándor. *Hazánk s a Külföld* 1866. II. (3) 34. (január 21.)]. Azért is feltételezhető ez, mivel Gálffy Sándor közlésében ez az egyetlen Barcsai-ballada jelent meg. Hogy miként került a *Hazánk s a Külföld*-hez, nem lehet tudni, a levélből annyi derül ki, hogy Nagy Lajos a *Koszorúnak* már küldött balladákat Gálffy gyűjtéséből. Ugyanez a szöveg két évvel később Kriza János neve alatt is megjelent: Barcsai. Ó-székely ballada. Közli Kriza János. *Fővárosi Lapok* 1868. V. (21) 81. (január 26.) 81.] Végül pedig ugyanez a szöveg kapott helyet az MNGy. I. kötetében (1872. 149–151/7. sz.) úgy, mint Gálfi Sándor gyűjtése Udvarhelyszékből. A levélben emlegetett másik balladát, a *Küsgergő Istvännét* Gálfi Sándor közölte: *Küsgergő Istánné*[!]. Ó-székely ballada. Újabb változat. *Korunk Tárcája* 1865. I. (17) 134. (április 23.). (Az adatokat ezúton is köszönöm Olosz Katalinnak.)

62. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1865. március 2.

Kedves Tisztelendő Ur,

Örvendek azon, hogy a Könyörgésem könyveket megkapta. Küldöm most a Dobosét, meglehet, majd egy jó alkalomtól küldök egy német imakönyvet is, a könyveim közül, hogylegyen anyagszere elég vagy legalább gerjesztője. – Majd a Naptárt is kapni fogja. – A fiával tegnapelőtt vala nálam egy Kovács nevű szabó, aki Albertnek a mult decemberben 24 forint áru köntöst, télirevalót, készített vala, s feladá mint fizetni nem akarót. Akarna biz ő, de miből fizessen nyavalyás. Ez volt úgy látszik a miért főleg el akart bujdosni az iskolából[!]. Én csendesítém a szabót s biztositanám, hogy Önnek lesz módja lassanként lerovogatni elmemüveiből, melyeknek Steinnál léte felől ha tetszik maga a szabó is meggyőződhetik. –

Csak alkalmilag akartam emlékeztetni, hogy majd karácson felé szándékozván Vadrózsáim II^{ik} kötetét sajtó alá adni, ha valami belé való esze vagy keze ügyébe talál esni, jegyezze fel hogy ne vesszen el. Sok mindenfélét magába foglalhatni. –

Stein még a II^{ik} kötetét nyomja a Beszédeinek. A III^{ik} kötet nyomtatása majd az őszön lesz. Az Enekes könyvünkis sajtó alá ment. Septemberre készen lesz. Istentől erőt egészséget kívánva maradtam állandóul

Önnek
Kolozsvárt, mart 2. 1865

köteles szolgája
Kriza János
ppk

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Autográf levél, 1 oldal.

Megjegyzés: Püspöki iktatószáma: 56. 1865.

63. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1865. május 7.

Kedves Tisztelendő Ur,

Ide mellékelve küldöm a Stein által május hóra adott 20 forintot, s kérem, hogy mind ennek, mind a juniusra kiadandónak sziveskedjék elküldeni a nyugtáját. Czélszerű vala tehát, a mint javasoltam vala, egy szép levelet írnia Steinnak, mint orpheus hangja volt ez a Kővinek nevezett Stein szivére, melyet könyörületre indított – én minden esetre jót állottam Ön mellett, hogy jövő évre az Imakönyv kész lesz. Azért szép lassan lassan csak dolgozgasson: mert az előjelekből ítélve még jobb napok is derülnek a szegény magyar nemzetre. A kiegyenlítés³³⁷ utja meg van tűrve, Deák Ferencz szava jósikerrel hangzott

³³⁷ kiegyezés

fel – a Felső már megfordult Posonyban – s az őszön reméllem el fog kezdődni az a hongyülés, mely Erdélyt is tekintetbe veendi – s a kibékülés megtettivel Erdélyben is más lendületet vesznek a dolgok, s a kedélyek – minek iparra, kereskedésre, mindenre hatása leend. Akkor az írónak is pirosland ismét hajnalok.

Ha e szerint egykis munkaszünetje leend, kérem Önt az én nádapipámnak, a népies dolgok szerelmének, nyujtson egykis táplálót. Oly figyelmező, észlelő szellem, mint az Öné, tudni fog ott fölfedezni a népéletből olyast, a mi az én Gyűjteménybe[!], főleg ha beszédeket, népmeséket irand össze, bármi pongyolán, csak minél népiesebben, az örömem nagyra nevelendi; mert népdalt, éneket nem oly könnyű szerezni – Egyébiránt az ilyek is, ha valahol nyomára találand, jók lesznek. Az ugynevezett *mondák* is szükségesek lennének – oly elbeszélések, menyiben lehet, nem nagyon hosszuk, a melyek valamely névhez, vagy helyhez kötött eseményeket beszélnek el, miknek alapjuk legtöbbször valódi lett dollog, legalább valóságos. Tájszók ha kerülnének elé, azokat is kérem feljegyezni, vagy egy nevet reitő példabeszédnek is magyaráztatja, milyen: p. o. Másról beszél Bodóné, ha a bor árát kéri – vagy Baj van Köpeczen sat. – Én reményt kaptam nagy nyelvész Fogarásitól, hogy az Akademia segélni fogja Vadrózsáim II^{ik} kötetének kiadását a jövő évben, azért ez évet még mind a szerkesztésnek, s gyűjtésnek fogom szentelni, hogy minél választékosabb gyűjtéléket adhassak a közönségnek. Csak anyi a czélom, hogy a nyomdai költségek fedezve lehessenek, hozzászámítva, hogy talán 200 példány el fog kelni mint az első kötetből, a melyből majd semmi jövedelemem sem vala, jöllehet gróf Mikó Ó exja segéllette bizonyos mérvben a nyomdát. Hiába, a nagyközönség inkább regényt olvas és vásárol – csupán a litteratus emberek veszik inkább az ilyeszerű dolgokat, || de a jelen pénzsűk korban azok közül is nagyon kevés. Ott tehát inkább becsületem forog fenn inkább, mint anyagi hasznom, a melyre egy cseppet sem számíthatok: bár elcsuszni nálam is valami rendkívüli segély, midőn a püspöki jövedelem is megcsökken – a dispensatiók³³⁸ nagyon szűkön folytak bé, – a mint látom, most senki sem veszen dispensatiót falukon, inkább hirdettetik magokat. Aztán a szénatermésből lehetne egy kis jövedelmi pótlékom, de itt Kolosvárt leszállott a szénának becse – itt a marhát vagy bráhával³³⁹ moslékkal tartják, vagy szalmával – a széna ott rothad a kertünkben. – Igy történik, hogy évről évre csak az adósságom nekeddik, mikor nekem is már két jogász fiam van, s ha a mint hírlik, a guberniumot Szebenbe viszik, nem lesz módom, hogy a nagyobbik fiamat tartsam Szebenben bár egyévig, mig fizetésbe eshetnék. De félre a panaszszal. Örvendek, hogy legalább Zsinat van az idén, s nem kell ily pénzsűk állapotomban főtanácsi ebédet adni az idén – s bár aztán valami kis kárpótlást nyerhetnék! –

³³⁸ dispensatio (lat.) 'egyházi engedély, felmentés'. Házassági engedély megadása a házasulandók gyülekezetben való kihirdetése nélkül. Elkészítése a püspök feladata volt, ára Kriza János 1865. szeptember 5-én kelt levele szerint 10 osztrák forint volt. (Vö: Kálnoki Kis T. 2007: 7.)

³³⁹ bráha (táj) a kifőzött cefre, amelyet állatok etetésére és trágyázásra is használtak.

A propos! A Zsinat első napjára prédikátornak Buzogány Áront³⁴⁰ neveztem ki, másodikára azaz, felszentelésre Marosi Gergelyt – az első napra *urvacsorai prédikátor-nak a Tisztelendőségedet kívánom kinevezni, ugyis mint egyházköri jegyzőt*, a kiknek kötelességek szokott lenni, ugyis mint egyházi Irót; azért egy szikrát se vonakodjék, hanem mint ugyis szép írói hirben álló pap készüljön egy csinos agendára azzal a szivreható móddal, mely sajátja. Ha örüljenek barátjai, s mérgelődjenek ha kell ellenségei. Mindenesetre fogadja el, azt javaslom őszintén. Különbenis ki lenne erre képes és kinevezhető – Kelemen mint gazda nem lehet – Barabás³⁴¹ Küküllői környékből Dombórol beteges folyton – Gyöngyösi volna még, de félek, hogy nem lesz elég discretus[?],³⁴² igen merész az eszméiben; Sándor István pedig ismét más bakkot találna lőni, köztünk maradt szó legyen. – Augusztus 27^{is} elég ideje lehet a legkényelmesben kidolgozni mindent. –

Albert a fia sokat küzködik a szabóival, a kiknek sokkal adós – egyik közülök Kovács nevű 20 vagy 22 forintjáért hozzám jöve a mult héten – én biztosítám, hogy ne feljen, mert előbbutóbb ki fogják fizetni. Nem tudom mikép componálhatják az ügyet: mert Stein is megretten, ha minden oldalról kezdik megrohanni: mert nagyon érzi ő is a szűk idő szárazságát. Jakab Elek tegnap mondá, hogyvalami Csizmadiánál állott jót. – Ő theologus lesz már a jövő évben; ha kitarthatja még a hátralehető 5 vagy 6 évet (mert sok nagyon a papnövendék) remélhet, ha élek, jó állomást; különben orgonálni tudván, egyjó mesterseget adtunk neki, s abban is elkészülhet a theológiai tanfolyamra. Már a mint határozzák a szülők és fiu, ugy legyen. Most a Gyepesi mesterség üres, nem tudom kit rendeljek oda.

Ezek után maradtam szives indulattal

Tisztelendőségednek

Kolozsvár Máj. 7. 1865

őszinte barátja

Kriza János

ppk

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Közölve: EH. 498–499. (r.)

Autográf levél, 2 oldal.

Megjegyzés: Püspöki iktatószám: 149. 1865 Péterfi Sándor témamegjelölése: Pénz. *Kinevezés a szengericzei Zsinatra.* Albert.

³⁴⁰ Buzogány Áron (Hosszúaszó, 1834 – Budapest, 1888) miniszteri tanácsos. Torockón, majd Kolozsvárott tanult, 1857-ben két barátjával, Marosi Gergely, későbbi székelykeresztúri igazgató-tanárral és Ferencz József, későbbi unitárius püspökkel két évet külföldi egyetemeken (főképpen Göttingenben, Berlinben és Londonban) töltött. 1868-ig a kolozsvári unitárius kollégium tanára volt, akkortól a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban dolgozott.

³⁴¹ Barabás Imre 1862 és 1866 között volt Küküllődombón lelkész. (Vö: Geréb Zs. 1940: 73.)

³⁴² discretus (< lat. discerno) 'jól elkülönített, megkülönböztetett, illedelmes, tapintatos'

64. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1865. május 31.

Kedves Péterfi Ur,

Mielőtt közelebbi levelét kaptam, Jakab Elek már kivette volt fiának 17 forintnyi adóságának letisztázására a pénz Stein [-] e szerint csak 3 frot kaphaték, a mit [kül]dök is ezennel. Itt nem lehet Jakab Elekkel semmit csinálnom: mert átalottam kérni tőle is, Steintől is. Hanem arra kérem Önt, hogy a juliusi 20 ftról való nyugtát minél előbb küldje el, s legalább juniusi közepe táján kikapom tőle, s elküldöm. Elégge tudom érezni súlyos állapotjokat; de mit tegyünk mi is gyakran hasonló szükséggel küzdők. –

Az Albert magyarkájának az a főbb baja, hogy nem tudom mikép csináltatták volt, de átkozottul kikopott belőle, különben is kopott, a mi kevésbé volna baj, emellett van egy meglehetősen nyárija, de uri helyekre járván, míg huzatja, addig nincs mit magára vennie – mulhatlan szüksége lévén, mondom, hogy jót állok valamely szabónál, igérvén ő szilárdan, hogy a nyáron kapandó jövedelméből levonogatja. Így ígérém, hogy a collegiumi tartozásokért jótállok; már e nélkül senkit nem bocsátanak examenre: mert már sok tapasztalás tanítja, hogy sok ifju elmenvén az examen megadása után, szülőitől soha sem lehetett felvenni. Így jótállás mellett csak váraкоznak egy keveset. S én erre kész vagyok: mert utolsó esetben is egykor Steintől remélhető a kifizetés – s míg Isten élteti Önt, addig munkássága is tudom élni fog, mert látván, erkölcsi s lelki erejével képes meggyőzni a sorsot s világot. ||

Én a takarékos élet folytatására nézve sok intést tanácsot adtam Albertnek, s ugyis tapasztalom, hogy jó uton van, nem lehet gyanakodni titkos út követésre nézve irányában. – A theologiai tanfolyam végzése mulhatlanul szükség ránézve, több évi mivelődés, tanulás jeles egyházi emberré fejtheti, mert talentuma, termékeny esze van, mint apja s nagyapjának. Megvallom ez alkalommal, hogy az Ön n. édes atya egy gyönyörű észjárású, elmés ember, s bár Önnek correctebb az írásmódja, de az édes atyjáé sajátságos, könnyed vidorsággal lebeg, s egyszersmind a dolog mélyére hat, elmességének szikrái soha ki nem fogyván. Az elfogulatlan ítész mindjárt meg fogja vallani, hogy mind Ön, mind az édes atyja egymástól különböző két individualitás, s korántsem használja a fiu az apa műveit: mert azok különböző kemények[?]. – Sándor István társunk természetesen szenvedélye sugalmi után szokott itélni. – –

Vadrózsáim iránti érdeklődését köszönöm. Időt engedek, hogy egész kénye szerint tehesse alkalom szerénti gyűjtéseit, egyéb dolgaiban való hátramaradása nélkül. Egyre kérném Péterfi urat, hogy igyekeznék a szók hangkiejtésére figyelemmel lenni, hogy éppen úgy legyenek az ajkáról visszaadva, mint a photographiában az embernek még esetleges vonásai, félrepillantásai is. Szeretném, ha jegyzésbe tenné, hogy miben különbözik az ottani beszéd, kiejtés teszem a kereszturfizékitől vagy erdővidékitől? Atalában[!] a feltűnő sajátságokról tegye papirra alkalom szerénti megjegyzéseit, figyeléseit, egész jövő martiusig lehet e figyelő jegyző munkát folytatni – Mert az || a célunk, hogy minden vidéknek, s ha szükség helységnek is hang és beszédbeli sajátságait leirjuk, ha lehet apró értekezésekben is. – Egyatalán[!] az irodalmi szókat, szórakásokat kerülni kell, a leg-

kisebb árnyalatig a nép esze és szájajárását kell utánozni. Azért ha nem éppen szabatos is a beszéd, nem hiba. — A ritkább *tájszókat* is kérem feljegyezni — a szólásformákat, példabeszédeket, gyermekbeszédet, vagy kisgyerkek[!] gyógyögését is, szóval, a mit csak népiesnek nevezhetni. A *mese talányok* természetesen nagyon üdvözöltek — s a népmesék, kivált a ritkább félek, vagy bárminők, csak legyen egykis érdekesség bennök. A kisértetiesek is jók. — Hát egyegy helyhez, várhoz, romhoz, személyhez kötött *monda* nem lenne é található? Jaj ha fedezhetnénk fel bár mi kevés vonást is, a mi a magyarok vagy székelyek előkorára emlékeztetne? —

A közellévő ősmagyar lakók közt ha lenne valaki megbízható, világi vagy egyházi ember, a ki a nyelvről, kiejtésről, sajtáságokról, sőt azon helységek multjáról is tudna valamit összeszedni? Vajjon némely f. fejmegyei vagy kőhalmi falvak nem voltak-e székely töredékek? vagy régi kun vagy besenyő maradványok? — *miben különböznek nyelvjárásaik, hangejtéseik?*

Sándor István valami csodálatost beszélt volt Datkról, hogy ottan mély hangzókat nem is használnak, hanem mind magos hangra viszik, például: *Anikó* helyett *Enikó*, *találom* helyett *telélem*. sat. Van é ebben igaz? vagy || legalább részletes igaz? — *ügyem* helyett *igyem*, hiszem hogy ez létezik; s egyébütt is ének *ire* változtatása; de a fenn irt *különösség* aligha létezik.

De igen sokra is kérem; azonban csak alkalmilag értettem iparkodását ezekre is fordítani, inkább mellesleg. Jelenleg a *Csikiak* közül is sok jeles férfit, papok tanárok ígérkeztek, hogy képviseltetni kívánják vidékeiket a Vadrózsáikban. Ama különfekvő tájakat szeretném Péterfi ur által is képviseltetni: mert a mint észleltem, finom érzéke van az efféle népköltési apróságok iránt is. Koronként is örömmel veendem küldeményeit. Csak a mint irtam, a népiesség gyökere, színe, illatja hassa át minden izét, minden porczikáját a közleményeknek. —

Gyepes, bé van töltve, választása volt az ekklézsiának, s megválasztotta a lókodi mestert Deák Istvánt. Lókod tán nem is fog választani mert két helyi szolgálja van: az öreg Máté és fia. Sándort pedig még vissza kellene fogadni a deákok közé a consistorium utján, miglen ki lehetne nevezni valahová, az pedig hosszas processus³⁴³ volna. Különben ha csak rajtam állana, én rögtön alkalmaznám illetékes helyekre. Visszafogadtatása iránt lehetne csakugyan próbát tenni a consistoriumhoz egy szép levél által, hogyha nem fogadnák is vissza a collegiumba, legalább alkalmilag avagy egy szegény ekklézsiába lehetne alkalmazhatni. — Ezek után vagyok állandóul

Önnek

Kolosvárt máj. 31. 1865

köteles szolgálja
barátja

Kriza János ppk.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Közölve: EH. 499–500. (r.), SzNGy. II. 432–433. (r.)

Autográf levél, 4 oldal.

Megjegyzés: Az 1–2. oldalon vízfolt van, ami miatt a szöveg ott nehezebben olvasható.

³⁴³ processus (< procedo lat.) 'eljárás, folyamat, per'

65. Tóth Ferenc Kriza Jánoshoz. Homoródszentpál, 1865. június 3.

H: Szt Pál – Junius 3^{dikán} 865

Fő Tisztelendő Püspök Ur!

Már rég hogy levelem olvasásával nem terheltem, eszembe jutott egykori leveléből a Fő tisztelendő püspök urnak, melljet hozzám küldött, hogy annyi tsoportosult bajai vagynak hogy még betegeskedni sem érkezik; egyébíránt én nem azért nem küldtem levelet a Fő tisz. püspök urnak, hanem azért – mert erőssen meg voltam szomorodva mostoha leányom való pere miatt; minden felől elleneim támadtak volt – mintha én nemtelen tzél ki vételére törekedtem volna, még azokis ellenem támadtak volt, a kik mindenképen pártoloim kellett volna hogy legyenek – hanem a Fő tisztelendő Püspök urnok atyai pártfogását alázatosan köszönnyük szegény nőmmel edgyüt a ki midón holgotta Gyöngyösi urtol a fő tisztelendő püspök urnak ügyünk iránti atyai részvétét, *könyes szemekkel azt mondott; hála istennek hogy vagyon nekünkis egy jo ember pártolonk – oh az isten éltesse s álgya meg a mi jo Püspökünköt.* – Minden rosra valo törekedés előbb később meg szokot szégyenülni, bizony így történt elleneinkelis – mert tervek meg húsult s a mit eppen nem akartak hogy meg legyen – meg lett, mert a || mely személyel szövetkezet, tsak ugyan ellenünkre – az az ifjú uri ember szégyenbe nem hadta mostoha leányomot, ha nem először törvény szerűleg Evangel. reformatus lévén át tért az unitaria Szent Vallásra és folyó havon 1^{sőén} Dersbe menvén Esperest Intzeffi Josef ur átol meghütölt mostoha leányommal – neve az urnak H.Szt. Mártoni ifjab Lukátsfi Sándor. –

Ismét egy jeles ifju szándékoznék a Kolosvári fő Tanodánkba tanulni menni H: Szt. párlol, – neve *Márton István* hogy Dimény Sigmond a fő tisztelendő Püspök úr kegyes ajánlata következtébe Kolosvárra ment tanulni – azután Márton István volt a Szt. páli népes iskolába első nem akkora idős mind Dimény Sigmond – még nem confirmált. Szegény de igen betsületes szülőktől származot – a fiut kis korától fogva magam neveltem – igen jo erkülsű – merem akkár a fő tisztelendő úr házához szolgálni – akkár melyik uri házhoz ha a fő tisztelendő püspök urnal nem szükséges. – Arra kérem a fő tisztelendő püspök urat, ezen jo reményű ifjút, ha vagy egy jo hely adodik elé méltoztat ajánlani, – én tsak ugyan akaromis hogy el megyen melöllem, de nemis, mert égen jo segédem volt – jó orgonista és jo kántor a fiu, de egyébb tantárgyokbais ki tetző – mégis inkább örvidenék ha tanulhatna. – Sok papi változás történt az idén a homorod mellett – ezt tsak azért emlitem a fő tisztelendő püspök urnak, hogy nekem többen mondták, hát én miért nem zör-|| getek a fő tisztelendő püspök urnál hogy valamelyik megyébe rendelne papnak; én egyszer zörgettem s mostis tsak az az ohajtásom – hogyha H. Szt Mártonba a papi állomás ürességbe jövend – a mi már idő szeréntis oda kell hogy jöjjön, könyörgök a fő tisztelendő püspök úr előtt engem *ne felejsen el*, – Már záradékul vagy egy székely mondával szolgálnék – de kedvem nem lévén el vonultan éltem nem kívántam hallani semmit, de mégis egyet hozok fel – igen gyermekes de mégis furtsa, – a mult őszel oskolám bé álva, a kezdőket elő szolléтом foli[?] á b c tanulni – de egy legénke nem áll ki a

pad megül, – mondom áljanak ki mind a kik az idén jöttek fel – te is András! én nem azd mondgya a legényke. – [hát] miért kérdem? én azért azt mondgya – mert [én] nem az idén jöttem fel – hanem tegnap, s ["] az előtt valo naps jött volt fel *andrás* – megent egy alma alaku föld golyot ajándékozot oskolánknak egy jo uri ember – mely ügyesen lábom áll – ki viszem az oskolába –, s fel kérdem az egész tanulo serget – hogy mellyik mondgya meg mi az, jutalmatis ígérek ki meg mondja; nézik de nem szolnak a Klasisba lévők – hát egyszer bé jó egy virgontz maga vető s kérdem – mond meg Pál mi ez? jól körül nézi s így felel, a bizony tiszteletes tanito úr *Pap alma*. – Tiszteljük a Fő tisztelendő aszszonyt kedves nőmmel edgyüt kezeit csokoljuk – s a Fő Tisztelendő Püspök urnak maradok igazán tisztelő szolgája

Toth Ferentz m.k.

H: Szt páli os. tanító

Lelőhely: MTAKK [Ms 930/14.]

Autográf levél, 3 oldal.

Címzés: Unitarius Püspök Főtisztelendő *Kriza János* urnak alázatos tisztelettel – *Kolosvárt*

Megjegyzés: Nehezen olvasható kézírás, viszonylag rossz helyesírással.

66. Vas Tamás³⁴⁴ K. Papp Miklóshoz.³⁴⁵ Sepsiszentgyörgy, 1865. június 16.

Tisztelt szerkesztő Úr!

Szíves megtalálása folytán e pár ó-székely balladát küldöm. Az egyik „Pálbeli szép Antal” tudtomra még seholy sem jelent meg. A másikat Kriza közölte volt a Vadrózsákban Maros-székről beküldve (l. 192 lap) s ez amattól kivitelben csak anyiban különböz, hogy amatt[!] Barcsai is meghal, a berontó férj: „Ajh! megfogá ottan s egybe fejit vevé”; míg itt erről nincs szó. A kidolgozásban azonban tetemes különbségek láthatók. Kettő közül melyik szebb? – el nem dönthetem. Részemről ezt teljesebbnek tartom, míg annak talán rövidege, gyorsabb fejlődése adhatna némi előnyt e felett. Ha az helyet kapott a Vadrózsák lapjain, ez is, mint varians, joggal kérhet magának helyet ott, vagy máshol.

³⁴⁴ Vas Tamás (Göcs, 1839 – Marosvásárhely, 1899) ekkor a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium tanára, a következő évben ment Tübingenbe és Marburgba egyetemre, majd 1867 és 1873 között Mezőbándon, 1873-tól Marosvásárhelyen református lelkész. Kriza János gyűjtőtársa. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.)

³⁴⁵ K. Papp Miklós (Dés, 1837 – Kolozsvár, 1880) kezdetben a *Korunk* és a *Kolozsvári Közlöny* szerkesztőjeként dolgozott, majd 1867-ben megindította a *Magyar Polgár* című lapot, amelyet haláláig szerkesztett és saját nyomdájában adott ki. Kolozsvári lakásában erdélyi főurak, értelmiségiek és átutazó idegenek is állandó vendégei voltak. Több Kriza-gyűjtővel is kapcsolatban állt: Kriza János és Vas Tamás mellett váltott leveleket Becze Antallal, Dózsa Dániellel, Filep Elekkel, Gálfalvi Istvánnal, Jakab Elekkel, Marosi Gergellyel, Pálffy Lajossal és Szabó Károllyal, illetve Szabó Sámuellel és Mentovich Ferencsel is. (Hagyatéka a MOL-ban található.)

Közelebbről főt. Kriza úr is felszólított, közölném vele gyűjteményemet. Egy transportot már el is küldtem; jelenleg a második összeszedésével foglalkozom. Több balladám van. E kettő a legépebbek és szebbek közül való. – Ha mindkettőt közölné Kegyed, czimúl – minthogy az egyiknek úgy sincs czime – lehetne tenni: *Két ó-székely ballada*.

Sajnálom, hogy tájleirással most nem szolgálhatok; e nemű dolgozataim jelenleg nincsenek s bokros elfoglaltatásaim nem engednek anyi időt, || hogy Kegyed e részbeni ohajtásának – bár menyire akarnék is – eleget tehessek.

Végül: ne vegye rossz néven, hogy leveletem bérmentetlenül küldöm. A jövő őszön külföldre szándékozom menni s kassám tulságos szerénysége követeli, hogy a piczulákat fogamhoz verjem.

Szives szolgálatomat ezutánra is ajánlva hazafias tisztelettel maradtam

S. Szt György, június 16-án 1865

kész szolgálja, barátja

Vas Tamás mk.

Gymn. tanító

N. B. Mindkét balladát az itteni tájszólás szerint írtam le, azért kérem a T. Szerkesztő urat, erre figyelemmel lenni, hogy a szerint jőjjön ki a sajtó alól. A Korunk Tárczájának t. szerkesztősége, vagy hatalmas segéd-szerkesztősége egész sort megváltoztatott, illetőleg elrontott, egy általam ottan nem régiben közölt nép-költeményben; holott az ósinyelvmélekek iránti kegyelet méltán követelheti mindenkitől, hogy nyelvünk eredetiségét avatatlan kezekkel ne rongálja senki!

Lelőhely: MOL [P 2269. K. Papp Miklós hagyatéka]

Autográf levél, 2 oldal.

67. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1865. július 1.

Kedves Péterfi Ur,

A mult napok csoportosult bajai között nem lehet sokat tennem ügyében, annál inkább mert Stein a hónap végére utalt hogy várakozzunk. S ekkor ki is adá a 20 fto, melyből 3 fto Albert veve át, nagy sokak lévén az ő szükségei. A szükségéért jótállottam mellette. September 1-ig, mikor csak annak adnak ezentul ágyhelyet, a ki a hátralékokat kifizeti, s az új iskola év felének tartozását is. A nyáron szerzendő pénzével köntöst akar csináltatni, nem tudom aztán, mi juthat adósságok fizetésére, a melyek sokak, csak most tudám meg a harangozóné panaszából, hogy egy év óta adós még Albert a mosatás és egyéb díjjával, valami 15 ftal. – Hanem az Isten valahogy kirendeli; most hagyjuk a sőtét oldalt, vegyük szemügyre a fényesebbet és szép perspektívát-nyujtó körülményt. Ez nem egyéb, mint hogy Albert a 8^{ik} osztálybeli deákok közül elnyerte a legjobban fogal-

mazandó magyar Dolgozatra kitett arany pályadíjt egy uraságtól, aki nevét nem akarta tudatni. – A tanárok voltak a bírák, s számos kitűnő művek közt megkellett vallani, hogy a forma szépsége s a compositio ügyessége tekintetéből neki kell adni a babért, ha addig kevésre méltatták is eddigelé az ő tehetségét. Én rendkívül örvendtettem ez eredménynek, s tehetségemhez képest [-] a dolgot, midőn némelyek oda kívánták volt vezetni a kérdést, hogy a premiumot³⁴⁶ elnyerendőnek egész eddigi magatartása s igyekezete vétessék tekintetbe. – A talentum meg van benne, s én hosszas leczkét s tanácsot tartottam neki az iránt, hogyan viselje magát, folytassa tanulmányait – most a német nyelv tanulására adta magát, a melyben ki kell művelnie magát minden előre törekedő ifjunak. Majd a jövő évben a latin nyelvre is rá kell adnia magát, a melyben gyengécskén producalta magát. Átalában examenei nem voltak oly kitűnők, mint a milyenek dolgozatai, hanem ez ugy szokott gyakran lenni, hogy az ily talentumos ifjak egyegy kicsit hátrább állanak az elméletiekben. – Csak ne hagyja félbe az önképzést, és ne sülyedjen el erkölcsileg – igen szép reményei lehetnek a szülőknek s nekünk is ő benne. – Verselése igen könnyű, csinos; csak hogy ne adja magát erre, ez csupán recreatio animi³⁴⁷ legyen valamely solid életkenyeret adható tudomány mellett. – Szegénytől le akarták foglalni az aranyat adósságaiba – s már elcsüggedve le is akart inkább mondani díjjáról, mint hogy ily uton ragadják el szemei elől az istenek kegyes ajándokát, a muzák szent csókját; hanem || közbejárultam a rectornál, s jótállottam az iránt, hogy őszig a collegiumi tartozások fizetve lesznek. – Mellesleg említni kívánom, hogy Stein csupán 3 hónapra[?] hogy ígérte a 20 ft fizetését. Nem tudom, így volt-é, vagy csak ő nem akar aztán többet előlegezni.

A népkölteményi gyűjtésre nézve irni kívántam, hogy egész jövő martiusig mind leend idő, azért csak egész kényelemmel a szerint tegye lépéseit, a mint legjobban jó, s a mit mikor legkönnyebben tehet. – Az olyas szent tárgyú népmeséket leginkább ohajtanám – s a miket említ, mind kettő ismeretlen előttem. Csak írja össze.

Az afféle *mondákat* is csak jeyezze[!] fel nagy szorgalommal, a miknek legkisebb historiai ugy geographiai vonatkozása is van, – mind az olyast, mi kivált a székelyek ugy magyarok *pogány* korára emlékeztetne, vagy vetne valamely világosító sugarkát. Például, csak egy káromkodás is, mely elég ősi bűne a magyarnak, vethet egy kis fényt a régi vallásra, ha csakugyan igaz, hogy a székelyeknél divatban van ez a káromkodás: ... szídom, *a nap istenedet?* ugyan hallott é effélét s hol? hogy a *napját* hívják valakinek, azt tudom, de a másikat csak most hallám egy udvarhelyszéki paptól. – Az egyes ritka *szókat*, szólasformákat szintén kérem feljegyezni. – A datki szójárás ugyan különös – egyébiránt az megvan általában a magyar nyelvben, hogy az alhangzók nagyon könnyen csapnak át a felhangba, s gyakran a felhangnak árnyéklatát modosulását jelentik a fogalomnak: mint *fordul*, *ferdül*, *cseveg*, *csavog*, *b*.

³⁴⁶ praemium (lat.) 'jutalom, díj, kedvezmény, adomány'

³⁴⁷ recreatio animi (lat.) 'a lélek felüdítése'

Talán karácsoni s más ünnepnapra régi szokásos versek, sok helyt egész drámai előadásban divatoznak? – Majd a jövő télen vagy bármikor puhatozjak. – Azokat a kőhalmi magyar falukat, legalább papjaik vagy valamely arra való embereik által tán ki lehetne zsákmányoltatni – én előre is honorálnám fáradságaikat példányok által a Vadrózsákból, csak írja meg nekem, ki lenne a kit lehetne felszólítani. A Zombori pap³⁴⁸ már járult volt adalékkal. – A *Hétfaluba* lehetne valaki által felszólítást tenni, aki valamely pappal ott ismeretes. – De igen sokra is mentem; én csak elébeszéltem az ideált, ha abból egypár markocskával kapunk is, nyereség az irodalom ügyére nézve. –

Ezek után maradtam állandóul Önnek

Kolosvárt jul. 1. 1865

köteles szolgája

Kriza János

ppk

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Közölve: EH. 500. (r.)

Autográf levél, 2 oldal.

Megjegyzés: Péterfi Sándor témamegjelölése: Albert mint pályanyertes – de szegény. Tanácsok. –

**68. Arany János Kriza Jánoshoz és Brassai Sámuelhez.
Pest, 1866. március 14.**

Főtisztelt Úr!

Tekintetes Úr

Az Akadémia pénztárnoka Tóth Lőrincz urnál kérdést tevén az iránt, vajon elküldötte-e már Főtisztelt Úr

Tekintetes úr számára a mult decemberi nagygyűlésen odaítélt, 30 aranyból álló Sámuel-jutalmat, miután én a jegyzőkönyv erre vonatkozó pontját már régen áttettem a pénztári hivatalhoz: fenttiszelt pénztárnok úr azt válaszolá, hogy nem küldte és addig nem is küldheti el, míg az illető nyugtatvány hozzá fel nem érkezik.

Méltóztassék tehát a fent kitett összegről a nyugtatványt elkészíteni s ide valamely ösmerőshöz (péld. Gyulai Pálhoz) feljuttatni, ki a pénzt átvéve, leküldje; mert különben a díj kézbesítése még tovább is elmarad.

³⁴⁸ Kriza János egyelőre ismeretlen gyűjtőtársa.

Ki hazafiúi üdvözléssel maradok
Pest, márcz. 14. 1866.
Főtiszt.
Tekintetes

aláz

Lelőhely: MTAKK [917/ 78.1866]
Autográf levél, 1 oldal.
Megjegyzés: Fogalmazvány.

69. Kriza János Benczédi Gergelyhez. Kolozsvár, 1866. április 27.

Kedves Benczédi Ur,

Köszönöm a könyvek iránti tudósítását: a Parker³⁴⁹ műveit megvesszük a könyvtár számára, s jelenleg nem lévén pénzünk, a könyvárusnál rendeljük meg, így egypár hónap alatt, míg a könyvek megjőnek, tán pénzt is kapunk, különben várni fog a könyvárus félévig. Az „Ecce Homot” mely most mar sensatitot ébreszt, Ferencz Jósi megrendelte. A Stanley munkáját későbbre tartjuk. Csekély a mi tehetségünk, nélkülözés életünk, még isten kegyelme, hogy oly folyóiratból, mint az „Inquirer” legalább egyegy cseppet izelíthetünk a világirodalomból, mely a vallás fejlődését mutatja. – Azt a könyvigéretet Arnlandrá[?] sat. nem kell nagyon sürgetni, az kényes dolog; ha önként adnak, jó; ha nem, hát az apostol szerént: tudunk szükölködni is.

Hanem az uti költségről, melyet adnunk nem csak nagylelkűség, sőt inkább kötelességünk, nem szabad lemondania. Én közelebb éléhoztam megemlitem e tartozásunkat, mely szerént angol testvérinknek megígértük volt az ő kikötések folytán, hogy az utiköltséget mi fogjuk kiállani. Ezt minden konsistor elismerte – csak azt akarjuk hát tudni, mintegy mennyire lesz szüksége körülményinkhez és saját kivánalmihoz képest. Száz osztrák forint a legkevesebb, a mit adni készek vagyunk; nem tudom, ennél mennyivel volna többre szüksége önnek, ne sajnálja ezt megírni; s hogy mikorra kéne elküldeni. –

Augustus közepe vagy ha ugy tetszik, vége előtt is nem mulhatlanul szükséges lejönie; azonban annál jobb, minél előbb jó le, – hogy legalább egy kissé szusszanhasson, s tehesse meg látogatását szülőföldén is. –

A kolosvári ekklezsiának nincs szüksége papra mulhatlanul, azaz, másodpapra: mert Marosi és Nagy Lajos még évekig elvihetik; csak hogy biz ők örömet tennék más vállaira, a Canon szerént a legifjabb tanárra, – ha azt elvállal- || ja valaki jószível, és nagy serény-

³⁴⁹ Feltehetően Theodore Parker (Lexington, 1810 – Florence, 1860), amerikai unitárius íróra gondolt itt Kriza.

séggel. Azért egypár évig még nem fogna terheltetni azzal a minden hónapban egyszer prédikálással az új tanár, csak ha hirtelen valamelyik a papok közül rosszul lenne, vagy mint Marosinak is a mejje könnyen meggyengülne. Ide Kolosvárra, köztünk maradt szó legyen, az Ürmösi család nagyon akarja a kereszturi Igazgatót – és ez is egy az E. K. T. hoz intézett levelében tavaj *képesnek* nyilvánította magát az összes természettanok tanítására, Concurrens tehát ő is, noha intelligentiánk ellene van; azonban isten tudja, mi eredmény jó ki, ha szózatolás alá bocsátják a kérdést; mi gyarló emberek így is azt hisszük, hogy a *képes* Igazgató kudarcot valland. Már akárhogy s mint, Kereszturon is érvényesíthetné azon esetben, ha oda kényszerülne, ismereteit s üdvös befolyását. – Erről bővebben majd: Julius 1^{én} már elfog dölni a kérdés az akkorra határozott Főtanácson.

Mindenesetre szeretném, hogy mielőbb írna meg nekem Benczédi ur, van-e kedve, van-e nagyobb hajlama Kolosvárra jőni tanárnak, – inkább mint egyebüve: mert itt csaknem az összes tanárság, egykettő kivételével, aztán a consistorok nagyrésze Önt ohajtják inkább, mint tüzetesen ide kinéztet, ide készültet. A papság mint mondtam, nem mindjárt lesz teendője, csak ha kedve lesz hozzá – egy kis jövedelem jár az után is. Mi szónoknak is jobbnak tartjuk önt, mint azt. – Ha nétalán örömebb akarna Kereszturra menni, az az igaz, sokunknak ellenére történnék, de mégis, ha Önnek úgy volna akaratja, hajlama, nem gátolnék. Azonban itt minden a Fő Tanács szavától függend, a mely mint mondtam, meglehet, hogy titkos szózatolásban fogja végzését s rendeletét kijelenteni – s a melynek Benczédi ur is, mint hű fia statusunknak, s a rendnek törvénynek tudom szívesen engedni fog. –

A „Magvetőt” folytatandók, szeretnénk valamely jeles, gyakorlati becsű, tudományos beszédet lefordítva adni benne. Majd az őszön Benczédi ur is fordíthatna egyet; vagy ha nem, én szeretnék egyet le- || fordítani. – Ujabb időben anyi sok jeles egyes beszéd jött ki ottan. Szíveskedjék figyelni, és kijelölni olyasokat, miket lefordítandoknak találana. Én örömet rendelnék meg legalább egypárt célunkra valót. – Oly eladósodott ember vagyok, hogy mostanság nem jut pénzem egy darab könyvre is; csodálkozni fog Ön, hogy Gróf Mikó Imre 500 ftot adott a Vadrózsák nyomdai költségeire, és a könyvadás eladásai után még szinte 250 fttal kell pótolnom, csak a napokban kaptam a számlát. Holott a magyar akademiában pályadíjt is nyertem, bizonyos Sámuel-díjt a könyvben lévő Értekezéssel a Székely Tájszólásokról. – Perszé, a mit magam statusunkban eladogattam az Esperestek s papok segélyével, fedezné ama tartozást, de Uram, a mint bécsepegetett, úgy el is költ mintegy: mert díjom nem fedezi szükségemet = 81 1/2 font sterling az összes díj. –

Természetesen a kinek nagy fiai vannak, akkor három anyi díj sem volna sok. –

Uzonitól mi sem kaptunk levelet febr. vége óta – minden órán ohajtjuk mi is, bár tudatna magáról valamit. –

Bodola, a reform. püspök 3 napi, hülésből kapott betegség után meghala: a mult kedden temetők el, úgy[?] kikísérők a Vásárhelyre vivő gyászszekeret. Nagy Péter a succedált püspök. –

Főgondnokunk fenn Pesten. A felségeket ismét várják Pestre: úgy látszik, hogy kikerülhetlen a háboru mind Német- mind Olaszországgal: minden arra mutat. Tán kiegyezhetünk a Lajthán tuliakkal, legalább ezt reméljük. A románok nagy kudarczot vallának Pesten hegyke[!] és impertinens³⁵⁰ fellépésikkel – a rácok és tótok mind hazafias egyetértéssel kezét fogtak volt, a magyarokkal ellenük. –

A viszontlátásig is még vajecczer közlekedjünk, lévén szives indulattal

Önnek

köteles szolgája

Kolosvárt april 27. 1866

Kriza János

U. I. Az éjjel érzékeny hóharmat leve: félnék hogy ujból tönkre tette szőlőinket, gyümölcseinket.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Benczédi Gergely hagyatéka]

Autográf levél, 3 oldal.

Címzés: T. *Benczédi Gergely* Urnak London

Megjegyzés: A borítékon matematikai műveletek találhatóak.

70. Filep Elek Kriza Jánoshoz. Déva, 1866. június 4.

Főtisztelendő Püspök, Méltóságos Uram!

A mennyire körülményeim engedték s gyenge tehetségem képesített, én is igyekeztem egy pár adalékkal járulni azon nagy munkához, mely, a mellett, hogy Főtisztelendőségéd, egyszersmind a nemzeté is.

Nem sok ugyan az, a mit most beküldeni szerencsém van és tán Főtisztelendőségéd előtt nem is új – mindazonáltal kérem e keveset is gyűjtői szívességgel fogadni.

Déva 1866 jun: 4-ikén

Filep Elek

alügyész

Lelőhely: Néprajzi Múzeum EA [EA 3594. 1. oldal]

Autográf levél, 1 oldal.

Megjegyzés: A levél után, az EA-os számozás szerinti 1. oldalon kezdődik a *Székely népdalok* közlése, amely a 2. oldalon is folytatódik, majd még azon az oldalon megszakad.

³⁵⁰ impertinens: 'szemtelen, illetlen'

71. Kriza János Filep Elekhez. Kolozsvár, 1866.

Tekintetes Úr, nagyon tisztelt hazafitársam!

Nagyobb örömet semmi sem okozott nekem mostanság ez istenverte világban, mint a Tekintetes Urnak előzékeny részvéte az én szívem szenvedélyének – a népies élet egyszerű virágai gyűjtésének – ápolásában. Előbb az országgyűlések zaja, mely a nemzet figyelmét magára vonta, majd a világtörténelem merész sassainak szárnyacsattogatása volt az oka, hogy általános szózatot nem intéztem a közönséghez, a népköltészeti adalékok könnyebb módtoni összegyűjtése végett. Annál kedvesebb nekem, ha egyesek, akiknek részvételére nem is gondoltam, pártolnak és segítenek engem a pepecselő hangyamunkában. Mind a népdalok, mind a tájszók használhatók lesznek – amazok igen jók, a nép hangján szólók, az utóbbiak közt is a nagyobb rész – néhányok már első kötetében a *Vadrózsák*nak megjelent volt, vagy az Akadémia Nagy Szótárában.

Én nagy szorgalommal gyűjtöm most is a tájszókat, szólásmódokat. Már is csaknem akkora a gyűjteményem, mint az első kötet volt. Még egy év előtt nem adom ki, az alatt főleg Csík-Gyergyóból remélek valamit nyerhetni – így kéz alatt többeket felszólítottam, felkértem s már kezdenek is valamivel szolgálni. Nemsokára nyilvánosan is felhívást intézendek az illetőkhöz, akik némi kedvvel, ízléssel bírnak az ilyenek iránt.

A lozsádi népdalokat is hálás köszönettel veendem,³⁵¹ – hogy tudtak azok az idegen népelem szomszédságában oly épen megmaradni, akkor nagy szívósságnak kell lenni a nép lelkében, hogy tisztán megmaradt még a népszellem eredeti sajátsága.

A *Vadrózsák* első kötetével bátorodom némileg meghálálni a Tekintetes Urnak szives és buzgó részvétét. Bár a másodikat is minél hamarabb módom lehetne kiadni. Annyi költséggel járt és oly kevés példány kél el, alig 250 költ el, úgyhogy gróf Mikó őexcja némi pénzbeli pártolása, pótlása nélkül sohasem jöhet vala ki az első is.

A *másodiknak* kiadhatása végett aláírást próbálok meg két forintjával. Ha száz aláíró nyerek, remélem, hogy legalább a jövő nyáron sajtó alá adandom.

Midőn családommal együtt tisztelnők kedvesével, maradok szives tisztelettel Tekintetes Urnak alázatos szolgálja

Kriza János

³⁵¹ veendem: 'venni fogom'. Tehát Kriza ebben a levelében nem csupán Filep Elek korábbi, 1866. június 4-i levelére válaszol, hanem egy másik, ismeretlen levelére is, amelyben feltehetően Filep tudatta vele, hogy lozsádi népdalokat is gyűjtött, és ha Kriza igényt tart rá, azokat is elküldi neki.

U.i. A Tek. Úr a régi könyvek, kéziratoknak is buzgó kutatója, barátja lévén, ha efféle Cantuálisok, régi énekek akadnának kezébe, azokból is lehetne közölni a népiesebb színűket, aminők a *Vadrózsák* első kötetében is vannak.

Lelőhely: ismeretlen.

Közölve: SzNGy. II. 430–431.

Megjegyzés: A levelet a *Székely Népköltési Gyűjtemény*ben megjelent – biztosan nem betűhív – szöveg alapján közlöm. Ennek címsora szerint a levelet Kriza János Mihályfalvára küldte. Jegyzetek hiányában azonban nem megállapítható, hogy ezt az adatot Kovács Ágnes Filep Elek életrajzából következtette-e ki, vagy a levél címzése alapján állította.

72. Kriza János Arany Jánoshoz. Kolozsvár, 1866. augusztus 9.

Tekintetes Titoknok Ur,
Igen tisztelt Hazafitársam!

Fel lévén hiva arra, hogy írói munkásságom és megjelent dolgozataim feljegyzését a titoknoki hivatalhoz jul. hó utolsó napjáig beküldeni igyekezném: ámbár a határnapot nem vettem ügybe ugy, a mint illetet volna, sietek el nem késni erősen, s közlöm, a mit csoportos hivatali foglalkozásaim miatt tehettem. Ez tehát közelebbi írói tevékenységem jegyzéke:

- 1) A „*Vadrózsák* II^{ik} kötetének sajtó alá készítése.
- 2) *Egy őszi örömnapi emléke az abrudbányai* unitárius templom felszentelése alkalmával, Oct 2^{án} 1864^{ban} Kolozsvárt 1865. A róm. kath. lyceumi nyomda betűivel.
- 3) A *Verespataki* Unitária szent ekklezsiának 1865. october 8^{án} tartott templomszentelési ünnepélye. Kolozsvárt, a róm. kath. lyceumi nyomda betűivel 1866.
- 4) A szent-gericzei Unitárius Zsinat emléke az 1865^{ik} évi aug. 26, 27 és 28^{ik} || napján elmondott templomi imákban, beszédekben. Kolozsvárt, a róm. kath. [ly]ceumi nyomda betűivel. 1866. –
- 5) Több ízbeni tájszó küldemények az Akadem[ia] Nagy Szótárához.
- 6) Több székely ó-ballada közlése a „Fővárosi Lapok”ban és Hazánk és a Külföldben.
- 7) Megjegyzések a „Magyar Nyelvészet” című folyóiratban közölt „Székely Nyelvjárás” és *Sz. Szók és Szólásmódok* című közleményekre. (Kéziratban.)
- 8) Megjegyzések a Magyar Tudós Társaság által 1838^{ban} kiadott *Magyar Tájszótárban* megjelent több székely szavakra. (Kéziratban)
- 9) Székely értelmezési észrevételek a Magyar nyelv Szótárára. (Kéziratban).

Ezekben áll csekély munkásságom, melynek közlése után bátor vagyok a „Vadrózsák” II^{ik} kötetére vonatkozólag megemlíteni, miszerént ohajtanám tudni, vajjon a Magyar Akademi[!] által oly nagylelkűleg tett határozat a „Vadrózsák” 1^{ső} kötetének hatvan példánya || megvétele iránt teljesebbé mehet-e a pénztár körülményeinél fogva – ? mely

esetben egész tisztelettel és bizalommal kérem a Tekintetes Titoknok Urat, szíveskedjék engemet értesíteni épp akkor, a midőn szükségesnek látja aziránt, hogy mikor küldjem fel az Akadémia rendelkezésére az érdeklett 60 példányt? és arról is, hogy annak ára most adatik-e ki nekem, vagy akkor, a midőn a II^{ik} kötet is megjelenendett?

Én egyébiránt az egész ügyről tisztába nem vagyok, mert azon időtájt mind rosszul lévén egészségemre nézt, nem sokba vettem az egész teremtet és teremtettem világot; most azonban ismét egy kis lelket vévén és életreményt is, ohajtanék értesülni aziránt, hogy azon 300 forintot az első és II^{ik} kötet hatvan-hatvan példányáért meg fogom-é és mikor kaphatni? –

A II^{ik} kötetet esztendő ilyenkor alkalmasint, sajtó alá adom, addig nyüzsgök, forgok sürgök, míg aláírás utján is biztosítom némileg legalább a nyomdaköltségek egy részét, ámbár az I^o kötetnek egy részével is még adós vagyok szükös körülményimnél fogva. –

Barcsainak egy variánsát küldöm Gyulai Pál Urnak, szíveskedjék nála megolvasni – érdekes a kettő közti hasonlat és eltérés. Valamely kiadandó vagy kiadni czélzott critikai folyóiratban – (emlékszem hogy ilyest akartak kiadni) kiadathatnók, Id. Gálfi S. neve alatt, a ki fölfedezte. Bocsánatot kérve mellékes dolgaimért, maradtam állandó tisztelet érzelmével a

Tekintetes Urnak
Kolosvárt aug. 9. 1866

alázatos szolgája
Krizsa János sk.

Lelőhely: MTAKK [RAL 1049/1866.]

Közölve: SzNGy. II. 434–436.

Autográf levél, 3 oldal.

Címzés: Magyar Akadémiai Titoknok Tekintetes *Arany János* Urnak Pest

73. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1866. augusztus 11.

Tisztelt Barátom!

Egynéhány sorban nem tehetém hogy ne busitsam Tisztelt Barátomat, ne sajnálja ez ide mellékelt Variánsát a híres „Barcsai” című balladának – mely a Vadrózsákban is előfordul, – megtekinteni, s ha kedve jó hozzá, valamely illetékes helyen, talán a jövő évben kiadni szándékolt critikai folyóiratban összehasonlító czikkecskét írni a két balladának misége fölött, mert ugy tetszik a vége nagyon is mássá teszi a mostanit az előbbenitől. E váriáns talán összevágóbb s valamivel kerekébb mint a régebben ismert. Meglehet hogy még egy harmadik variáns is merülend fel, mely kielégítőbb lesz mind kettőnél. Az Ön élesebben boncoló esze ki fogja mindeniknek aránylagos előnyeit deríteni. Alája irtam a felfedezője nevét, a ki az én régi barátom id. Gálfi Sándor (megkülönböztesse ifj. Gálfi Sándortól, gr. Teleki Domokos titkárától, a ki szintén irt néhány verset) – s ha közölni találja mint mondám oly czélból, hogy egyszersmind összehasonlitsa a régebbi

balladával, kérem Tisztelt Barátomat úgy közölni mint aláírtam, megemlítve azt is, hogy a „Vadrózsák” II-ik kötetébe van átadva. A szerkesztés mind foly – de az idők nagyon gonoszok, perzselő szárazsággal járnak, s az ily gyenge terményeknek, mint a vadrózsák, nem kedveznek. De tán képes leszek egy év múlva sajtó alá adni, addig folytatom a kéz alatti gyűjtést és gyűjtetést. – Sokakkal vagyok folytonos levelezésben és közlekedésben, különösen Csik-gyergyóiakkal is, de azok a kath. papok egy furcsa gondolatot vettek fejökbe, azért bosszankodnak tudniillik, hogy a Vadrózsák első kötetét sem lehetett volna az ő részvételük nélkül kiadni, mert így az Udvarhelyszékből és Háromszékből közlött sok székely sajtóság rovására esett Csik-Gyergyónak, holott azoknak legnagyobb része ott is föl található. – Most már nem lehet oly sokat összeszerezni ezen székekből. Oly feltevés, a mire biz én álomban sem gondoltam volna, míg Imecs Jákótól³⁵² még nyomtatva is nem láttam vádképpen felhozni ellenem. – Most Becze Antal ügyvédségéd közölt egy néprege féle „Sárig kigyót”, a miről írhatott Szabó Károly barátunk Önnek is. Ez modernizálva volt nekem megküldve a Vadrózsák II-ik kötete számára, de felküldtem a Zilahy „Aurora-Albumába” nemrég az ő kértére, s ugyanez okból nem küldtem fel külön is Önnek, mivel Zilahy azt jelentette volt, hogy Zsebkönyve már-már meg fog jelenni, – de a mely késvén, ime küldöm Barátom Uramnak is. Én irtam Beczének, hogy ne modernizáljon, alakítson át semmit, a mit föl talál fedezni. Így küldött nekem még vagy két ballada formát, de plané egészen úgy van írva, mint ha valaki csak az idén írta volna Arany Jánosnak balladai vers formájában. Egymást érik az irodalmi szók benne, mint a „Sárig kigyó”-ban is – *nő, szünetlen, azzal*, sat. nincsenek meg a székely nyelvben, aztán a tárgyának, mesének ellapítása.

Nem mulaszthatom el erősen köszönni azt a részvétet, melyet a Nyelvtudományi Osztály tanúsított csekélységem irányában a „Vadrózsák” hatvan-hatvan példányai megvételének határozása által – s aztán, a mi minden várakozásomat feljül haladta, gyarló értekezésemnek a Samuel díjjali honorálása által is. Bár voltaképen is megköszönhetném ez érdemem feletti kitüntetést, s a II-ik kötetet minél előbb átadhatnám a közönségnek; azonban ebbe gátolt eddig is körülményeim szűkös volta, az a „*rex augusta domi et curva supellex*”,³⁵³ melynél fogva a mi keveset békaphattam a „Vadrózsák” eladásából, nem fizethetvén a nyomdásznak a napi szükségek miatt, még most is nyomja vállamat néhány száz forint adósság terhe, s az a Stein nagy kő a szivemen. De ha aláírást kelletik is nyitnom, egy év múlva sajtó alá adom a már nagyrésztben egybeszerkesztett könyvet – az Akademiánál talán bizonyos az a 360 forint, még legalább annyit ha bé kaphatok az aláírásból vagy előfizetésből, neki indulhatok a kinyomtatás veszélyének. Mindenesetre valamely más könyvtárunknak adom át bizományába, mert Stein az egész két magyar hazá-

³⁵² Imecs F. Jákó: Egy pár észrevétel a székely „Vadrózsák”-at illetőleg. *Kolozsvári Közlöny* 1865. X. (61) 241–242. (május 25.), (62) 245–246. (május 27.), (63) 250–251. (május 30.)

³⁵³ szó szerinti fordítása: 'a ház felséges királya és a fonák háztartás'. Itt Kriza talán arra utalhat, hogy hiába volt magas státusza, jövedelme a mindennapi házi kiadások miatt alig volt elegendő a megélhetéshez.

ban alig adott el 250 darabot, én magam valami 80 darbot[!], a többi eladatlan fekszik a magazinumban, azokon kívül, a miket elajándékoztam. –

Bocsánatot kérve futólagos panaszimért, a midőn magamat továbbra is szives kegyeibe ajánlanám, maradtam szives tisztelettel kedveseinek nőmmel való tisztelése mellett Tisztelt Barátomnak

Kolosvárt aug. 11. 1866.

őszinte tisztelője, barátja
Kriza János

Lelőhely: ismeretlen.

Közölve: N. 246–247. (17. levél)

Megjegyzés: A *Napkelet*ben megjelent más Kriza János által Gyulai Pálhoz írt levelekkel szemben ez nincs meg az MTAK Kézirattárában, és Gyulai Pál levelezésének kritikai kiadása sem tud róla. A levelet a *Napkelet*ben megjelent, nem betűhív szöveg alapján közlöm.

74. Gálffy Sándor Kriza Jánoshoz. Demeterfalva, 1866. augusztus 29.

Kedves Barátom!

A Babonákat, s Szokásokat tartalmazó Jegyzeteket küldöm vissza – azokat, melyek előttemis ösmeretesekek, meg csillagoztam, de azért a többiis lehet igaz, csakhogy én nem vagyok azoknak szoros esmeretében – egyáltalában ehhez a fakhoz[!] nem nagy vonzódásom van – kezdettem volt ugyan énis jegyezgetni fel még régebben babonás szokásokat, s szertartásokat, de belé untam s anyiba hagytam; a mit meg jegyezgettem volt – ide mellékelve küldöm, talán egy kettő használható leszen azokból is – ||

Az Ürmösi Sándor regi dalára vissza térve *A legendák bokra sat* ennek érthetetlen refraenjére nevezve úgy vélekedem, hogy ezen sorok

Hajjal[!] iszom roszz

Igy áltaté törökországi – így igazitandok –

Na jól iszom roszz.

Igyál Dádé törökországi – vagy

Igyál Tati törökországi – egyéb iránt Tati, vagy Dádé egy jelentésü, és származásokra nézve is testvérek – egyik olah, a más Czigán szó, de a magyarokis szokták ritkán használni a többi része a refrennek vagy valamely Helység, vagy valamely italnem tulaj- || don nevei, de már ezeknek ki [”]rásására nem bírok elég tudomány[t] ha több váriansokot is keritene Ürmösi azokból ha lehetne okulni – Egyebiránt az egész dalnak legnagyobb érdeme a régiség –

Minthogy kedves Barátom a Versek rendezéséhez hozza fogott, legközelebb mihelyt rendbe szedhetem küldeni fogok egy csomo Népdalt, még pedig köztök igen jelesek is – addigis tisztelettel maradván

Kedves Barátomnak

Demeterf. aug. 29^{en}

866.

öszinte jo barátja
Gálffy Sándor

Lelőhelye: MTAKK [Ms 930/5.]

Autográf levél, 3 oldal.

Megjegyzés: A lap egyik sarka hiányzik. A magánhangzók (ö–ő, i–í) hosszúságának jelölése Gálfínál nem egyértelmű, ahogy a nagybetű-kisbetű használata sem minden esetben. A mondatzáró pontot gyakran helyettesíti gondolatjellel, emiatt néhol nehéz megállapítani, hol ér véget egy mondat.

75. Vas Tamás K. Papp Miklóshoz. Marosvásárhely, 1866. szeptember 14.

Édes Miklós bácsi!

Bocsásson meg a bizalmas megszólításért, de miután a Kolozsvári Közlöny itt nálunk e perczben még *legközelebbi* száma a Különfélék rovata néhány sorában anyira elkényesztetett olya magasan kezdem érezni magam, hogy szinte átalom már Miklós bácsit Tekintetes úrnak czimezni. Legyen azonban meggyőződve, hogy e különben bőven kiérdemlett földesúri czim kitétele nélkül is önt becsülni és tisztelni tudom.

Igen helyén történt, bárki részéről is, hogy a szegény, ügyefogyott, de reméljük (s óhajtánunk is kell!) – jobb sorsra érdemesülendő Székely Néplap a Közlöny hasábjain méltánylólólag lón felemlítve. Hogy menyire óhajtandó lenne Erdélyben – és specialiter épen M. Vásárhelyen, a székelyelem főhelyén – valami útonmódon egy szépirodalmi lapot fenntartani: ezt Miklós bácsi bizonyosan, épen úgy érzi s óhajtja, mint bárkimás, kis nemzeti irodalmunk emelkedése, népszerűsítése s népünk mivelődési előhaladása közelebbről érdekel. Épen ezért || egyelőre e részben mi sem lenne óhajtandóbb, mint az, hogy e különben most még nagyon igénytelen lapot ösmertebb nevű íróink is szerencsétlenségükkel dolgozataikkal. Ezáltal a lap mindjárt nagyobb tekintélyre vergődne s természetesen anyagilag is erősödnék. Majd később aztán kilátásunk lehet, hogy a mostani szerkesztőséget is egy kis metamorphosison ejtenők át s így idővel a lap az őt megillető helyre emelkedhetnék.

Dolgozatokban hiszen nem lát szükségét a szerkesztőség, de azok nagyobbára mind olyan „adtál uram esőt”-féle historiák, melyek a lap mind anyagi, mind szellemi emelkedésére nagyon csekély befolyással lehetnek. – Felkért a szerkesztőség, hogy lapjok méltánylásaért, az érdeklött sorok írójának hálás köszönetök nyilvánítására Miklós bácsit kérjem fel s egyszersmind, nevökben, Miklós bácsit is még egyszer találjam meg (amint mondják: e tárgyban irtak volt Önnek) valamely csinos beszélyke, vagy történelmi munkácska küldése iránt; mit ezennel egész szívességgel teljesítek is.

A közelebbi számban egy prozai dolgozatom fog megjelenni, az azutániban meg egy, Gergely Lajos által írott és Stein által megvásárlott és kiadott „Elemi magyarnyelvtan” ösmertetése. Ohajtanám, hogy az utóbbit majd a Közlöny is, legalább részben, átvegye, hogy a czélszerű tankönyv annál || nagyobb kelendőségben részesüljön. Ezt, tudom, Stein sem fogná bánni. Különben úgy értesültem, hogy a n. enyedi-, kolozsvári- és m. vásárhelyi főtanodákban s ugyan ez utóbbi helyen a kath. elemitanodában már el van fogadva tankönyvül.

Sajnálom, hogy a Naptár jövő évi folyamába munkát nem küldöttem. Külföldön létem alatt, a nyomoruság miatt, csekély összeköttetésben lehettem irodalmi napi eseményeinkkel s következőleg nem tudhattam: mikorra kell a dolgozatokat beküldeni; mire Kolozsvárra értem, már késő volt talán s különben is, ezidőtájtban, Miklós bácsi Pesten mulatott. Nem találkozhattunk. Remélem, hogy jövő alkalommal a mulasztást helyreüthetem. Az ez évi naptárt még nem kaphattam meg, különben volt alkalmom látni. Ezt bizonyítja azon hibaigazítás, melyet „Pálbeli Szép Antal”-on tettem közelebről. – Ugy értesültem, hogy e gyönyörű balladát, az Aranyszerű balladák ez ősz anyját főt. Kriza úr is bemutatta talán a „Hazánk és Külföld” (?) hasábjain. Örvendek, hogy nekünk jutott a szerencse székelly népirodalmunk e páratlan gyöngyszemét először hozni napfényre!

Egyelőre, most még bizonytalan időig, itt Vásárhelyen fogok tartozkodni. Pályázási bizonyítványaimat beadtam az itt helyben ürességben álló egyik papiállomás megnye- || rése végett. Még eddig nem számított s reményemen fölül pártfogásban részesülök többi társaim fölött. Biztos kilátásom lehet, hogy, ha probabeszédem sikerülend, én leszek a vivát. A legkedvezőtlenebb esetben is tekintélyes és főleg intelligens párttal kellene megbuknom. Ezenkívül éppen tegnap kaptam ünnepélyes meghívást egy vidéki tiszteséges egyháztól, mit helyesnek láttam függőben hagyni fenn, azon esetre, ha itt hátrányba maradnék. E különben egészen privát ügyet csak azért említém fel, mert ohajtanék egy kis ártatlan demonstratiót csinálni s mely nem lenne egyéb, mint az, ha Miklós bácsi szíves lenne a Közlönybe pár sort belopni ilyen formán: „Úgy értesültünk, hogy a m. v. lyi ev. ref. népes egyház papi állomásai egyikének betöltésére vonatkozólag a nézetek V. T. körül csoportosulnának sat. A korteskedéseknek egyáltalában nem vagyok barátja, de látom, ha az ember ilyen helyeken mindig csak szemérmeskedik: üres tarisznyával marad.

Mint hogy még eddig személyesen találkozhatni nem valék szerencsés: arczképemet a mostani körülmények között legkönnyebben eszközölhető bővebb ösmerettséggé kedvéért, ide mellékelve küldöm.

Végül, a talán tulságosnak látszó bizalmasságért bocsánatot kérve tisztelettel maradtam
Édes Miklós bácsi

tisztelő barátja
Vas Tamás

MVásárhely, sept 14. 1866
Szt. György útca 1257 h. szám.

Lelőhely: MOL [P 2269. K. Papp Miklós hagyatéka]
Autográf levél, 4 oldal.

76. Vas Tamás Kriza Jánoshoz. Marosvásárhely, 1866. szeptember 28.

Főtiszteletű Püspök Úr!

A napokban egy régi kéziratra bukkantam s abban egy hoszu versezetre, melynek második részét leírva azon szándékkal küldöm: hogy, ha az a Főtiszteletű Püspök úr gyűjteményében nem lenne megtalálható az egészet beküldjem.³⁵⁴

A mint látható, szerző e „második rész”-ben I Apafinak tatár rabságból való kiváltatását és hazajövetelét írja le mégpedig, mint az utána küldött követség egyik tagja. Az első rész (prima pars) kevésbé függ össze a másodikkal. Szerző emebben inkább az akkori korviszonyokra reflectálgat. A harmadik rész (pars tertia) már egyenes folytatása a másodiknak. Ebben ugyanis szerző kéri Apafit, hogy szegény jobbágyain könyörüljön; igájokat könnyebbitse sat. sat.

„Kérlek uram, hogy bocsásd meg,
Még egyet szollok, hallgassd meg: ||
Szegény jobbágyidot szánd meg,
Igájokat könnyebbitsd[!] meg.
Nagy igában te is voltál,
Édest, keserüt kostoltál,
Tudom, sokat óhajtottál:
Add meg, a mit felfogattál”. Sat. Sat.

Az egésznek keletkezési idejére kellő világosságot derít a *másoló* (mert a kezemen levő kézirat másolat!) következő megjegyzése, melyet a verszet végére tesz:

„Ezen versezetek, a Historia bizonyítása szerént, 1661^{be}, vagy még azelőtt kevésse irattak és mintegy 166 esztendősek, de bizonyittya is azon írásmódja, melylyel az orginal vagon írva, mert sok betük éppen különbözőleg irattak, mint most szoktak írni; a *csiak* a csak helyett, az *eo* az *ő* helyett. sat. Az egész orthographia arra mutat benne, hogy szörnyű alatt volt akkor az írás mestersége, ha szinte ma is sokan nem a legszebben festünk még. – Ezt a régi || maradványt kezembe kapván, ha nem hibázik a traditio a Nemes Küküllő vármegye archivumából, leirtam ezen Copiaba, vajha több könyvecskéimmal együtt még 166 esztendeig maradhatna meg békességbe; de az úr Isten, a ki mindenünknek s mindenünknek oltalma, oltalmazza ezt is és egyebünket is, hogy láthassa a később maradék ebből is Nemzetünknek ezelőtti szomorú sorsát, melynek a mostani terhes és pénz szűke miatt bajos életmódja csak árnyéka sem lehet.

³⁵⁴ A levél jelentősége az, hogy dokumentálja Kriza János érdeklődését a történeti énekek iránt is. A Vas Tamás által ekkor beküldött szöveg a most megjelenő *Vadrózsák* II. kötetében kap helyet. Az erre vonatkozó adatokat bővebben lásd a [Hát a szegény Ebesfalva] kezdetű szöveg jegyzeteinél ugyanebben a munkában. Itt hívja fel Olosz Katalin a figyelmet arra is, hogy a korabeli sajtóban is van nyoma annak, hogy Vas Tamás a históriás éneket Krizához eljuttatta (vö: Székely [Ádám] Régi dal. *Székely Néplap* I. (24) 185–187).

Zilahi Nagy Makai Joseff ur[?] Lőrinczfalvi Ev. Ref. Ekklezsia Predikatora 1827^{be} Jan. 2^{dikán}.
Elhiszem, hogy a másoló itt-ott az ortographian igazitgatott, hanem azért az egész
eredetisége és valódisága nagy kárt nem szenvedett.

Mély tisztelettel maradtam a
Főtiszteletü Püspök úr

M Vásárhely, Sept. 28. 1866
Szt. György útca 1907 ház szám.

alázatos szolgálja
Vas Tamás mk.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum EA. [EA 3740.]

Autográf levél, 3 oldal.

Megjegyzés: A levélhez kapcsolódik az említett szöveg 2. része (*Secundo pars*, 4 oldal).

77. Kriza János Arany Jánoshoz. Kolozsvár, 1866. december 5.

Tekintetes Titoknok Ur,
Tisztelt Hazafitársam!

Bocsánatot kell kérnem mindenekelőtt azért, hogy ily későn tudok számolni a reám
bizott³⁵⁵ s gyenge erőmet sok tekintetben túlhaladó feladatról: e késelem oka folytonos
elfoglaltságom hivatalos teendőimmel nagyrészt távol helyeken – s csak a közelebbi na-
pokban veheték magamnak annyi időt, hogy bár futólag áttekinthessem az oláh népköl-
tészeti ime terményeit.³⁵⁶ Mily nagyon sajnálom, hogy e szép oláh nyelvnek még csak ele-
meit sem valék képes megtanulni teljes világlátásban; eléggé érzem most, mennyi szép
élvezettől vagyok ennél fogva megfosztva, érzem kivált a jelen alkalommal, azt, hogy nem
lehet módodom egy növénytarban szemlélhető virágok helyett élvezhetnem, üzőlhetnem[!],
szagolhatnom maga az élő természet üde virágait, ugy, a mint azok saját szülötte földökin
sarjadzanak s virulnak és hinték szét azt a kedves illatárt, melyet a herbarium lenyomott
növényei többé nem képesek nyújtani nekünk. Korántsem azt akarom én ezen szavaim-
mal értetni, mintha nem volna képzelhető oly || remek fordítás is, mely csaknem megüti

³⁵⁵ Kriza János a véleményezés feladatát – a Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei szerint – 1866
folyamán kapta, miután Kemény Zsigmond elfoglaltságai miatt mégsem készítette el a kért bírálatot. Kriza
János bírálatát 1866. december 29-én olvasták fel, amikor is a Társaság úgy határozott, hogy a népdalokat
szükséges „oláhul értő férfiak által is megbíráltatni: a gyűjtemény még Fábíán Gábor tag bírálatá alá
bocsáttatik, másodelnök ő nga pedig megígéri, hogy átnézésére Román Sándor egyetemi tanár urat is föl
fogja kérni”. [1866. december 29. 72. pont, 24. ív, 1 oldal (A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei
1865. február 22. – 1871. január 25.)]

³⁵⁶ A bírálatra megkapott korpusz 1877-ben jelent meg. *Román népdalok*. (A hazai nem-magyar ajku
népköltészet tára III.) Fordították Ember György, Grozescu Julián, Vulcanu József. Bevezette Vulcanu
József. Kiadja a Kisfaludy Társaság, Budapest, Az Athenaeum tulajdona, 1877.

az eredetinek teljes mértékét – s ily esetben mintha a növény nagy ügyességgel s avatottsággal egyik talajból a másikba lenne átültetve. Azonban ha valahol, bizony a népköltési növények átültetésénél kívánatlik a lehető legnagyobb ügyesség, tapintatosság, s e részben az aránylagos tökélynek csak megközelítése is felettébb nehéz, s igen nagy érdemnek nevezhető: mert hogy egy egész népnek ösztönszerű szüleményét, minőnek a népköltészetet tartom, más, idegen népbeli egyes ember elméje tulajdon nyelvén, minden alak- és színbeli sajátásaival visszaadhassa, azt csaknem csodával határos dolognak tartom. –

Az oláh nyelvnek tudását a jelen alkalommal azért szerettem volna, hogy hozzávetetnék némi alapossággal, mily valóhüséggel történt az oláh népköltemények magyarrá való fordítása. Az oláh nyelvnek gyökeres értője mindjárt meg tudná itélni: vajjon az igazi népnyelven keletkeztek-e az eredeti népdalok? maga a nép ajakáról vannak-e azok átvéve? vagy talán a régi jó oláh nyelv az újabbszerű románnal van többé kevésbbé feleresztve, mely esetben a népdalok valóságos eredeti népiessége is nagyon kétséssé válnék. Ezt én illetén, sem oláh sem román nyelvet nem értő minőségemben természetesen tisztán meg nem itelhetem – csak is a számos ujdonsültnek, csináltak tetsző költeményekből gyanithatom, hogy nem kevés darab lehet a reformált nyelven írva, akár || mint öntudatosan készült irodalmi mű, mely aztán a koreszmékkal, vágyakkal való összehangzása miatt az összes nép ajkára kelt s általános kedveltségre jutott, mint ezt több magyar költőnk dalainál is tapasztaltuk, – akár mint legalább részben népies nyelven szerkesztett dal, melynek írója szintugy tudatik közönségesen, mint nálunk magyaroknál is számos népdalaink, nemzeti énekeink költőit tudjuk, ismerjük.

Előre bocsátva, mikép én a kezünk alatti oláh népköltési gyűjteményt kiadandónak tartom, még azon esetben is kiadandónak, ha az ily népköltemények csak prózába lennének fordítva; mert így is szellemi nyereségnek, nemzeti irodalmunk gazdagodásának itélném azt, hogy a Gondviselés által vélünk egy hazába, egy nemzetcsaládi életre rendeltetett népnek egész gondolat-, érzés és akarat-világával módunk van megismerkedni – már pedig nem prózában, hanem elég folyékony magyar versekben advák vissza – ezt mondom előre bocsátva, csak egy kis osztályozást szeretnék ebben a gyűjteményben eszközöltetni, mely abban állana, hogy

először is; választatnának külön a *valódi népdalok*, a melyek a testimonium Spiritus Sancti, vagyis a nép kebléből eredettségök bizonyosságát mintegy saját arcukon homlokukon viselik, vagy legalább feltehető, hogy népelme szülöttei, mégha tudnákis talán, hogy egyik másik költőnek művei, de annyira a nép szellemében s annak esze nyelve járása szerint termettek elő, hogy egyszerre a nép min- || den fia s leányának sajátivá váltak. Ez első rovatba vagy osztályba tartozó népdalok kiszemelését maguk az oláh nyelvet kétségkívül egész mivoltában ismerő, s mint látszik a népies iránt finom érzékkel s előszeretettel bíró derék fordítók tehetnék meg a legkönnyebben. Az ilyen igazi népdalok körülbelül két harmadát tehetik a gyűjteménynek, ugy véve csakugyan e nagy számot, hogy ezek közül is igen sok mehetett át egyegy kis átjavításon, kiegészítésen, s bár elég képesnek tűnik is fel több népdalnak menete, hangja, azonban az egésznek alkotásából, a gondolatnak igenis következetes folyásából s a végén gyakran epigrammai csattanásból arra a

gondolatra kell jönnünk, hogy többen vették magoknak a fáradságot behelyezkedni a nép eszme- és érzés világába, s onnan tenni meg a költői teremtés vagy természetes isteni munkáját, a mi egyébiránt csak dícséretes lehet, s az ily működés, hogyha minél több lángelme, s talentum összetalálkozásával történik, egy igazán ép, nemzeties irodalom előállítását eszközölheti. Ez első rovatban, legalább nézetem szerint alig található helyet azok az ugynevezett *balládák*, melyek nagy számmal fordulnak elő, de inkább románczoknak, költői elbeszéléseknek mondhatók, mint: a *Gyűrű és holló*,³⁵⁷ Ileana Brailána,³⁵⁸ *Flórika*, *Bojtár és kísértet* sat. Ezek nagyrészenek meséje, anyagja, megengedem, létezett a népnél, de az első pillanatra is felötlük, hogy a készen álló végvásnak, kelmék nagyrészt sok szabáson, átdolgozáson, kiegészítésen pótláson mentek keresztül vagy legalább részben sinyleni látszanak az átdolgozóknak || kibővítő, csinosító elbánását. Mindenesetre nem fogna ártani egy kis válogatás, elkülönítési eljárás a valódi románczok vz.[?] balládá-félék s az oly feltűnően újabb szerű átdolgozás nyomait eláruló darabok között. – Szerintem a kevés valódi között legjobb az *Átok* című, *Ama dombon, ama hegyen, Egy leány és egy ifju megyen*.³⁵⁹ Ez még leginkább hasonlít a mi ó-székely balladáinkhoz, főleg az utolsó részében, hol az elrablott vagy elcsábított leány átka vetélkedni látszik a mi Kádár Katáink vagy Fehér Annáink átkaival. *Érjen utól szerelmem, Hol nehéz utad leszen, Érjen utól fájdalmam Hol legroszabb utad van sat. Legyen kilencz gyermeked, Mind nevelje gyötrelmed*. Egyik ó-balladánkban planè hasonló átok fordul elő: *Tűzhely gyermeked legyen*, azaz számtalan sok apró gyermek töltse be egy nagy falusi kemenczének tűzhelyét, s ott irgalmatlanul sírjon ríjjon füledbe, a mi szegény embernek bizony elég átok – ! –

Ezután jöhetnének külön rovatban a honfias, *nemzeti dalok*, a melyeket az oláh népnek újabbkorbeli köz vágyai, érzelmei, törekvései tettek oly népszerűekké, s a melyeknek szerzői is nagyrészt ismeretesek s megis nevezvék, s nyilván magukon hordják a műköltészetnek nyomait, az öntudatos munka bélyegét. Továbbá elkülönítendők a többi műdalok is, a melyekről meg is van jegyezve, hogy nagy népszerűsége vergődtek, s a fogékonyulni kezdett nép között elterjedtek talán leginkább zenéjük miatt, mely tessztést vivott ki magának – milyenek a *bordalok* is, melyekbe a népnek hazafias vágyai, fájdalmi, keservei beléolvadtak. – Mily végtelenig szaporíthatnók mi magyarokul || a mi népdalos gyűjteményinket, ha minden népszerűvé vált honfias, nemzeties dalainkat felvennők, ha minden szélesebb kedv forrásából felbuzdult bordalainkat „népdal”nak keresztelnők. Egyébiránt nem ohajtom a világért is, hogy e bordalok kimaradjanak az oláh népköltési gyűjteményből, ne maradjanak ki a többi műdalok se, bár felötlük is rajtok a „holdvilágon” érzelő s az „ezüst csermely partin” andalgó kaputos, íróttollas embe-re tentafoltja; ilyenek például: *A hold fenn az ég közepén, – Volnék lányka virágszál, Ezüst csermely partinál, – Ez az élet tudom, hasznos, Ezt mondja a könyv a kapcsos. Int eszedbe lányka szépen*, mely dalban ily tudós idézet fordul elő: „A szerelemről így ír

³⁵⁷ *Román népdalok* 1877. 109–116. (az elbeszélő költemények között; ford. Vulcanu József)

³⁵⁸ *Román népdalok* 1877. 66–71. (az elbeszélő költemények között; ford. Grozescu Julián)

³⁵⁹ *Román népdalok* 1877. 50–51. (az elbeszélő költemények között; ford. Grozescu Julián)

sok: a szerelem nem nagybirtok”. – Azért ohajtanám a gyűjteményben maradásukat az illetén, némileg népszerűvé lett vagy annak tartott daloknak, hogy mutatványául szolgáljanak a nálunk még kevésbé ismert oláh szépirodalomnak; s ép ezen okból indítványozám a külön osztályozást is egy részről.

Ezek után következnek a többi, mi még új rovatot képezhet: *Egy tündér népmese*, mely igen élénk, ügyes tollal van versbe foglalva. Aztán a *táncszók* a népiesebb színűek közül; s végre a *Néptalányok*, a melyekben sok az elmésség, eredetiség.

Magát az igazi népdalgyűjteményt s illetőleg az oláh népköltészetet, melynek e gyűjtemény kétségkívül csak igen kis részét hozza, nem szükség bírálnom; sok kedves, gyermetes, egyszerűen szép találtatik e gyűjteményben is, mint emlékszem egykor sok gyönyört találtam az Ács Zsigmond (?)³⁶⁰ által fordítva kiadott oláh népköltés-teményekben,³⁶¹ a melyeket; itt mellesleg legyen megjegyezve – ohajtanék e kezünk alatti Gyűjteménybe is felvételni. Mi a fordítást nézi, az természetesen nem képes visszaadni az eredeti népdalok teljes zamatját, ízét, – ez így van csaknem mindig a népek népköltési termékeinek más népek nyelvére való áttételénél, s minél mélyebben bé lehetnek hatva, avatva Grozescu és Ember Pál³⁶² urék az oláh népnyelv szellemének sajátoságaiba, annál nehezebben merülhetnek belé idegen nemzet nyelvének mélységeibe, hogy saját népek szellemét más nyelv sajátos szellemének tükrében voltaképpeni alakja színéhez képest ragyogtassák vissza. Oly nehéznek hiszem ezt, mint egy éneklő madár hangjait articulált emberi hangokban visszaadni, lehangjegyezni – E feladatot még akkor is nehéznek gondolnám, ha a fordító urak sokat buvárolták volna a magyar népköltészeti gyűjteményeket s még magát a nép beszédét is: embernek alig adatott, hogy jó népdalt két nemzet nyelvén tudjon írni, – tán még inkább az, hogy jeles, vagy legalább türehető műdalokat írjon. – Részemről inkább tudnék írni saját nyelvemen még most is egy népdalt, hogyha magamat erősen megszorítanám, mint hogy idegen népdalt bírnék saját nyelvemre, csak türehetőleg is, hiven lefordítani, – oly bajosnak tartom én ezt az operatiót. – A népdalok így is, daczára, hogy a fordítás által némiképen vesztek az eredeti szüziességből, kiválnak a csinált darabok vagy műversek közül. Atalában a népdal becse, szépsége egyszerűen ki van fejezve, indokolva ime magyar népdal versében: *Szép a szeme, mert fekete, Mert az Isten teremtette*. – Nem Isten, nem a nép lelkében ösztönileg működő isteni erő munkája, hanem egyes gyarló ember csinálmány például ez a dal: Lelkemből mindig fölzeng e szó: mért vagy oly bus és gyenge. A || román leány azt mondja: *Mindig bus és gyenge*

³⁶⁰ Kriza – ahogy maga is jelzi bizonytalanságát – itt téved. A gyűjtemény összeállítója Ács Károly (Kisbankházapuszta, 1823 – Budapest, 1894) költő, népköltészeti gyűjtő. Ács Zsigmond (Laskó, 1824 – Laskó, 1898) református lelkész és műfordító volt, aki nem állt rokoni kapcsolatban Ács Károssal; a nevek összetévesztésének oka feltehetően az lehetett, hogy Ács Zsigmond – aki Nagykőrösön tanárkollegája volt Arany Jánosnak és Mentovich Ferencnek – ebben az időben részt vett a Kisfaludy Társaság több munkájában (többek között a Shakespeare-fordításban).

³⁶¹ *Virágok a román (oláh) népköltészet mezejéről*. Ismerteti és kiadja Ács Károly. Pest, Lauffer és Stolp bizománya, 1858.

³⁶² Helyesen a fordító neve: Ember György.

leszek, Míg a koporsómba tesznek: A vers elején tehát búsul véghetetlenül – s mi sül ki elvégre is, miért búsul oly igen? Mert az ő csinos ifját szeretnie nem szabad, a mért az nem román, más vérbeli. Az imént halálrabusult leány hangulatával hogy illik össze az utója felé hegykélkedő hang:

„Aztán én mint román leány

„Kezem neki nem nyújtánám”? Nyilván egy ujabbkori fanatizált román költőncz erőlködik magával való természetlen meghasonlásba hozni egy gyenge oláh lánynak romlatlan tiszta kedélyét. –

Furcsa morál szava hangzik ama népdalban is: *Hej te férjem, hol vagy hol?* – az asszony kéri férjét, verje meg jól, mert esküjét megszegte. De ő kelme nem hallgat rá. Miből az asszony azt a morált huzza ki: *Élem hát világomat.* Ily morál nem lehet közönséges a népnél, az oláh népnél sem, s ily morált tanítgató népdal nem válhatik közönségessé, s egy népdalgyűjtő sem szedhette az ily virágot a nép szájáról. A mely nő megszegte esküjét, alig fogja kérni férjét, hogy azért verje meg, – s ha kérné, bizony megis kapná, a mit kér. A természeti nyers észnek legalább nem logikája tűnik ki egy más népdalban, mely így kezdődik:

„*Férjescském, te gyámoltalan!*” az asszony arra kéri jámbor férj[!], verje püfölje el őtet istenigazába az ő borjával: miért? *Hogy rázza meg a férjétőli félelem:* mintha valami vad kéjt, || valami az egész organismusát megrázó szilaj gyönyörűséget érezne a derék oláh nő, akkor, hogy ha férjének ily keményebb módon nyilatkozó férfiasága hatását érezhetné.

Nyavalyás lelkű költő szüleménye egy másik dal is: a *bérczen árva lány.* Az atyját a nemzet harczában vesztett lány felfogadja az ezért kétségbeesett s haldokló édes anyjának: hogy mint nagyobb gyermek az ő árva testvéreinek gyámoluk, ápolójok lesz – s a helyett hogy beletalálná magát sorsába vagy a kötelesség sulyos igájába, s a reábizottak gondozása után látna, ott gyötri emészti magát legyőzhetetlen bujában, – azért, hogy immár soha sem mehet férjhez, mert egy hozzá hasonló árvának soha sem nyújtja jobbát egy hú kebel. Beteges conceptio minden vonása.³⁶³ – Csak egy költeményt kívánok még fel- említeni: A *Hátszegi bán leányát*,³⁶⁴ mely költeménynek átkozott morálja van, – a népnek ölében semmiesetre sem lehetett annak fogantatása, a hol inkább csak immaculata conceptiok történhetnek; inkább hiszem hogy a költője valamely aristocraticus bojér volt, vagy realis képét akarta felmutatni az azok közt divott gondolkozásmódnak. A férfi kegyetlenül veri nejét, „mivel semmit sem hozott az átkozott” s elviszi a vásárra hogy eladja. Megvásárolja épen testvére, a ki végül megtudva hogy a nő tulajdon nővére, visszaadja férjének a csupán pénzért élő haló embert ekként biztatva: *Hallgass, békén élj veled, Zsebed pénzzel lesz tele, Pénzt ha üres lesz zsebed, Hordóval hozok neked.* – ||

Utóvégül ismétlem fennebbi megjegyzésemet, hogy a fordítás nyelve elég folyékony, – érthetőleg adja vissza az eredeti darabok eszméit, érzéseit, csak hogy a valódi

³⁶³ Az itt felsorolt, nem népi eredetű költemények (a korábban említett meséhez és néptalányokhoz hasonlóan) nem kerültek bele a megjelent kötetbe.

³⁶⁴ *Román népdalok* 1877: 17–20. (az elbeszélő költemények között; ford. Ember György)

népköltés gyermek hangja, sajátos ize, zamatja nélkül. Nyelvtan elleni hibák sem találhatók nagyszámmal, s azok is könnyen kijavíthatók lesznek, ilyenek többi közt a *keresel, fizetel, tánczoltatol* = keressz[!], fizetsz, tánczoltatsz helyett. (Engem *többé nem tánczoltatol* – ez szenvedő ige alak a 2^{ik} személyben) – *megkérdezen* a 3^{ik} személyben *megkérdez* helyett. Ohajtandó, hogy a könnyű tollu fordítók, még egyszer gondos, beható vizsgálat, átjavítás alá vennék a gyűjtemény minden darabját, mert a hamarkodás nyoma nem kevés költeményen látható – a nyelvünkbeni nagy jártasságuk s vereselésbeli nagy ügyességök folytán ezt tőlük méltán megvárhatni. Ugyanakkor kérném, javítsák ki a „*Gyűrű és Holló*”-nak Ember György szerinti fordításában eme két gyenge sort is:³⁶⁵

Oh bátyám, *szép házacskádért*, Be sokszor *is ontottál vért* – mi az egész költemény kellő benyomasát érezhetőleg gyengíti – s aligha az eredetit a magyar nyelvben található igaz megfelelő kifejezéssel adja vissza.

Ezekben tevém meg – időm és erőm szűk volta miatt ily ki nem elégíthetőleg – ezekben tehetém csak meg, Tisztelt Titkár ur, igénytelen észrevételeimet. Sziveskedjenek Önök avatottabb vizsgálónak is átadni e gyűjteményeket: részemről azoknak kiadását javallva, azt ohajtom, hogy mentől javultabb és illőbb alakban juthassanak nemzeti közönségünk kezébe. ||

E sebbel lobbal készült irásomat pedig sziveskedjék Ön egy kis javítás alá venni s megjegyzésimet is ha arra méltónak találná, becses igazításaival, avatott tolla egyegy helyreütő vonásaival kiegészíteni. Bírálat irással soha sem foglalkozván, csak nagynehezen bírom kifejezni, ha mi észrevételem, megjegyzésem van is; s a jelen esetben bizony időm sem vala elég, hogy nagyon apróra vehettem volna a számos népdalok vizsgálatát – s mind e körülmények szolgáljanak nekem mentségéül gyengeségemnek. –

A ki magamat tapasztalt szives hajlamaiba ajánlván maradtam teljes tisztelettel a
Tekintetes Titkár Urnak,
Igen tisztelt Hazafitársamk[!]

alázatos szolgája
Krizsa János sk

Kolosvárt decz. 5. 1866.

Lelóhely: MTAKK [RAL 1049/1866.]

Autográf levél, 11 oldal.

³⁶⁵ A kötetben Vulcanu József (Iosif Vulcan) fordításában szerepel *A gyűrű és a holló* (Román népdalok 1877: 109–116), amely változatban a Kriza által említett két sor nem található meg.

78. Kriza János Nagyajtai Kovács Istvánhoz. Kolozsvár, 1867. január 2.

Tisztelt Bátyám!

Az új év reggelén oly jól esik az embernek minden jó emberéről megemlékezni s jószerencse kívánatokkal szentelni meg az új időfolyamot. Ily önkéntes megemlékezés folytán üdvözleni kívántuk mi is Kedves Bátyámra nézve az új évet, szívünkől kívánva, hogy legyen az minden kívánatos áldásokkal tetézett – legyen az egyetlen szóval kifejezve: egészséges, mely magyar szavunkba, mint a mindenségbe, minden része és paránya a jónak belé van foglalva. A múlt évet egészség dolgában mindnyájan tűrhetőleg töltők el, nőmnek mint a Nőegylet egyik tevékeny tagjának elég baja volt a szűkölködőkkel – ide értve, hogy benn saját házunkban is olykor olykor érezteti magát a szűkölködés a püspöki magos tárca mellett is, – nagyobbik fiam Gyula³⁶⁶ másod évi jogásznak lón bévéve az ujon felállított jogakademiába, s novemberben kormányászéki irnokká is felesketve, mely minőségében is szorgalmatosan folytatja pályáját; Kálmán³⁶⁷ a jövő őszön szintén jogászsza lesz, – e szerént nekünk kolozvári lakosoknak kezünk ügyébe esvén az akadémia, élünk a jó alkalommal gyermekeinkre nézve. Lenkánk is bé van iktatva az iskolába, s olvas mint a folyóvíz bámulatos sebességgel. Eszerint családilag értesítve Tisztelt bátyámat hogy s mint létünk felől, anyaszentegyházunk létéről is irhatom, hogy az is tűrhetőleg csak éldegel napról napra, mert valami fényes jóllétnek nem is örvendhet egy erkölcsi testület is a jelen || viszontagságos időben, midőn a rerum agendarum nervus³⁶⁸ a pénz olly igen meggyengült, s statusunknak is olykor olykor érzékenyen kell szenvednie a kötelezvényi kamatok erősen szűk s gyakran egészen megcsökkenő beszolgáltatása miatt. Tanári karunk személyzete közelebbről kevesbült Berde tanárnak jogtanárra lett kineveztetése által, de még pár évig tanítania kell, legalább mint magán órákat adó tanárnak azon költségek lerovása fejében, melyeket statusunk az ő kiképeztetése végett kiadott volt, tehát ingyen fog tanítani addig, míg a most tavasszal akademiára menendő Benczédi Gergely nevű ifju visszatérend, a ki a jövő őszig Göttingában tanulván, onnan Angliába menend azon stipendiumra, melyet angol hitfeleink egy erdélyi unitarius ifju számára alapítottak, ughogy mi erdélyiekül csak az ifjunak utazási költségeit álljuk ki. Ez ujabkori módosulása azon régebbi ajánlatnak, melyet angol hitrokonaink tettek volt hozzánk, oly módon, hogy mi felét álljuk ki egy akadémia költségeinek, mire mi 1862-ben visszairván, hogy jelenlegi költségeink szűkült forrása egyideig nem engedi hogy jószívű ajánlatokkal élhesünk, ennek következtében módosítsák előbbi ajánlatjokat oda, hogy az egész költséget ők állják ki. – Nevezetesebb esemény statusunkra nézve a Jobbágy-féle végrendelet óta közelebről Szengyelen lakó Murvai nevű hitrokonunknak azon akaratja, hogy statusunk

³⁶⁶ Kriza Gyula (1843–1891) Kriza János idősebb fia.

³⁶⁷ Kriza Kálmán (1846–1873) Kriza János kisebb fia, királyi törvényszéki jegyző, aki egy Redoutban tartott mulatság alkalmával az emeletről lezuhanva hunyt el fiatalon.

³⁶⁸ rerum agendarum nervus (lat.) 'az elvégzendő dolgok éltető ereje'

számára hagyományozza vagyonát, melyből 2000 ftot fel is ajánlott, azonban a végrendelet még ezentúl ha elkészülend. A napokban meghalt Paget Olivér apóssa pedig Paget Károly ur szőkefalvi szegény ekklezsiánkban – hol birtokosok – örökitni kívánván szeretett veje emlékét, egy votiv³⁶⁹ templomot épített az idén, mely alkalmasint 4000 ftba belékerülend. Olivér neje az elhunyt kívánságához képest Erdélyben ma- || rad s neveli fel egyetlen leány gyermekőket. Paget Károly, az öreg, dúsgazdag ember lévén, ha Erdélyben talál megtelepedni, mint mondják, hasznára lenne hazánkknak s egyházunknak is. – A napokban levelét küldvén Londonba, angol hitrokonink számára megkezdők nekik elküldeni a könyvtárunkban lévő duplumainkat, a mit már régtőlfogva ohajtanak. Fájdalom csak egy párt bírunk olyat, a mi Erdélyben volna nyomtatva, a nagyobb rész a lengyel unitáriusok munkái, s inkább ezekből is vannak duplumaink, triplumaink. Többek közt elküldtük a Dersi István kéziratban lévő Diáacsifilét[?]és azt a kolosvári nyomdánkban a mult század elején nyomtatott 12d rét könyvecskét: Tractatus alignot succinoti[?].–

Az ipar, kereskedelem állapotja rendkívül szegény és pangó lévén a két magyar hazában, e beállott uj évben nem gondolom hogy a „Magvető” és „Székely Népköltési Gyűjtemény” folytatása iránt vállalkozhassam – de tán jobb idő derül előbb utóbb is, s akkor jobb kedvel lehetnek az irodalmi vállalkozók is. –

Pap Alajosék szintén jól vannak – Alajos mint halljuk Agnes napjára hazarándul. Híreink szerint majd a kormányzéknek jelenleg szebeni osztálya is vissza fogna jóni. Azonban az ily palin/rgenesis[?]-féle remények könnyen csalhatnak. Az országgyűlés vizonti össze gyűlését is kezdik kétségbevonni – Koronka esperest mindenestre jelenté nekem a napokban, hogy Szebenbe járván jelentette a kormányzónak szándékát, belépni az újra összehívandó országgyűlésbe, s az alatt káplán vagy pótló deákat ohajt nyerni. Az én regaliaságom³⁷⁰ hamar lejárt a mult nyáron – én nem tehettem egyebet, mint hogy visszavonuljak, midőn a más két magyar püspök is visszavonult. Bajos volt a nemzeti ösztön ellen rugoldoznom, ha átlátom is, hogy egyházunkra nézve tán hasznos leende bémennem az országgyűlésbe. –

És már az eddiginél is boldogabb évet kívánva családom minden tagjával együtt vagyok és maradok

Tisztelt Bátyámnak

tisztelő öccse

Kolosvár jan. 2. 1864.

Kriza János
sk.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Autográf levél, 3 oldal.

Címzés (a 4. oldalon): Kir. Táblai Ülnök s Közügyek Igazgatója N. Ajtai Mlgos Kovács István Urnak. *Maros-Vásárhely*.

³⁶⁹ votiv (< votivus lat.) 'fogadás szerinti, fogadalmi'

³⁷⁰ regalista (< regalis lat. 'királyi') az erdélyi országgyűlés királyi meghívottjai, Ferenc József nevezte ki őket a „tekintélyes férfiak” közül.

79. Filep Elek Kriza Jánoshoz. Déva, 1867. április 18.

Nagyon tisztelt főtitstelendő ur!

Van szerencsém a „Vadrózsák” 2-ik kötete számára egy néhány eredeti népdallal, mi-
ket ujabban Hunyad megyében gyűjtöttem, szolgáltni.

A főtitstelendő méltóságos urnak

tisztelő szolgálja
Filep Elek

Déva 1867 18/4-ikán

Lelőhely: Néprajzi Múzeum EA [EA 3594. 30. oldal]

Autográf levél, 1 oldal.

Megjegyzés: A levelet megelőző oldalakon (EA-os számozás szerint: 3–29. oldal) a Hunyad megyei
gyűjtés szerepel. A levél és a szövegvázlat a papíron (feltehetően sietség miatt) fordítva olvasható.

80. Kiss Mihály Kriza Jánoshoz. Árkos, 1868. február 28.

Kedves vérem!

Elővevém egyszerre, 5 darab hozzám küldött tájnyelvészeti közleményeidet, felhívásod
szerint hezzik szállani, s tenni rólik a kitelhetőségig.

- 1.) Háromféle igepassivumnak időszerinti használhatóságát közléd, u. m: a.) *tatik*,
tetik b; *ódik*, *ődik* c) *lön*, *lén*. A helyett, vagyis a nélkül, hogy ezeknek korszerinti
általad közölt divatozását ismételném, egyenesen felfejtem az általam ismert
uszki³⁷¹ és 3szki³⁷² népnél azok jelenkori mibenletét. A *tatik* és *tetik* alakot, mióta
élek, és emlékszem, nem hallottam székel köznépi ajkáról hangzani; ez nem járja,
nem ismeretes. – Az *ódik* és *ődik*, *-ódék*, *ődék*, *-ódott*, *ődött*, *-ódnék*, *ódnék*; sőt
gerundivé *ódva*, *ódve*; s még substantivé *ódás*, *ődés*, és adjectivé is *ódó*, *ődő* (akár
ezt nevezzük participiumoson) – mind ezen alakban, úgy látszik, hajdankorról
jönnekle a népnelvben. – A *lön* és *lén* közül a népnelv csak az utolsóval tart, pl:
e jó lén s e jól lén, *e jól lén*; *hitványul lén*, *hibáson lén*, *semmimódra lén*; szépen,
derékül, rusnyán, csúful, illetlenül, emberi módon sat. *lén* – eligazitva, csinálva,
kijárva (a táncz); ez el *lén* hibázva (akár: elhibázódék). – Mig tehát az irodalom a
meglevő nem helyeselt *ódik*, *ődik*, *lön*, *lén* divatszók helyett a népnelvbe a nem

³⁷¹ udvarhelyszéki

³⁷² háromszéki

divatos *tatik* és *tetik* passiva formákat beléneveli, addig a mostani seggetlen varjak két-háromszáz izen keresztül is megtojhatnak; mert az eféle népnyelvi sajátságok csaknem a nép véralkatával, és politikai meggyőződéses eszmebirtokával szint szoktak tartani.

Erről tehát ennél többre ez idő szerint nem mehetünk. – ||

Az e pont alatt felsoroltakhoz sorolható *vala* vétethetik ugyan, a népnél divatozván, a *lén* helyett, de ebből nincs miért nagyot csinálni; mondja a nép mindketőt, a mint jön, – és értelmök ugyanaz. –

- 2.) A Gálfi Sándor által közölt eme szókat, *Korg* = kéreg, *nünü* = guzsajüllő, v. bikatok növényvirág, a havasalji székeleknél, *elzaholni* = elhajhászni, elkergetni – szókat nem ismertem, azért nem tudok róllok reflectálni, hanem maradnak a hiteles közlés auctoritásával. – Kérded: hogy ejtikki: *havasajji*-e, vagy *havasaji*? – Kimondottam e szót többekkel, s inkább hangoztatták 1 mint 2 *jvel* = *havasaji*. – Kérded továbbá: jóvára *vála*? vagy *válék*? Felelet: mindenestre: *válék*, és semmi esetre: *vála* – mégpedig: *javára válék*. *Elmulnék* az idő, nem pedig *elmulna*. –
- 3.) A kalauzt kereső, elpáholó német katonák ellen Apafi Mihály ő kögyöméhez intézett estancziájában a szántogató székel embernek a mik régies hangon, alakban és szókkal vannak kitéve, azokra észrevételeim ezek lehetnek: Az akkori írásmódor, és betű csere is ide befoly, pl: *Bödönök Andorjás* = Benedek András; *hajóshaj* (helynév ugyan, de ki tudja, hol lehet széles nagy székel földön); *czihör* = cziher, serdülő bokros erdő. *Eredék* irva, akár *erdegh*, olv: *ördög*. *Ganáros* dolomános = kék ganárszinü, (mint a mostani beschelldépartament, és militair pék őltöny, – aliás jórészt vadgalamszinü) *Busvantos* vas = szupogtato, pufogtato kardlap. *Kojsz* = kops. *Megsúdita* = a mai *megsuhinta*. *sanyarita* = sanyaru ütést téve (ugy tünikfel, mintha akkorba ujdonszótt szó lett volna). *Vajkony*: vajnok, vakszem. *Pillantja*: latszójele (főnév) *Hijjából* = magas, helyzetéből, mint a hijju. *Hucsoritsameg* = lefektetve csapassameg. || *Szével szotyval hódos vakaru*: jó részt tojásos pereznek kell lenni; mert *szével* = lehet tojásszék v. szik, tojássárgájával szotyogó darabkán öszszegyurt (*szotyval*) *hódos* = közbe nagy lyuku. – Az egésze megjegyzem az, hogy ha facsargatott utánzásá volna a szóknak, nem jönneki oly zamatos hangon; hanem – jórészt Csik v. Gyergyóban – ez a tájdivat kimerithetlen teremtő eredetiségének korszakszellemü gazdag terméke. –
- 4.) A *bájoló imádságoknál*: *erős pöörös* (bőrös) = tumor incrustatus – a torokgyíknál. *Békaleveleg* (lebedeg) = békája v. lebedegdagja (gégenyelvdag – tumor emboli) *Nyakfog* = erős szúrós gégenyelvdag. *Disznó szaka* = disznónál megkeményült szájszéle betegsége. – A *csuzos imába* ezek kívánhatnak inkább magyarázatot: *forczika* = porczogó v. csontizecske. *Szálas hús* = izom v. húsróstszalak. – A *főfájásos imába*: szent *kedve könyörödék* = könyörindulatot ölte. *Kendetlen* keszkenő = ujmossott, melyel még senki se törülközött. –

Ezen imákban a mi még régiesen hangzó, régiesen írott, v. régies zamatu szók találatnak, nem oly rejtett értelműek, hogy ki ne lehessen találni.

Mindezekkel elégedj meg, mert többre nem tudok velek menni. Tudom én, hogy a reá-olvasások mais divatoznak; de alig lehetett egész életembe párszor szerencsém, a szavak mummogásának értelmét nem vehetőleg, a mummogóhoz közelednem. Titkukat pedig az ők castja is védi. – Lévén mindig

szerető véred

K. Misi

a bájos imákat, és a 200 éves kérelmet visszazárva

Lelőhely: MTAKK [Ms 930/10.]

Autográf levél, 3 oldal.

81. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1868. szeptember 8.

Kedves Tisztelendő Ur,

B. Orbán Balázs megkérvén, hogy Gyűjtőkül szólítsam fel a lelkesebb hitrokonokat, kivántam nevében Tisztelendőségedet is felhívni, hogy ily jeles és a székyt dicsőítő munkára szerezzen minden uton módon mível több előfizetőt. „Udvarhely”szék isméje magában ön álló nagy kötet – s egy székynek sem volna szabad elmulatni az előfizetést 's a könyv birását.

October 20ra legalább kérem ide küldeni az összeget – hivatalos uton a levélbe zárva.

Az angolunkat tegnap kísérők el, Simén Domokos tanár egész N. váradig kísérendvén el – Ürmösi Miklóssal – a statusunk jó emberei által fogadott kocsin. –

A tudva levő leány ügyében még nem határozánk, hanem mihelyt megállapodunk benne, azonnal irni fogok. – Lévén állandó szives tisztelettel a

Kedves Tisztelendő Urnak

Kolozvárt sept 8. 1868

köteles szolgája
Kriza János
ppk

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Autográf levél, 1 oldal.

Megjegyzés: Péterfi Sándor témamegjelölése: *B. Orbán gyűjtő ive* – .

82. Kriza János Toldy Ferenchez. Kolozsvár, 1868. október 13.

Nagyon Tisztelt Nagyságos Ur,

Bocsánat nekem, hogy ily későn teljesítém előtem nagy becsű megbízását Nagyságodnak, mert hivatalos dolgok miatt egy ideig Kolosvárt nem leheték, a tordai Zsinat végződte után – haza érkezvén is néhány nap kelle a két rendbeli életirat adatainak egyberakására. Egy rakásban vannak ugyan azok, de a Nagyságos Ur kiszedi belőle a mit jónak vagy használhatónak talál. – Egy unitarius tanár s hivatalnok állása s körülményei éppen nem olyszerűek, hogy azok közé jutva egy búfejét költészetre is hajtott ifju ember, sokacska ideig társaloghasson a Musákkal. Legalább eddigelé egészen égő áldozatul követelte egy ilyennek testét lelkét a nagy Zebaót Isten,³⁷³ – ezután másként fog lehetni úgy hiszem, tisztességesebb fizetést kapva az államtól is nyerendő segély után. E segélyt remélem én magam is nemsoká megnyerhetni – s akkor képes leszek a már rég készen álló II^k kötetét is „Népköltészeti Gyűjteményemnek kiadhatni. Saját dolgozataim, verseim sokkal kevesebb számuak, hogy sem az összegyűjtést megérdemlenék. Azok igazán „disjecti membra poetae”.³⁷⁴ Lelkemben a sok rideg kötelmi munkásság miatt elfanyarodván, azon fiatalkori magzatimat nem is láttam születésök óta, azt sem tudom, hol léptek ki a világra nagyrészt; legtöbb az első Reményben jelent volt meg, kevés az Athenaeumban, s a Nemzeti Társalkodóban is, sokszor álnév alatt; de ismétlem oly kevés és igénytelen jelent meg tőlem, hogy átallom rá is || gondolni azokra a sok komor munkák alatt nemsok gyönyör közt lefolyt napokra, midőn zengett bongott bensőmben valami, éjjel nappal, de soha sem tudott részt kapni arra, hogy magát künn is látható s hallható egész alakká képzehesse. Egyedül a népkébel üde terményeivel való foglalkodás adja nekem most azt a természetes élvezetet, a mit különben gondtól üresebb állapotban tán saját szülőtteim is mint ön gyermekeim nyujthatnának. Sic fata tulere.³⁷⁵ Egy parányi vigasz lelkemnek mégis hogy véletlenül ráségítve a népköltészet művelésére, s a nép szüleményeinek kiadhatására legalább lelkiismeretemnek némi csendjével végezhetem idilli állapotra született – s mégis ily nyugtalan társadalmi helyzetbe jutott életemet. – Egyébiránt fogadja a Nagyságos Ur irányomban tanusított oly számos kegyeiért legszivesb köszönetemet, a ki magamat további szives hajlamaiba ajánlván vagyok állandó mély tisztelettel a Nagyságos Urnak alázatos szolgája
Kriza János

Kolosvárt Oct 13. 1868

Lelőhely: MTAKK [M. Irod. Levelezés 4-r. 109. sz. (A. 468/II.)]

Közölve: AÉ. 531–532.

Autográf levél, 2 oldal.

³⁷³ Zebaóth / Szabaóth (héber) 'sereg'. Az Ószövetségben Isten mindenkefeletti hatalmának kifejezésére Isten egyik neve: Jahve Szabaoth - Seregeknek Ura.

³⁷⁴ disjecti membra poetae (lat.) 'a költő szétszórt részei'

³⁷⁵ Sic fata tulere. (lat.) 'Így akarta a sors.'

83. Kriza János K. Papp Miklóshoz. Kolozsvár, 1869. január 13.

Tisztelt Szerkesztő Ur,

Szokásban lévén, hogy az Almanakok, Naptárakba dolgozó írók legalább egy egy példányt nyerjenek műveiknek díjául, bátor vagyok Gálfi Sándor barátom részére egy tiszt. példányért esdeni, mint a kit különben megsértenék, ha bár ennyivel nem honorálhatnék azért, hogy merészkedtem tudta nélkül adni át valamit az ő műveiből. –

Részemről nem is tudom megmondani, adott é valamit a Naptárba az én balladáim-ból a T. Szerkesztő Ur, nem láthatván még eddig egypéldányát is a minden lapban dícsért Naptárnak; – azon esetben, ha a T. Szerkesztő ur felvételre méltatta volna valami átadványomat, sziveskedjék a részemre szánt példányt átadni ezen ifjunak – egyébiránt csak úgy ha lehet – és ha ezt méltónak találandja, – különben is szent marad a békesség: mert annyi igaz, hogy csak hallgatag volt feltevésem a tiszt. példány nyerésére nézve ama versek megígérésekor. Ha Fogarasi püspök volnék, természetesen nem kívánnám annyira becses naptárának bírását – aki vagyok állandóul őszinte tisztelője

Kolozsvár jan 13. 1869

Kriza János sk.

Lelőhely: MOL [P 2269. K. Papp Miklós hagyatéka]

Autográf levél, 1 oldal.

Címzés: (a recton) A „Magyar Polgár” tisztelt szerkesztője K. *Pap Miklós* Urnak teljes tisztelettel.
Helyben.

84. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1872. április 12.

Kedves Tisztelendő Ur,

Minthogy az én hugom Bencze Anna ajánlgatását Tisztelendőségéd vitte volt buzgósággal, érdeklődni fog alkalmasint az ő sorsa iránt, vagy tán tud is felőle szintoly szabatosan mint én; tudatni kívánom bármily esetre, ha tudja is már, néhalán a Török Jósef tudósítása után, hogy az én jó hugom martius 19^{én} férjhez mene désfalvi pap Kovács Déneshez, aki Koronka és Serester[?] után jórészt leggazdagabb papjaink közé tartozik. A néhai gróf Bánffy Miklósné halála után Gyermekai az édes anyjok iránti kegyelethől Anna iránt igen nagylelkűek voltak s szépen megajándékozták. Legyenek szerencsések mind az új házások, hogy neveddjék száma a hasznavehető jó háznépeknek.

Fő Tanácsunk vagyis inkább Zsinatunk junius végére van téve. Perceptor³⁷⁶ és tanár választások lesznek, azért sürgetős. Fő gondnokunk anyiban javult, hogy szekerezik ki, meglehetősen mozgatja lábát és kezét, de még sok van hátra. –

³⁷⁶ perceptor (lat.) 'segédtanító'

Egy kis fejtörésre és tollforgatásra kérném, a mikor érkeznék rá. Hunfalvy Pál, a nagy nyelvész, ohajtaná tudni, hogy a hegyek közt lakó székelyek eredetileg hogyan nevezik a hegyek különböző alakzatait, a bérczektől, tetőktől, ormoktól kezdve le a völgyekig. Mit neveznek *Bércznek*? *Csucsnak*? *Csupnak*? *Ormónak*? *Lok*, vagy *lök*, *lócz*, *lanka*, s még ami eszébe juthatna Péterfi urnak a hegyek körüli elnevezésekből! – *pad*, *padóoldal*, *düllő* s több ilyen nevek is. Aztán még ha szíves lenne lejegyezni a Hévízi határneveket, mi nevüek az erdőrészek, *düllők*, *rétek*, *mezők*, *patakok*, *falu utcái*? Szóval: általában a Helyneveket leírni, megkülönböztetve s ha tudódnék, miről nevezve ugy?

Ha egyéb tájszókat tudna még azokat is sziveskedjék lejegyezgetni, hogy közöljük az idén megindult „Magyar nyelvőrben! –

Kedves fiával tegnap találkozám s egészen jól nézki most, sokkal jobban mint eddig. Sajnálom, hogy az egyházi pályára nem találhata[?] alkalmam tehetségeihez méltó állomásra juttatni.

Kedveseivel együtt tisztelve maradok állandóul atyafi barátja
Kolosvart april 12 1872

Kriza János

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Közölve: EH. 500. (r.)

Autográf levél, 1 oldal.

Címzés: Az *Unitarius püspöktől* Felső-fejéri e. köri Jegyző Tisztelendő *Péterfi Sándor* Urnak per *Kóhalom Hévíz Egyházi ügyben Hlból*.

Megjegyzés: Püspöki iktatószám: 153. 1872. Péterfi Sándor témamegjelölése: Bence Anikó. Nyelvészeti kérdések. Albert.

85. Kriza János Ferenczi Lajoshoz.³⁷⁷ Kolozsvár, 1872. április 19.

Kedves Ferenczi Ur,

Egy kissé alkalmatlan dologra kérem fel, de tudom hogy hozzá szokott már a sok pepecslő foglalkozásnak tanítói hivatalánál fogva, azért hát előadom bátran az én kérésemet.

A magyar akademia pártfogásából egy „Magyar Nyelvőr” című folyóirat indulván meg, abba tájszólások, nyelvsajátságok, népköltemények mellett a „Helynevek” és „Családnevek” is kívántatnak hogy kivált a tősgyekeres magyar helységekben s környékeiből összegyűjtve közöltessenek. Szívesekedjék hát Kedves Ferenczi, úgy alkalom szerint, s másokra bizva is, vagy olykor a határokat ismerő falusiaknak segélyével összeírni a Határ

³⁷⁷ Ferenczi Lajos (Iszló, 1837 – Nagyajta, 1922) felsőrákosi unitárius tanító és énekvezér, Kriza János gyűjtője. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.)

minden részeit, p: o: Erdők különbözi[!] neveit, ugy a düllők, szántóföldek, mezők, rétek, források, puszták, temetők, romok,³⁷⁸ falu utczáinak neveit sat. ha lehet, utána téve, hogy például *Túlszeri* vagy *Réka* miért neveztetik így el s ha nem tudja az ember, hát elmarad. Ugy a Család nevek közül is, a melyek ősieknak látszanak forma és hangzás következtében, például: Marók, Csere, Erdő, Borbát, Berde sat. a helységekről vagy keresztnevekről vett Családnevek elmaradhatnak.³⁷⁹ —

A midőn bocsánatot kérnék ezen háborgató kérésemért s kedveseivel együtt tisztel-ném, maradok szíves indulattal

Kedves Ferenczi

Kolozsvárt april 19. 1872.

atyafi szolgája

Kriza János

ppk

U. I. Ha tájszókat, tájszóllásokat feljegyezgetne, a miket hallott volna ott léte óta, s ha még verseket, népféleket[!], bárminőket, szintén nyg[!] köszönettel venném.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Közölve: EH. 500–501.

Autográf levél, 1 oldal.

86. Kriza János Ferenczi Lajoshoz. Kolozsvár, 1872. augusztus 26.

Kedves Ferenczi!

megörvendeztetett a Helynevek összegyűjtésével – még senki oly gondosan és szépen nem járt el ezen feladatban. Vegye azért az én szíves köszönetemet. —

Arra kérném igen hathatósan, legyen munkás a Török Áron minél melegebb fogadásában: mert legyenek meggyőződve, jobb lelkű s tevékenyebb lelkészt nem kaptak volna maguknak. S a szegény Siménfalvi Sándor családja is csak örvendhet: mert Török Áronnál senki bensőbbben nem veendett volna részt az ő sorsában, ő leginkább lesz hajlandó és mindig kész homályos napjait megédesíteni s a miben lehet enyhíteni. Nemsokára tapasztalandják. Ha a meghívás hamar megessék, még kijöhetne az ifju pap a felszentelésre is, ha szintén szombaton indulna is a segesvári vasuton. Egyébaránt a mint tetszik, a felszentelés maradhat más zsinatra is, ha ki nem jöhetne most.

³⁷⁸ A lap szélén Kriza János sajtákezű megjegyzése: [-]ások, patakok, barlangok satb.

³⁷⁹ Ahogy az Kriza következő, Ferenczihez írt leveléből kiténik, Ferenczi teljesített a rá bízott feladatot, azonban felsőrákosi gyűjtés a *Magyar Nyelvőr*-ben mégsem jelent meg. (Az adatot ezúton is köszönöm Olosz Katalinnak.)

Ismételve köszönetemet, maradok szíves indulattal
Kedves Ferenczi

atyafi szolgálja
Krizsa János
ppk

Kolozsvárt aug 26. 1872.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Krizsa János hagyatéka]
Autográf levél, 1 oldal.

87. Kriza János Péterfi Sándorhoz. Kolozsvár, 1872. szeptember 9.

Kedves Péterfi Ur,

Én a legörömelebb segiteném elé az Ön célzatait, közelebb Verespatakra nézve is, a honnan a pap szintén ohajtana más állomást nyerni, a hol gazdaskodhassék. Verespatakon a papi fizetés 500 forint O. é.³⁸⁰ e mellett a stola.³⁸¹ Ha azért valóságos szándéka van, sziveskedjék egyenesen Szuhaival közlekedést kezdeni – én irtam már szintén ajánlván az Önnel való levelezést ez érdekében. Én jószível kieszközölöm aztán az átszállást, kölcsönösen segítvén az ekklákis[!] valamivel az átszállítási költségeket. A dolog alkalmasint csak Szentgyörgy napkor esnék meg. Péterfi urnak még rendkívüli jövedelmei is lennének, mert Szuhainak T. Ginber ur, mit nekem mondotta volt, ajánlott volt titkári, apró írásokért egypár 100 fotot, de Szuhay egykissé barátságatlan ember, és magát nagyon szerette elszigetelni, pedig ott nagyon barátságos emberek laknak – és egy olyan pap van kedvességben, aki nyájas és őket megis látogatja. –

A *Helynevekről* talán irtam volt – erdőrészek, düllők, rétek, sat: és falu utczái neveiről – újévre kérnem elküldeni, valakivel összeíratván – s ha lehetne, ismeretsége folytán, még a f. fejezben lévő, vagy a Kőhalomban lévő egypár magyar helységből is, a Határ vagy Helynevek összeírását kieszközölni. F. Rákosról és Datkról beküldettek[?].³⁸²

Minden jót Istentől!

atyafi szolgálja

Kolozsvár Sept 9. 1872.

Krizsa János ppk.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Krizsa János hagyatéka]
Autográf levél, 1 oldal.

Címzés (az oldal versoján): *Az Unitárius püspöktől Tisztelendő Péterfi Sándor Urnak per Kőhalom Hévíz. Egyházi ügyben. Hlból.*

Megjegyzés: A viaszpecsét miatt bizonyos szavak a levélben nehezen vagy egyáltalán nem olvashatóak. Püspöki iktatószáma: 479. 1872. A pecséteken: Kolozsvár 9/9., Kőhalom 10/9., Hévíz 12/9.

³⁸⁰ o. é.: 'osztrák érték'. Az 1857-es császári nyílt parancs rendelte el az új ezüstforint, az ún. osztrák érték bevezetését Magyarországon, amelyet 1858-tól használtak.

³⁸¹ stola: papi illeték, melyet bizonyos szertartások (pl. keresztelés, esketés, temetés) végzéséért kapott a lelkész

³⁸² Feltehetően Datkról Sándor István küldte be a helyneveket, Felsőrákosról pedig Ferenczi Lajos.

88. Kriza János Gyulai Pálhoz. Kolozsvár, 1873. január 5.

Tisztelt Barátom Uram,

Az esztendőök utolsó negyede rendszerint az egyház „a mennyek országa” dolgaival foglalja el a főpapokat, e méltatlan szolgálót az urnak; jelenleg már ismét többecske foglalkozhatom a „földi” dolgokkal, azért ezennel álljon itt szent fogadásom, hogy a botanica ama különös részecskéjével, a „Vadrózsákkal” lesz ügyem a folyó év huzamosabb idején át – Csak egyre kérném kényszerítném Kedves Barátomat, sziveskedjék nekem bár néhány szóval egy közelebb irandó levelében biztatást adni a felől, hogy az Akademia illő honorarium mellett ki fogja nyomtattni „a Vadrózsákat”, oly forma alakzatban, szerkezetben mint az 1° kötet volt. E különös kérés pedig egy különös okból és célból intézem Kedves Barátomhoz. Tudni fogja hogy az én szeretett barátom, ügypártam, akit belé vezettem volt a népköltési darabok keresésébe, gyűjtésébe, s aki következőleg egyik legszerencsésebb gyűjtője volt az ó-költészeti dolgoknak, – Gálfi Sándor már másodfél éve meghalálozott – s az ő gazdag gyűjteménye egy igen kalmár lelkű emberre, az ő vejére tanár Nagy Lajosra szállott, aki bár velem egy telken lakik, még sem közölt soha velem, bár megmutatásképpen egy mákszemnyit is abból a gyűjteményből, a melynek egy részét átadta volt nekem Gálfi barátom a halálát megelőzőt években, mivel tulajdonképpen a sok varians lectióból együtt alakítottuk || össze a Népkölteményeket. – Immár ez ember ha látni fog némi reménycsillámot a Tisztelt Barátom Uram leveléből, hogy tisztességes honorariumban részesülend a népköltészeti gyűjtemény, és a „Vadrózsákat” valósággal ki fogja nyomtattni az Akademia: azon esetben remélnem lehet, hogy a néhai Gálfi Sándor barátom egyébíránt nekem ígért gyűjteményét is hozzá csatolhatom az én gyűjtéseimhez, s minden ívét [-] a menyire menend, én magam fizetni fogom Nagy Lajosnak, még csak a javitnoki díjt is neki engedve át, csak hogy kinyerhessem tőle azt a csomót, a melyben, szentül hiszem, sok még eddig ki nem adott ritkaság található. –

Én természetesen minden gyűjtélék alá tenném a gyűjtőnek magának a nevét – és így anyi lenne, mintha Nagy Lajos külön adná ki saját neve alatt.

Tán célszerű lenne, ha Kegyed megemlítené a neki küldendő levélben: vajha a szép emlékezetű Gálfi Sándor gyűjteményei megjelenhetnének a „Vadrózsák” II^{ik} kötetében, mint illetékes helyen, mint az 1° kötetben is az ő gyűjteményei teszik a munka egy főékeségét.

Itteni találkozásunk alkalmával szó volt közöttünk arról, hogy a „Tájszótárt” mely a II^{ik} kötet számára gyűlt össze, célszerűbb lenne külön nyomtatni ki – s az Akademia ezt megis tenné. A napokban T. Hunfalvi Pál úr egy „általános székely Tájszótárról” tett említést. – Egy ilyennek egybeállítása igen sok időt venne igénybe s akkor se lenne complet – csak az eddig megjelent Tájszókát lehetven összegyűjteni s ujlag átnézni s vizsgálni. A folyó || őszig eltartana a pepecselés egyilyetén[!] művel. Vajon most, egyelőre legalább nem maradhatnánk-e a mellett, hogy a II^{ik} kötetbe szánt anyagszert rendezném s legfeljebb 4 hónap alatt sajtó alá készíteném.

Mindenesetre előbb felküldeném megtekintés, vizsgálás végett – s csakis akkor kérem, ha használatosnak látszanék, a mintegy 5-6 ivre menő „Szekely Tájszótár”t vagy szabatosabban: „ujabban gyűjtött Tájszók”at kinyomatni. Néhány hét múlva egynéhány ívet felküldenék.

Midőn életet s erőt és egészséget s jó békességet kívánnék Tisztelt Barátomnak kedve-
seivel, barátaival együtt, maradok szíves tisztelettel

Igen tisztelt Barátom Uramnak

Kolozsvárt jan 5. 1873.

öszinte tisztelője, barátja
Kriza János

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Autográf levél, 3 oldal.

Címzés: Tekintetes *Gyulai Pál* Urnak *Budapest*

89. Kriza János Kiss Mihályhoz. hn. én. [Kolozsvár, 1874 eleje]

Kedves Barátom!

A „Székelyföldön” című népszínművet küldöm, tegnapról mára maradt, elfelejtven a levéllel együtt zárni bé. –

Morison, a mult nyári³⁸³ amerikai vendégtől most érkezett a legelső levél Amerikából Kovácshoz – igen kedvesen emlékezik a ti házatokról, a ti szíves fogadástokról is, általában Árkoson mulatásáról, s meghagyta különösen, hogy az ígért Fényképeiteket küldje el Kovács Amerikába, hol az Erdélyből vitt arczképeit erősen szeretik s még bánja, hogy miért nem vitt minél több magyar arczképet. Kérünk hát, küld- || jétek el sietőleg a megígért fenti[?] képeket. Nérike megígérte volt, hogy a magáét elküldi, mind várjuk s reméljük is mielőbbi elküldését. Csak a sürgetést várta ugyebár. Lenka csókolja, úgy a fejfájós anyja. –

Nem tudom, írtam volt-é már, a paszulj vevésről nem kell gondoskodni: mert Toroczkóról paszujt, borsót igen jó félét kaptunk. –

Hanem már áldjon meg az Egy isten, az idén mindenféle mezei áldással: mert a földek eléggé megittasodhattak ez idő szerint. A hó még rakásra van nálunk a mezőkön, még a kertekben is, sőt ki hinné még benn a város utczáin is vannak hófoltok, egykis városi szennyet kapva, mint civilisatió bélyegeit – ||

Egyvalaki azt állítja, hogy „örülök” nincs használatban a székelyeknél, hanem csak „örvendek” igazé? –

³⁸³ Morrison, I. Robert 1873 nyarán látogatott Erdélybe, ahol Kovács János látta vendégül.

Hát a jegyzéseid közt:

Tisztviselői = utálatos, gyűlöletes – ily értelemben vigeál-e az a tisztos szó?

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Fond 240 (Gyalui Farkas hagyatéka) /117.]

Autográf levél, 3 oldal.

Megjegyzés: A levél címzettje nincs megnevezve, de a levél tartalmából egyértelmű, hogy Kiss Mihályhoz írta Kriza János.

90. Kriza János Szarvas Gáborhoz. Kolozsvár, 1874. március 23.

Igen tisztelt Szerkesztő Ur,

Gyengélkedő állapotomban még tisztába irtam némi Helyneveket, azokból, a miket a mult nyáron a székely földön jártomban összegyűjtöttem. *Felső-Rákost* és *Datk*-ot illetőleg meg kell jegyeznem, hogy e két helység habár Felső-fejérmegyéhez tartozik is hivatalosan, törvényesen, de eredetileg székelyek kellett hogy a lakóssaik legyenek, mert tájszólások egészen székelyes, hasonló csaknem egészen az Erdővidékihez, vagy ennek egyik részén a miklósvárszékihez, a hol a lakosság nyelvjárása majdnem azonagy a háromszéki – sepsi-ivel[?]. –

A *datkiak* egyikéssé inkább el lévén szigetelve a székely világtól, mint régebben jobbágy emberek, több eredeti nyerseséget tartottak meg a régi közösből, úgy hogy nem hibáznának azok is sokat, akik őket a barcasági lutheranus magyarokkal vagy csángókkal egynek tartanak. Sajátságos a kiejtésökben az, hogy a *mély* hangzókat úgy hangoztatják, mintha *magos* hangzók lennének, például: *Anikó* = enikő, magyar = megyer, s a *nem*-et nam vagy naem-nek ejtik sat. –

A mikor szükségét látandja a T. Szerkesztő ur még több „Helynevek” közlésének, sziveskedjék hátul a lapnak szerkesztői jegyzései közt Kr. J-nak || tudtára adni, hogy elfogadják a többit is, csak küldjele[?] s én még néhány székely helység, sőt megyei magyar helység „Helyneveivel” szolgálhatok.

A közelebbi *márcz*-i füzet 143. lapján a 14. pont alatt „*tanárok*” helyett ezt kell olvasni: *tanórok*. Az egész székelyföldön mind így ejtik ki; csak a kapuval összetéve mondják így, *tanórkapu*. Kérem, ne sajnálja e *sajtóhibát* a közelebbi füzetben kijavítani. Részemről ugy emlékezem, hogy *tanórok*”ot irtam volt; azonban meglehet hogy az *ó* betű leírása hasonlított az *á*-alakjához. Ily dolgokban multhatatlanul szükségesnek látom a legaggályosabb lelkiismeretességet.³⁸⁴ –

³⁸⁴ Ezen a helyen ugyanannak a kéznek az írásával, aki a levél feltalálási helyét is megjelölte a következő olvasható: A szerk. meg is kérdőjelezte. E szerint javítandó ez adat a MTSzban [*Magyar Tájszótár*, Buda, 1838] is, úgyhogy a *tanárok* csak dunántúli formának marad. – Szintén az eredeti kézirat szerint javítandó, mint most látom, Nyr. [*Magyar Nyelvtör*, 1872-ben Szarvas Gábor által indított nyelvészeti folyóirat] 1: 327: bizon ha *kimenyek*, – nem *kimennyek*. A szerk.

Isten áldja meg a T. Szerkesztő urnak fáradhatatlan magyaros ízű s irányu munkálkodását, lévén szives tisztelettel

Kolozvárt mart. 23. 1874.

készséges szolgája
Kriza János
pp

U. I. A márcziusi Füzet „Népnyelvi adatai” közt a 116 lapon „*szép Isten hirivel*” kétségbe van hozva, mintha nem ily szórenddel volna használatban. Pedig így hallottam igen sokszor a székelyeknél, az „Istenhirét” alkalmasint egy szónak véve. Egyébaránt lehet, hogy nem általános használata, hanem csak úgy kapta fel valaki e kifejezést s hozta részletes gyakorlatba.

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Autográf levél, 2 oldal.

Megjegyzés: Ehhez csatlakozik 4 oldalnyi gyűjtött anyag (*Székely szólásmódok*). Ennek végén is szerepel Kriza János aláírása. A levélre más kéz írásával (fekete tintával) tett jegyzések szerint ez a *Magyar Nyelvőr* régi kéziratai közül került elő. Emellett a levélen grafit és kék színű ceruzás kiegészítések, át- és aláhúzások is találhatók.

91. Kriza János ismeretlenhez.³⁸⁵ Kolozsvár, 1874. július 7.

Igen tisztelt Hazafi!

Bocsánat, hogy ily későn válaszolok becses levelére, felhívására, egészségem gyengesége miatt künn voltam a toroczkói kies vidéken, részint egyházi látogatást is teljesítve – Kérem ugyan, de most is bátorkodám mégis válaszolni, hogy pártolom czélba vett igyekezetét; arczképemet küldöm, a milyen rendelkezésem alatt volt, – bár magyaros öltönyben mutathatnám bé magamat; ám ha módjában lehet Tisztelt Kegyednek, adjon rá sinoros kaputot. Vagy csupán az arcz lesz közölve, annál jobb. Egy-egy példányt annak idejéb[en] kész leszek megrendelni, noha „Eget ceris Cappadocum rex, és jelenleg éppen indulok a borszéki gyógyfürdőre, össze lévén romolva egészségem. – Fogadja egyszersmind ez alkalommal a fordított népdalok példányáért³⁸⁶ szives köszönetemet, s

³⁸⁵ A Hazafi megszólítás miatt Krizától távolabb álló személyre lehet gondolni (Arany Jánost és Filep Eleket szólítja így meg a két ismeretlenhez címzett levélen kívül), Kegyednek nevez közelebbi embereket is (így Gyulai Pálnak vagy Péterfi Sándornak is írta többször).

³⁸⁶ Egyelőre ismeretlen gyűjteményről van itt szó.

nagyörömemet az anyira sikeült[!] s anyira magasztalt népi fordításra. Szives tisztelettel maradván

Igen tisztelt Kegyednek

Kolosvártt jul. 7. 1874.

készséges szolgája
Kriza János
ppk

Lelőhely: OSZK Kézirattár [Levelestár]

Autográf levél, 1 oldal.

Megjegyzés: Rajta pecsét: Ernst Lajos gyűjteménye. A Kézirattári Növedéknapló szerint a levelet 1939-ben Ernst Lajos gyűjteményének aukcióján vásárolták 3 P 30 f-ért. A kézirat alján más kéz írásával tintával a XII. 362-es szám szerepel. Ez fent egy ráragasztott számban megismétlődik. Alul piros ceruzával található továbbá egy 217-es sorszám, a levél hátoldalán pedig egy grafitceruzás 3-as szám.

92. Jakab Elek Kriza Jánoshoz. Budapest, 1874. december 27.

Tisztelt kedves barátom!

Fogadd nénapodon legszívesb üdvözetemet; az ég adjon neked kedves családdal együtt sok János napokat érned, együtt – mondom – nem elválasztva a sors kegyetlen kezétől, nem élőhalottan, mint én vagyok, hanem azokkal, a kiket az Isten neked adott, s a kikért téged adott, egy családi kötelékben.

Oh mi nagy szerencsétlenség, édes barátom, érzékeny szívü embernek, minő én vagyok, ily kietlen életet folytatni! Sem munka, sem philosophia meg nem ment, hogy ma-holnap világgyűlölvé ne legyek. És még csak e volt hátra. Az emberekkel már meglehetősen tisztában vagyok. Hazánk jövője irtóztatóan kínoz, mert sehonnan a szabadulásnak egy reménycsilláma sem látszik, —

pusztulunk veszünk —
mint oldott kéve széthull nemzetünk.....

Kedveseimtől elszakítva azt hiszem, a világ folyása okozója helyzetemnek, s e hit nekem gyötrelmes félrevezetőmmé lehet.

Na de mit panaszkok én neked, hátha te sem vagy bu nélkül! Hisz csak a minap kemény harcznak valál kiteve, mit férfiasan megharcoltál, s mint várható volt, férfi maradtál.³⁸⁷ Az Isten őrizzen további kedvetlenségtől, kedves édes barátom, adjon neked állandó egészséget, családod kebeléből távoztasson el bút és bánatot, ez legyen névnapi s egyszersmind karácsoni főkivánságom.

³⁸⁷ Jakab Elek itt talán Kriza János gyászára utal. Kriza János kisebbik fiát, Kálmánt néhány hónappal korábban veszítette el egy baleset következtében.

De még egyébről is kell írnom. ||

Toldynak elmondottam üzenetedet. Mint a gyermek bábjának, úgy örvendett az a vén ember a te férfiás ígéretednek. Kívánta, hogy Isten éltesen erőben hosszason, s lelkedre köti, hogy verseidet gyűjtsd össze s küldjed ki neki, ő aztán gondoskodik a többiről; de legyen egy jó képed is mellette, és biographiád adatai. Erre énis szeretettel kérlek.

Hát *Vadrózsáid* II^k kötetével mit teszel? Írj egy pár sort hozzá, küldjed ki neki, hidd meg, tiszteletdíjjal kiadatja, de sőt kiadatják más barátaid, akik mohón várják a nagyszerű műved végét! Oh hallgass meg, édes jó barátom! Mig nappal van, mig munkádat te végezheted, végezd el. Ne maradjon félben dicsőséged emlékoszlopa! Énis teszek éretted a mit lehet, ha bennem bizol. Gondolkozzál s cselekedjél, a két könyvedből sok honorariumot kapnál legalább 1500 – vagy 2000 forintot. Mert a tiszteletdíj mellett leendő kiadás is kivihető!!

Én élek, de búsan, lemondva mindenről, visszavonulva, sehová nem megyek, mint az akadémiai ülésekbe és hivatalba; szemeim elgyengültek, testi erélyem meglankadt, életúnt s embergyülőző lettem, én, aki az egész világot véltem szerethetni! Fiamban van egyedül örömem s reményem, aki igen jól készül; derekul viseli magát s derék emberré fog válhatni!

Isten veled. Köszöntöm kedves nődet, leányodat, fiadat, Ferencziéket s a kiket te szeretsz. Légy egészséges és boldog, s emlékezzél

Buda-Pest, decz. 27. 874.

hív szerető barátodra

Jakab Elekre

mk ||

U. I. Kovács tanár úrnak, kérlek, mond szives tiszteletemet, üdvözlöm nevenapját s kérném, Fretwel úr holléteiről Nagy János uráltal értesítsen, mert a mit Ferencz J. urtól izent, az a levél elveszett.

JE.

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Jakab Elek hagyatéka]

Autográf levél, 3 oldal.

93. Kriza János Sándor Jánoshoz. h.n., é.n. [Kolozsvár, 1875 eleje³⁸⁸]

Kedves Sándor Ur,

A székely szavainak nagyon örülök; mintha új magyarok támadnának fel minden ily ujdon talált vagy napfényre, nagyobb nyilvánosságra felajánlott szóval. Arra kérem egész bizalommal Sándor Urat, legyen szíves az ily alkalmilag felmerült szókat begyibe szedni s mielőtt módját kapja, feljegyezni. Éppen most tisztázom a Vrk második kötetébe menendő tájszólásokat, verseket, meséket, sok mindenfélét. A közlött nevek egy része oláhosnak látszik. Ohajtanám tudni, hogy jelenleg oláhok-e azon nevek viselői? Vagy tán gúnynevek? s oláhokból elszékelyesult háznépek nevei? – A cigány nevek fel vannak jegyezve. – A székely család nevekre nézve, a melyek részint kihaltak, szolgálhatna az ekkla anyakönyveis, a mire felkérem Sándor urat, a mikor ideje lesz, összeírni az elhaltakét is, hogy tudhassuk, micsoda, talán még a régi pogány székely korban divott nevek vannak és voltak a székely földön. Erészben segédül lehetnének a többi székely ekklézsiák lelkészei is. Némelyeket szintén felkértem. Az akadémia vette át kinyomtatását a kötetnek, s azután az eladott példányokból jőne || valami haszon. – A néhai Marosi Gergely barátunk össze kezdte volt írni a kereszturi Helyneveket, de nem tudom, bevégezte volt-e. Itt most apránként adódnak el a könyvei – sok még nem költ el, aligis jőbbé annyi, mint fel van jegyezve; mert némelyik igen magasra van téve, s az özvegy azt mondja, neki nem szabad olcsóbban adni: mert az árvai szék nem engedi. A Jakab Elek könyveért például: (Kolozsvár története 3 / darab) két három forintnál többet senki sem ígért. – Én megkaptam két könyvemet, egyiket csak a látáskor ismertem fel, az özvegy átis adta: mert a társa szakasztott olyan kötésű volt. – Brassai urnak is átadtuk egy könyvét; a tékánkái közül kettőt nem kaptunk meg, a mik Ferencz Józsefnél fel voltak jegyezve. – Egyik Leningnek Laokonja meglehet, valakinek átadta volt a néhai. A kéziratnak nem lehet hasznát venni, oly módon hogy kinyomassanak: arra sok költség kéne, a mi nem fogná azt megtéríteni. Az akadémia tudóssai pedig, mint Budenz, Hunfalvy, nem vennék át, mert az ő iskolájok ellen volt intézve a néhainak iránya. Mint hallom a tékánkknak átadni javasolta az öreg Brassai.

³⁸⁸ Mivel Marosi Gergely 1874 októberének elején hunyt el, és ebben a levélben a könyvei eladásáról van szó (amelyeket előbb az özvegynek Kolozsvárra kellett szállítania), Kriza János pedig 1875 márciusában hunyt el, így e két dátum között, de feltehetően a másodikhoz közelebb kellett írnia a levelet.

NB. Az almási Helyneveket megkaptam az apóssától,³⁸⁹ meg Sándor Lajostól³⁹⁰ is a múlt évben.³⁹¹

Lelőhely: MUEKvGyLt. [Kriza János hagyatéka]

Autográf levél, 2 oldal.

Megjegyzés: Töredékes, a levél vége hiányzik. A NB-vel kezdődő megjegyzés az 1. oldalon keresztben felírva található.

³⁸⁹ Sándor János feleségének, Kiss Nériának édesapja, Kiss Mihály árkosi lelkész, Kriza János gyűjtőtársa. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.)

³⁹⁰ Sándor Lajos (Homoródszentpál?, 1840 k. – Homoródalmás, 1890) ekkor homoródalmási unitárius lelkészként szolgált. (Életrajzi adatait ld. a mellékletben.) Sándor Jánost onnan ismerte, hogy mindketten Kiss Mihály egy-egy leányát vették feleségül.

³⁹¹ Valószínű, Sándor János küldeményéből származott az a két homoródalmási közlemény, melyeket a *Magyar Nyelvőr* a Kriza-hagyatékából hozott nyilvánosságra 1896-ban. Vö: Kriza János: Családnevek. (Homoród-Almás) *Magyar Nyelvőr* 1896. XXV. (8) 380. (augusztus 15.); Kriza János: Helynevek (Homoród-Almás) *Magyar Nyelvőr* 1896. XXV. (8) 380–381. (augusztus 15.) (Az adatokat ezúton is köszönöm Olosz Katalinnak.)